

AYLIK TARİH

Yıl: 3 Sayı : 31 Eylül 2025

Fethiye Camisi
Türkler'de Yazım Türleri
Yüzyıllar Boyunca Galata
Osmanlılarda Padişahların Lakapları
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Anıları
Kollukçu Zabit ve Kollukçu Çavuş
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Galata Mevlevihanesi
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

İçindekiler

Fethiye Camisi	3
Türkler'de Yazım Türleri	8
Yüzyıllar Bayunca Galata	16
Osmanlılarda Padişahların Lakapları	22
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Anıları	24
Kollukçu Zabit ve Kollukçu Çavuş	30
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)	32
Galata Mevlevihanesi	32
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları	40

Fethiye Camisi

İstanbul'da kiliseden çevrilen 12 camiden biri

H.Veyssel Güleriyüz

İstanbul'un beşinci tepesi üzerinde 8. yüzyılda inşa edilen bu kilise, Fatih ilçesi, Çarşamba, Kâtip Muslihiddin Mahallesi, Manyasizâde Caddesi, Fethiye kapı Sokağında bulunmaktadır. O devirde mukaddes bakire «Maria Pammakaristos» adıyla anılan bir kilisedir.

Üç bölümden ibarettir ve manastır olarak kullanılan bu bina 1292-1294 yıllarında imparator Sekizinci Mikhael'in yeğeni Protostratos Mikhael Glabas Tarkhaniotes tarafından yaptırılmıştır. İlk eklenti 1282 senelerinde Mikhael tarafından karısı Maria adına yaptırılmış ve bir kadın manastırı halini almıştır. Bir müddet sonra üçüncü bir ilâve görmüş ve 1456'da Patrikhane olmuştur ki, Fatih Sultan Mehmed Patrikhaneyi ziyaret etmiştir.

Fatih'ten sonra hristiyanların elinde kalan bu manastır ve kiliseyi H.860/M.1455 yılında Havariyun kilisesine bırakmayı uygun gören Patrik tarafından Patrikhane haline getirilmiş ve böylece H.995/M.1586 tarihine kadar kullanılmıştır.

D. Plugher tarafından hazırlanmış ve 1878 yılında Viyana'da Lehmann & Wentzel Yayınevi tarafından basılmış olan "Les Anciennes Eglises Byzantines de Constantinople" adlı Fransızca kitapta aldığımız bilginin Türkçesi aşağıdadır.

"Fethiye Camisi

Pammakariste Kilisesi

Çizimlerini verdiğimiz ve tarif ettiğimiz Bizans kiliselerinin, yanı sıra, bu kilisenin sanatsal durumu belirsizdir.

Diğer kiliseler içerisinde Pammakariste kilisesinin en ilginç tarafı, İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul'un ilk patriğinin saray-ikametgâhı olarak kullanılmış olmasıdır.

Kilise daha önceleri bir rahibeler manastırı idi ve birçok imparator ve prens burada toprağa verilmiştir. Daha sonraları padişah Birinci Selim tarafından camiye dönüştürülerek Fethiye Camisi adı verildi. İki sütun ile desteklenen kubbesinin mozaiklerinin çok iyi korunmuş olduğu gözlenmiştir.

Kiliseye birçok yeni eklentiler yapıldığından eski özellikleri kaybedilmiştir.

Bu kilise Haliç'i gören bir tepenin üze-

rinde durmaktadır."

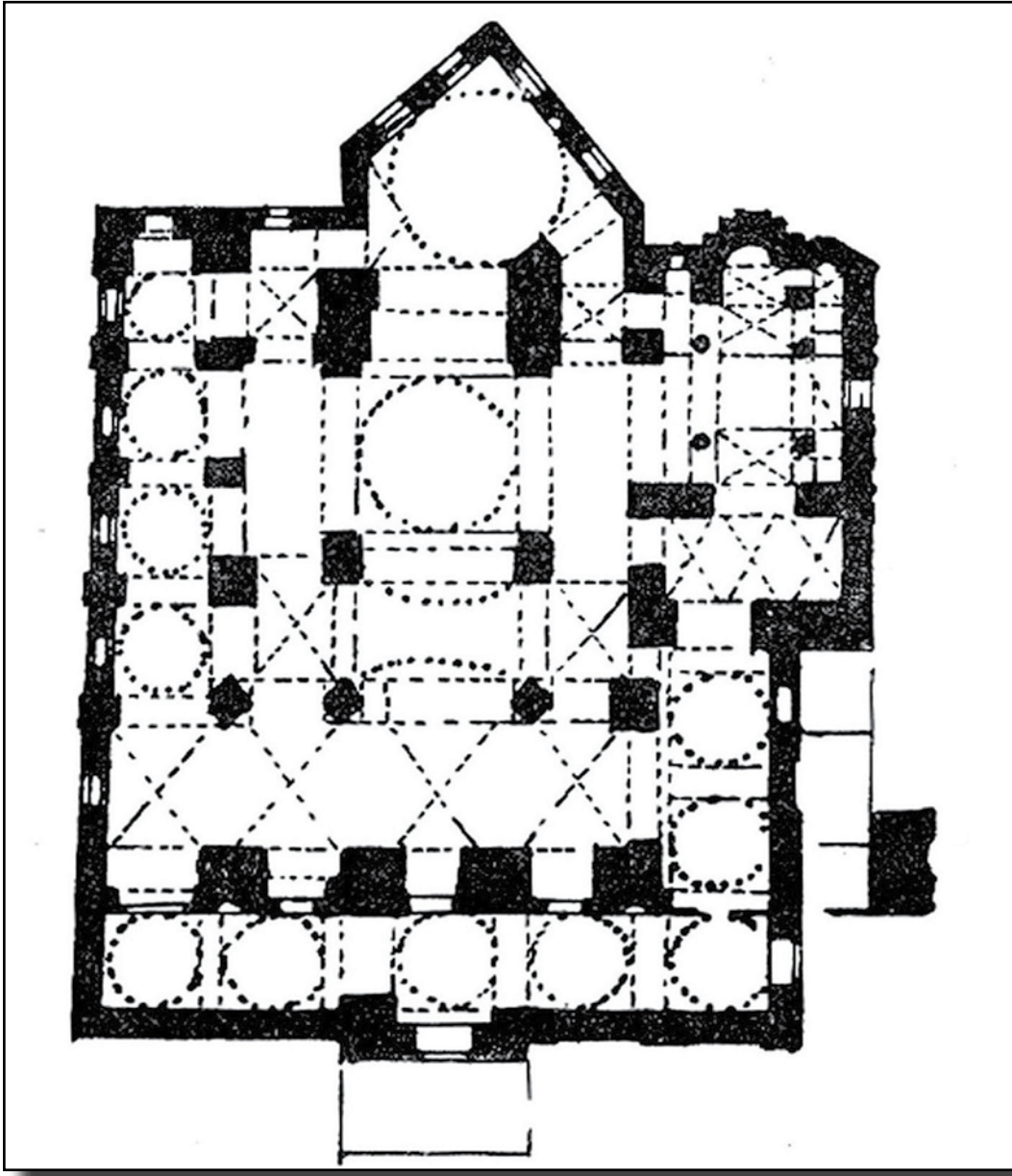
İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmed'in de ziyaret ettiği bu bina, Sultan Üçüncü Murad (1574-1595) zamanında alınan Gürcistan ve Azerbeycan'ın fethiyle "Fethiye" adı verilerek H.1000/M.1591 tarihinde camiye çevrilmiştir.

Bir başka iddiaya göre de, 1586 yılında III. Sultan Murad, Revan seferinden döner dönmez zaferin şerefine burayı camiye çevirterek «Fethiye» adını vermiştir.

«Maria Parnakaristos» ya da «St. Vierge Pammacharistos» kilisesi bazı tarihçilere göre, rahibeler manastırının hemen

Fethiye Camisinin dışarıdan görünümü

Fethiye Camisinin planı.

yanında 13. ve 14. yüzyılda inşa edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra bir süre kilise olarak kalan Fethiye camisi bugün müze halindedir.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldığı zaman Doğu Ortodoks Hristiyanlığını İstanbul'da oturan bir Patriğe bağlamak siyasi düşüncesini taşımaktaydı. Bu maksatla Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesinin karşısında olanların lideri mevkiinde bulunan Yorgios Schalarios'u bu patrikliğin başına getirmek istedi. Fetih sırasında İmparatorluk sekreterliği yapmış bulunan ve sonradan Gennadios adını alarak rahip olan bu zat'ı, esir edip Edirne taraflarında bir çiftliğe sürdürmüştü. Fatih bu yeni düşüncelerini gerçekleştirmek amacıyla, sürgündeki Gennadios'u İstanbul'a getirterek 6 Ocak 1454 yılında patrik yapmıştı. Fakat Patrik Gennadios burada oturmak istemediğini padişaha bildirmişti. Daha sonraları 1455 yılında burada cami inşaatı başlayınca da Padişah iradesiyle patrikhane kilisesi, rahibeler manastırının yanında bulunan Pammakaristos (Fethiye) kilisesine taşındı. Bu kilise de camiye çevrilince patrikhane bu defa Fener'e

nakledildi.

FATİH, PATRİKHANEDE

Fatih şehir içinde bir gezi sırasında, patrikhanenin önünden geçerken içeri girerek patrikle dini bir konuşma yapmıştır. Sonradan bunu tasvir eden bir

resim de yapılmıştır.

Pammakaristos Kilisesinin camiye çevrilmesi ise, yabancı kaynaklarda daha değişiktir. P.G.İnciciyan'a göre; İstanbul'un fethinden sonra, patrik Gennadios, Fatih'in kendisine verdiği Havariler kilisesini terkederek, hristiyanların daha sık oturduğu bu mahalleye gelmişti. Dionysios'un patrikliğe geldiği 1545 yılında, kilise kubbesinin üzerinden haç indirilmiş, patrik Teoliptos sürgüne gönderilmiştir. Bu sırada sürgünden dönen Erinya, bu makamı işgal ettiği sıralarda da kiliseye el konularak camiye çevrilmiştir.

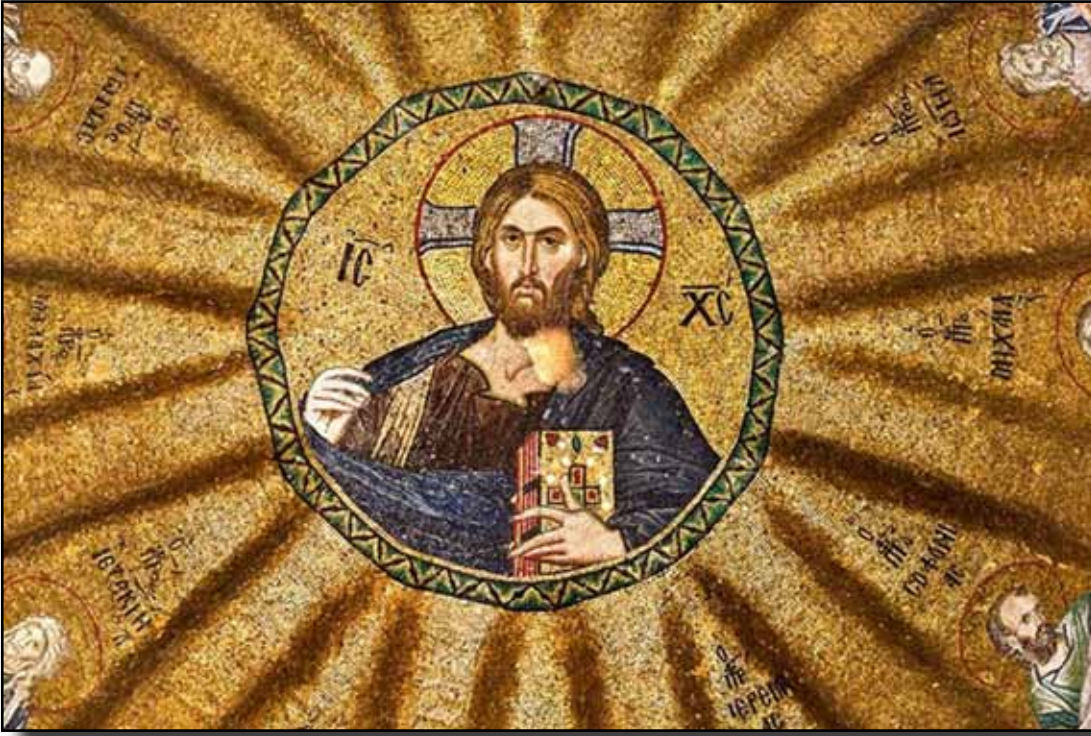
Erinya Çelebi ise, kilisenin Kanuni Sultan Süleyman devrinde camiye çevrildiğini söylerse de, Hadikatül Cevamî'de, olayın III. Murad devrinde geçtiği kayıtlıdır. Tarihçi Sarraf Hovannesian'a göre de III. Murad devrinde, kızlarağası Mehmet Ağa, Pammakaristos kilisesinin hemen yanında, kendi adını taşıyan tek minareli bir cami yaptırmıştı. Ancak bu yüzden oradaki Rumlarla arasında anlaşmazlık çıkınca, padişahı kandırmak suretiyle kiliseyi camiye çevirmiştir.

1878 yılında Alman Büyükelçisi Joze-him Von Zintzdorf ile birlikte İstanbul'a gelen S.Schweigger bu binayı gezerek, etrafının duvarla çevrili olduğuna, bir köşesinde Fethiye camisi, diğer köşesinde ise patriklik bürosu ile rahiplerin ve metropolitlerin daireleri, ayrıca patrikin ikametgâhının bulunduğu ait bilgiler vermişti.

Araştırmacılar Fethiye camisinin yapıldığı yüzyıl hakkında bir fikir birliğine varamazken, Arkeologlar bu tarihi yapının inşasını 13. yüzyıla dayandırır. 16. yüzyılda İstanbul'a gelen turistler, mihrap yarım küresinde binanın

Fethiye Camiinin kubbe içi freskleri.

Kubbe içinde İsa peygamberi gösteren bir fresk.

İonnes Komminos ve eşi Anna Dukaina tarafından yapıldığına ait bir kitabe görüp bunu kopya etmişlerdir. Bu kitabenin yeniden inşa değil de bir onarıma ait olduğu daha akla yakındır. Zira Fethiye bir çok devirlerde onarım ve değişmeler görmüştür.

Bina üç bölümden oluşmuştur. Ortadaki bölüm Mari Komen tarafından 13. yüzyılda yaptırılmış asıl kilise binasıdır. Sağında bulunan küçük kilise 14. yüzyıl eseridir. Üçüncü bölüm ise Türklerin yaptığı mihraptır. Sağdaki kilisenin dış duvarlarında Rumca bir yazı vardır.

BİNANIN SANAT DEĞERİ

Fethiye camisi Cumhuriyet devrinde, Vakıflar idaresi tarafından, Ayasofya müzesine bağlı olarak müze idaresince bir çok kereler onarım görmüştür. Asıl binanın içinde ve dışında bulunan sıvalar kaldırılarak, taş ve tuğlaların muayyen şekillerde konulması suretiyle ortaya çıkarılmış bulunan süsler büyük değer taşır.

Bugün Fethiye camisinde asıl dikkati çeken taraf mozaiklerdir. Amerika'nın Dumbarton Oaks Araştırma Enstitüsü tarafından mozaikler ortaya çıkarılınca müze haline getirilerek ziyarete açılmıştır. Bu mozaiklerin 1315 yılında yapıldığı sanılmaktadır. Çok zarif ve kendisine özgü bir teknikle yapılan mozaiklerin stili Kariye Camisindekinden ayrıdır.

İstanbul'a 1579 yılında gelen Breuning Von Buuchenbach, bu mozaiklere resmi çıkarılan şahısların imparator III. Andronicos ve İmparatoriçe Anne de Sovoie olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca kilisede İsa, Meryem, St.Joan Baptiste (Yahya) mozaikleri de vardır. Bunlar

mihrap yarım kubbesinde olup tek resim şeklinde değil de, İsa ortada diğerleri yanlardadır. Kubbenin orta kısmında kutsama (takdis) durumunda bulunan İsa vardır. Oniki bölüme ayrılan kubbe yivleri üzerinde de başta Musa olmak üzere on iki peygamber mozaiklerle işlenmiştir. Devrin en güzel mozaikleri üstün bir sanat ve incelikle çok güzel işlenmiştir.

Ayrıca binanın güney cephesinde bulunan tonozların altında ve duvarlarda 25'e yakın azizin resmi mozaiklerle işlenmiştir. En önemlisi de, İstanbul'da yalnız bu kilisede bulunan İsa'nın vaftiz edilmesini tasvir eden mozaiktir. Zeminin bir çok yerleri de renkli mermerden ya-

pılmış mozaiklerle işlidir.

Asıl kilise 18x13 metre büyüklüğünde olup, duvarları mermer kaplıdır.

Ortadaki büyük kubbe mermer sütunlara dayalıdır. Bina duvarlarından birinin dibinde bir lahid ile lahdin üzerinde kartal resmi ve İmparator Alexios Komninos yazısı vardır. Binanın iç kısmının sağında bir imparator ile imparatoriçeyi temsilden iki mozaik daha vardır.

Eskiden doğu tarafında bir büyük dört de küçük mihrap vardı. Bina camiye çevrilirken mihrabı Mekke tarafına yöneltmek için, orta mihrap ile yanındakiler yıkılmıştı. Bunun yerine sonradan büyük ve sivri bir şekilde son bulan bir mihrap yapılarak üzeri kubbe ile örtülmüştür.

Devre devre yapılan onarım ve ekler dolayısıyla Fethiye camisi, mimari bir bütünlük göstermemektedir. Camiye çevrildiği günlerde sadrazam Sinan Paşa'nın yaptırdığı medrese ile, maktul İbrahim Paşa'nın kâhyası Mehmet Ağa tarafından yaptırılan okul, hemen yanında inşa edilmesine rağmen bugün mevcut değildir.

Günümüzde bina ortadan ikiye bölünerek bir bölümü müze olarak halkın ziyaretine açılmıştır. Müze olarak kullanılan bölüm binanın kemerli bir koridorudur ve fotograftan da görüldüğü gibi bu koridor üzerinde Bizans devrinden kalma bazı izler görülmektedir.

Cami olarak kullanılan bölümü ise binanın kubbesini de içeren ana ibadet kısmıdır ve mihrab, minber ve kürsü gibi camilere özü bölümlere de sahiptir.

Fethiye Camisinin içinden bir görünüm.

Caminin içinden diğer bir görünüm.

Hadikatü'l Cevâmî'de Fethiye Camisi ile ilgili olarak aşağıdaki notlar bulunmaktadır:

6- FETHIYYE CAMİ'İ

Câmi'-i mezbûr kilisadan münkalibdir. Hîn-i fethde ibkâ olunan kilisalar-dan olub, bin târihinde vuku' bulan bir niza' üzerine yedlerinden ahz olunarak, sultân-ı zemân Murâd Hân-ı Sâlis hazretleri câmi'-i şerîfe tebdil eylemiştir. Vezâyifi Ayasofya-i kebîr haremînde vâkî' türbesinde verilür. Ve havlısında sadr-ı a'zâm-ı vakt bulunan Sinan Paşa'nın bir medrese "ve İsmihân Sultân bir medrese bina eylemişlerdir" Ve iç kapısı ittisâlindeki çeşme ile bâb-ı haricî fevkindeki âlî mekteb Maktul Dâmâd İbrahim Paşa'nın damadı Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî olan Maktul Kethüda Bey Mehmed Ağa'nındır "Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis'in -tâbe serâhu- hâtîme-i devleti olmuşlardır". Mahallesi vardır.

Anlamı:

"Fethiye Camisi

Bu cami kiliseden çevrilmiştir.

İstanbul'un fethinde kullanılmakta olan kiliselerden olup, 1591-92 yılında oluşan bir anlaşmazlık nedeniyle boşaltılarak, devrin padişahı Sultan Üçüncü Murad Han hazretleri camiye çevirmiştir. Vazifesi (gelirleri) Ayasofya avlusunda bulunan türbesinde verilir. Çevresinde devrin sadrazamı bulunan Sinan Paşa'nın bir medrese ve İsmihân Sultân da diğer bir medrese yaptırmışlardır. İç kapısı yanındaki çeşme ile dış kapısı yukarısındaki büyük okul Maktul (idam edilmiş) Dâmât İbrahim Paşa'nın damadı Sadrazam kethüdası olan Maktul (idam edilmiş) Kethüda Bey Mehmed Ağa'nındır. Sultân Üçüncü Ahmed'in sonunun gelmesine neden olmuşlardır. Mahallesi vardır."

Son cemaat yeri olmayan caminin iç alanı 550 m² olup bahçe ve avlusunun alanı ise 1200 m²'dir.

Cami, kuzeyden güneye beş bölüm-

den oluşmaktadır. Her bir bölümde kemerler ve bunlar ile kubbenin dayanağı olan kaba sütunlar bulunmaktadır.

Bu sütunların bir kısmı köşeli, diğer bir kısmı da çeşitli boyutlarda ve biçimdedirler.

Binadaki fazladan görülen iki pencere Osmanlılar tarafından açılmıştır.

Öte yandan binadaki mozayikler caminin sağ tarafındaki ek bölümündedir ve 13. ile 14. yüzyıllara ait İsa ve diğer azizlere ait nefis parçalardır. Bu binanın 1586 yılında camiye dönüştürülmesi sırasında merkez eksenini değiştirilmiş, mihrap, mermer minber ve bir de minare eklenmiştir.

Binanın doğu tarafında sekiz küçük pencereli bir kubbe bulunmaktadır.

Ana binanın bir sıra çapraz tonozla örtülü iç kısmına gelen ve bütün ön cephe boyunca uzanan ve oradan da sahnalara geçilen büyük holü, bina camiye çevrildikten sonra yontularak altı köşeli haline getiren payeler ile iç mekâna açılmaktadır.

Kilisenin Apsis'i.

Tavandaki fresklerden biri.

Kubbenin altındaki mekân üç yönden, tonozlu basit dehlizlerle çevrilmiştir.

Orta sahnı örten 5 m. çapındaki büyük kubbe dört kemerden, dört pandantif ile yüksek bir kasnak üzerinde kare plânlı bir kule olarak yükselmektedir.

12 pencere ile aydınlanan bu ana kubbenin kasnağı dıştan, ince yapılmış sütun demetlerine binen kademeli kemerler ve dalgalı testere dişi tuğla kor nişler ile süslenmiştir.

Caminin sağında bulunan minaresi ise, uzun müddet yıkık durumda kaldıktan sonra son zamanlarda tamamlanmıştır.

Câmi, Sultân Abdülmecit (1839-1861) tarafından H.1262/M.1845 tarihinde tamir görmüş.

1938-1940'da büyük bir onarımdan geçirilmiştir.

Bu arada dış cephesindeki sıva ve badana tabakalarından temizlenmiştir.

Caminin karşısında bulunan ve Mimar Sinan'ın eseri olan Sadırâzam Sinan Paşa medresesi yıktırılmış, yerine okul yaptırılmıştır.

Câminin karşısında Maktul Damat Ib-

rahim Paşa'nın damadı ve Sadâret Kethüdâsı Maktul Kethüda Bey Mehmet Ağa'nın yaptırdığı "Sıbyan Mektebi" olduğu bildirilmektedir.

Fethiye Camisi'nin Kapısındaki Kitâbe:

İmâmü'l-müslimîn ü muktedâ-yı ehl-i imândır

Hilâfet-menkabet Abdülmecîd Hân-ı kerem-pîrâ

Menâr-ı camî-i ahdi ezân-ı sıyt-i adi ile Cihâna velvele-bahş-ı salâh olmaktadır

hâlâ
O şeh mahfil-nişîn-i saltanat oldukça şevketle
Selâmlık suffesi olsun harîm-i mescid-i dünyâ
Edip bu Câmi'-i Fethiyye'nin ta'mîrine himmet
Binasına küşâyış verdi ki evvelkinden a'lâ
Menâbirde okunsun nâm-ı pâki haşre dek Yâ Rab
Cemâat eylesin huttâb-veş hayr-ı dua ifâ
Görüldükte bu hayr-âsârı da ol şâh-ı devrânın
Mücevher iki târîh eyledi Zîver kulu imlâ
Ne ra'nâ ma'bed-i Fethiyyeyi kıldı nefa-setle
Şeh-i Fâtih-nişân sultânımız Abdülmecîd ihya
H. 1262

Fethiye Camisi Kitâbesinin Anlamı:

Müslümanların halifesi, cömertlikle bezenmiş
Abdülmecit Han, müminlerin imamı ve ehl-i imanin önderidir.
Saltanatının camisinin minaresi adaletin sesi
Olan ezanla halen cihana sala okumaktadır.
O padişah azametle saltanat mahfilinde oturdukça
Selamlık suffesi dünya mescidinin harimi olsun.
Bu Fethiye camisinin tamirine himmet edip
Binasını öncekinden daha iyi bir şekilde yaptı.
Ey Rabbimiz, haşre değin temiz adı minberlerde okunsun.
Cemaat, hatipler gibi hayır dualar etsin.
Zamanın şahının hayır eserleri görüldüğünde
Ziver kulu iki mücevher tarih söyledi:
Fethiye Camisi'ni ne de güzel yaptı.
Fatih gibi bir padişah olan sultanımız Abdülmecit ihya etti.
M. 1845-46

Fethiye Camisinin kapı kitabesi.

Türklerde Yazım Türleri ve Arapça'nın Etkisi

Orta Asya'daki Orhun Kitabelerinden biri

Türkler, çeşitli yazım biçimlerini denedikten sonra 1.000 yıl kadar Arapça'yı kullandılar

Cüneyt E. Koryürek

Harf İnkılabı. Arçelik. 1998 İstanbul. S: 18-32

Latin harfleri ile yazılan Türk Alfabesi olayını daha iyi anlayabilmek için, Türkler'in tarih sayfalarında görülmeye başladığı zamanlara dönmek, yazım konusunda geçirdikleri değişiklikleri kısaca görmek, Arapça ve Farsça'nın Türk toplumu üstündeki egemenliğini ve etkisini kısa da olsa ele alarak, egemen grupların büyük halk toplulukları ile olan kopukluğuna parmak basmak gerekecektir.

Latin harfleri ile yazılan Türk Alfabesi olüyono sadece bir değişim, yenilenme, devrim ve Batılılaşma davranışı veya taklitçiliği olarak görmemek gerekir. Aslında bu olay, bin yıldır Türkler tarafından yazı ve okuma tarzı olarak kullanılan Arapça yazımın Türk diline uymaması ve dildeki seslerin Arapça'daki yazımlarla uyusamamasından kaynaklanmaktaydı. Buna ek olarak, Arapça yazımın öğrenilmesinin de zor olması ve ülkede okuma-yazma oranının bu nedenle düşük düzeyde kalması, özellikle İmparatorluğun son yüzyılı içinde kendini belli eden önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştı.

Harf inkılabı'nın getirdiği başka bir olgu ise, Türk Alfabesi'nin kabul edilmesi ile, sadece bir inkılaplar zinciri olarak görülen bu kesin değişimin, çok kısa bir süre sonra, doğal bir sıçrama ile, Türkçe'nin işlenmesi ve günlük yaşamda yer alan Arapça ve Farsça kelimeler yerine, çoğu tarihsel geçmişleri olan Türkçe kelimeleri bulunup kullanılmasına kadar giden bir çalışmaya dönüşmesidir.

Mustafa Kemal'den önce, XIX. yüzyılın ortasından başlayıp, Harf İnkılabı'nın kabul edildiği 1920 yılına kadar geçen süre içinde, yazı tarzında çeşitli reform önerileri ile ortaya atılanlar ve bunlara karşı çıkanların tutum ve düşüncelerini incelemeyen, önce, Türklerin tarihinde değişik dönemlerinde kullandıkları alfabeler ve yazım tarzlarına kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır.

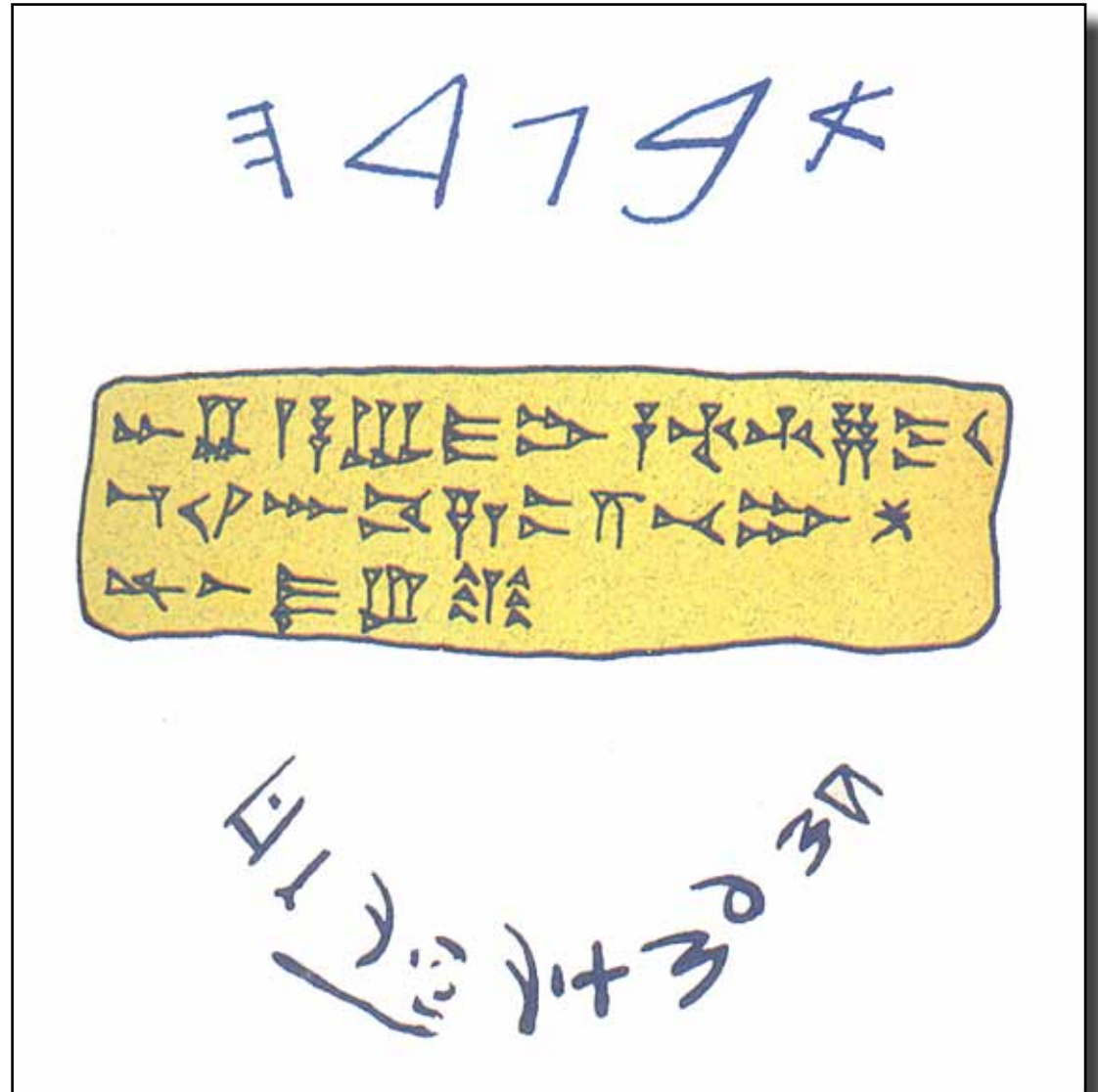
Köktürk veya Göktürk olarak bilinen Türkler'in ataları M.S. IV. yüzyılda kur-

dukları topluluklarla tarihte ilk kez görünmeye başlamışlardır. Kullandıkları dil, Köktürkçedir ve Ural-Alтай dil grubu içinde yer alır. En eski Türk yazılı belgesi, M.S. 688-692 yılları arasında yazıldığı sanılan Doğu Gobi yöresindeki Çöyren yazıtı ve M.S. 732-733 yıllarında yazıldığı bilinen meşhur Orhun Anıtlarıdır. Bu yazıtlar üstündeki Köktürk yazısı, eldeki bilgilere göre, yazım konusunda Türkler'in kullandıkları en eski örnek olarak kabul edilir. Bu anıtların üstündeki Köktürkçe yazılar ancak 1893 yılında çözülebilmiştir. Bazı bilim adamları bu yazıların Arami kökenli olduklarını kabul ederken, diğerleri ise bu yazının Hitit, Likya ve Finike etkisinden kaynaklandığını ileri sürerler. Bu tip yazı, "runik"

diye bilinir,, kaya veya tase yazıldığından dolayı yuvarlak değil, dik çizgilerden oluşmuştur.

Köktürkler, M.S. VII. yüzyılda Uygur yazısını denemişler ve zamanla Soğut, Mani ve Hind kökenli Brahmi yazılarını da kullanmışlardır. Türkler'in Müslümanlığı kabul etmelerinden önce geçen beşyüzyıl içinde dokuz tarz yazı denedikleri kabul edilmektedir. Bu değişme ve arayış dönemlerinde kullandıkları yazıların kendi dillerini tam temsil edememesi nedeniyle de, konuştukları kelimeleri yazıya çevirecek imkana pek kavuşamamışlardır.

Türkler, M.S. IX. yüzyılda Müslümanlığın ve doğal olarak da Arap yazısının etkisi sonucu Arapça yazımını günlük ha-

yatları içine alırlar. Araplar için islam sadece bir felsefe veya din olmayıp, bunun da ötesinde yeni bir sosyal düzen ve devlet sistemidir. Müslümanlık kılıç zoruyla yayılır ve bir Arap hegemonyası halinde gelişir. Müslümanlığı kabul eden toplumların Araplaştırılması amacıyla din yanında Arap kültürü ve yazısı da uygulanır.

Araplar, Müslümanlığı bir siyasi ve askeri güce döndürüp Orta Doğuda başarılı olmuşlar, Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya kadar hüküm sürmüşler ve zamanında Hindistan'da dahi kendilerini kabul ettirmişlerdir. Bu arada, küçük kümeler halinde Orta Asya'dan gelen Türk grupları, Arap ordularının kudreti karşısında Müslümanlığı kabul ederler.

Ele geçirdikleri topraklarda yaşayan halkı Araplaştırma yöntemini uygulayan Arap ordularına rağmen Türkler kendi dillerini devam ettirirler. Bir süre sonra, bölgedeki siyasal güç Araplar'dan Türkler'e geçer. Ama, Arap ve Fars kültürlerinin etkisi altına giren Türkler, din dili olarak camide ve bilim dili olarak da medresede Arapça kullanmaya başlarlar. Bunun sonucu olarak Arapça yazım tarzı Türkler tarafından benimsenir. Kur'an yazısı olduğu için Arapça, Osmanlı'nın doğuşundan batışına kadar kullanılan yazım tarzını oluşturur.

Türk dilinde olan seslerin Arapça ile yazılamaması, Semitik dillerden gelen Arapça ile Ural-Altay dilleri kökünden gelen Türkçe arasında temel uyumsuzluk yaratmış, Türk Toplumunu, Türkçe kelimeleri kullanmakta güçlük çekmiş ve çok büyük oranda Arapça kelimeyi kullanmak zorunda kalmıştır. Kur'an dilinin Arapça olması ve gayet zengin bir dil olan Farsça'nın da etkisi zamanla Osmanlı yönetimine hakim olmuş ve Türkçe bir kenara itilmiştir.

Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine geçmesi ile Halifelik de Padişah'ın kişiliğinde yer bulmuş ve sonunda Osmanlı Devleti bir islam imparatorluğu haline dönüşmüştür. Bu nedenle de, yapılan bir araştırmaya göre, bu yüzyılın başında Osmanlı topraklarında kullanılan yazı dilinde Türkçe sözcükler %30'da kalırken Arapça ve Farsça kelimeler %56'ya ulaşmıştır.

Türkçe'nin bir kenara itilerek Arapça'nın kullanılması 19. yüzyıla kadar sürmüş ve Tanzimat'la birlikte, yenilikçi fikirlerin ortaya çıkması ile, Batılılaşma tartışmaları sırasında eğitim konusu ile tekrar gündeme gelmiştir. Batı'nın uygarlıkta aldığı yol ve gelişme karşısında, Osmanlı'nın geri kalışı ortaya çıkmış ve bu farkı kapatmanın da eğitim yoluyla

la olabileceği fikri, hemen kabul edilme- se dahi hiç olmazsa konuşulmaya başlanmıştır.

Batı'nın eğitim yoluyla gelişmesine bakan bazı kişiler, Osmanlı toprakları içinde yaşayan hemen tüm azınlıkların, Batı'dan hiç de geri kalmayan bir biçimde eğitildiklerini ve dış dünya ile çok yakın bir ilişki kurduklarını görürler. Arapça'nın öğrenilmesinin zorluğu yanında, okullarda okutulan konularda da bir değişiklik yapılması fikri yeşermeye başlar.

İşin ilginç taraf ı, Osmanlı Aydınları, bir taraftan Batı'dan geri kalmışlığı kabul ederken, bunun nedeni olarak Arapça'nın güçlüğünü değil, okullarda uygulanan eğitim sistemini gösterirler. Gazeteci Şinasi, Ali Suavi ve Namık Kemal, Arapça'nın kusurları olduğunu kabul etmekle birlikte, hiçbir zaman, alfabe'nin değiştirilmesini savunmamışlar ve buna karşı çıkmışlardır.

Osmanlı Aydını'nın Latin Alfabeti'ne karşı olan tutumu, Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan Ebüzziya Tevfik'in Terakki gazetesine yolladığı bir mektupta kendini göstermiştir. Ebüzziya Tevfik, genelde fikirlerini kısaca şöyle sıralar:

"Eğitimin geliştirilmesi, harflerin değiştirilmesi ile gerçekleşmez. Eğitim yöntemlerini düzeltmekle olur. Keramet (ermişlik), Frenkler'in (Batılıların) harflerinde değil, yönetimin iyi olmasındadır."

"Harfler değişirse, şimdiye kadar yazılan kitapları anlayan kalmaz. Bin yıllık yapıtları yeni yazıya çevirmek gerekir, bu da olanaksızdır. Kur'an için başka, öteki bilimler için başka harf kullanılır mı? Bu, bir dili beceremeyen adama iki dil öğretmeye benzer."

Tanzimat devrinde, eğitimde bir değişim yapılmasına inanan Osmanlı Aydınları Latin harflerinin kullanılmasını savunmamıştır. Onlar, Arap yazısını sadece biraz düzeltmeyi düşünmüşlerdir.

Başka yazarlar, konuyu tamamen bir din çerçevesi içinde görürler ve "İslamlar arasında birleşme nişanesi olmak gibi büyük bir faydası olan şu harfleri değiştirmeye kalkışmak hiçbir zaman işimize gelmez" derler.

Aslında, Latin Alfabeti türlü yollarla Osmanlı'nın günlük yaşamına sızmıştır. İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti yanında Ruslarla savaştığı, Kırım Savaşı sonrası toplanan Paris Konferansı'nda Batı, Osmanlı'yı Avrupa'nın içine almıştır ve Osmanlı İmparatorluğu resmen ve hukuken Avrupa devletleri arasında sayılmaktadır. Bu nedenle, Osmanlı devlet adamları, zaman zaman yapılan uluslararası toplantılar-

da yabancı devlet yetkilileri ile karşılaşmakta, konuşmakta ve birbirlerine resmi yazılar göndermektedirler. Öğrenciler, eğitim için Avrupa'ya gönderilirken, yabancı teknisyenler de Türkiye'ye gelmektedirler. Bu arada, Fransa, Batı ülkeleri arasında Osmanlı ile en yakın bir ilişki içine girerken, Fransızca da, Osmanlı sınırları içinde ikinci bir dil veya tek yabancı dil olarak kendini göstermeye başlar.

Tüm ticari yazışmaların Latin harfleri ile yapılması, ithal ve ihraç malları üstündeki yazıların Latin harfleri ile olması yanında 1874 yılında kurulan Dünya Postalar Birliği'ne, kısa bir süre sonra katılan Osmanlı Posta idaresi de, tüm yazışmalarında Latin harfleri kullanmaya başlar. Elçiliklerden Saray'a gönderilen telgraflar zorunlu olarak Latin harfleri ile yazılır ve Saray da bunlara gene aynı tarzda cevap verir.

Bir toplumun kültürden teknolojiye kadar uzanan tüm sahalarda gelişmesi için gereken unsurların başında eğitim gelmektedir. Bu eğitimi gerçekleştirecek unsurların en önemlisi de okuma-yazmadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devrelerindeki yükselişin, 17. yüzyılın başlarından itibaren bir duraklamaya girmesi ve sonraları da büyük bir düşüş göstermesinin ve bunun karşısında Avrupa'nın her bakımdan büyük bir gelişme devresine girmesinin ardındaki tüm unsurlar içinde, matbaa denen o müthiş makinenin yeni bir kullanılışını bulan Gutenberg adlı bir adamın katkısı büyüktür.

Yanlış bir algı ile matbaayı bulan adam olarak tanınan Gutenberg, aslında asırlardır kullanılan matbaaya sadece yepyeni bir unsur getirmiş ve harflerin tek tek ve yanyana sıralanarak kelimeler yapılması ve bunları matbaa makinasında basmayı gerçekleştirmiştir. Gutenberg'in bu yeni buluşu ile 1455 yılında basılan ilk kitap "42 Satırlık İncil" diye anılır. Bunun nedeni, Gutenberg'in her sayfada 42 satırlık bir yeri .kullanmasından kaynaklanır.

Aslında, Gutenberg'den dört yüzyıl önce Çinliler, hemen her anlam ve kavram olarak kullandıkları şekilleri ayrı yapıp, istedikleri karışımı yapmayı ve basmayı öğrenmelerine rağmen, Çince'deki kavramların çokluğu nedeniyle böyle bir çalışmanın, o zamanlar için, çok zor ve zahmetli olduğunu görerek vazgeçmişlerdir.

Altın işleyicisi ve darphane ustası olarak çalışan Gutenberg, yüzyıllardır resim, sekil ve hatta oyun kağıtlarının basıldığı matbaa'nın kullanım ala-

nını değiştirmekle kalmamış, dünyaya yepyeni bir ufuk, bilgi ve kültür yayılması imkanını vermiştir.

Okuma ve yazmanın sanki, sadece din ve devlet adamları ve orduları yönetecek askerler tarafından öğrenilmesi ile sınırlandırıldığı Osmanlı idaresinde, bu gençleri eğiten medrese ve okulların sayılarının azlığı yanında, Arapça'nın zorluğu ve baskılı eserin azlığı da yer alınca, Batı ile aramızdaki uçurumun nasıl gittikçe açıldığı anlaşılır.

Kullanılan yazım tarzının Arapça olması ve Kur'an'ın da Arapça yazılması nedeniyle, Arap harfleri, Osmanlı'da gerektiğinden de fazla bir itibar ve hatta saygı görmüş ve belki de "dokunulmazlık" niteliğine bürünmüştür. Zamanımızda aklımızın dahi alamadığı bu gibi nedenlerle Gutenberg'in keşfi, Osmanlı'ya ancak 274 yıl sonra, 1729'da ulaşmıştır!

Çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar sonunda ilk matbaanın devreye girmesinden Latin harflerine dayalı Türk Alfabesinin kullanılmaya başlandığı 1928 yılına dek geçen iki yüzyıllık süre içinde ülkemizde basılan eserler konusunda pek sağlıklı bilgiler, maalesef yoktur. Bu devre içinde basılan kitapların toplamı 27 bini geçmemektedir. Bu arada, 1729-1875 yılları arasında 3.066 kitap basılmasına karşın 1900-1917 arası 6.827 ve 1918-1928 devresinde ise 6.450 kitap basıldığı saptanmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra, yayın hayatındaki artış dikkati çekmekle birlikte, Osmanlı'da okuma-yazma oranının sadece elit bir zümre olan din-asker-yönetici kadrosu dışında ufak bir aydın azınlığa sınırlı olduğunu da gözden çıkarmamak gerekir.

Meşrutiyetten sonra, imparatorluk sınırları içinde, genelde büyük kentlerde bir okuma-yazma artışı olduğunu kabul etmekle birlikte, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve istiklal Savaşı sıralarında çok iyi yetişmiş, en azından iki kuşak okur-yazar kitlenin savaş meydanlarında şehit olmaları da, kıpırdanma gösteren okuma-yazma oranına gayet olumsuz bir etki yapmıştır. Belki de bu nedenle, 24 Şubat 1924 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Milli Eğitim Bütçesi görüşmeleri sırasında söz alan İzmir Mebusu (milletvekili) Saraçoğlu Şükrü Bey, tüm harcamalara ve gayretlere rağmen halkın hala okuma-yazma bilmediğini söyler ve ilave ederek "Benim kanaatimce bu büyük derdin en vahim (tehlikeli, korkunç) noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada benim fikrime tuğyan (karşı çıkacak) ve isyan

حکیم الفنا بترتیب					
Aa	Bb	Cc	Çç	Dd	Ee
آا	بب	جج	چچ	د	هه
Ff	Gg	Ğğ	Hh	Iı	İi
ف	غ-گ	غ-آغ	ه-ح-خ	عی-ایلیق	ئی-ای
Jj	Kk	Ll	Mm	Nn	Oo
ژ	ق-ک	ل	م	ن	او-اودا
Öö	Pp	Rr	Ss	Şş	Tt
ئو-اوردهک	پ	ر	س-ص-ث	ش	ت
Uu	Üü	Vv	Yy	Zz	ز-ه
او-اوزاق	او-اوزور	و	ی	ز	ز-ه

TÜRK NEŞRİYYAT YURDU ŞARK ve MA'ARIF KÜTÜPHANELERİ

Harf tablosu.

edecek var mı? Efendiler, bunun yegane kabahati harflerdir" der.

Saraçoğlu Şükrü Bey'in, o gün Meclis'de kıyamet koparan sözleri, bu konuşmanın en son cümlesidir: "Hacımızın, hocamızın, amirimizin, memurumuzun gayretine, yıllardan, asırlardan beri yapılan bunca fedakarlığa rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur" Şükrü Bey, bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı'nın ne düşündüğünü ve nasıl bir zaman dilimi içinde neler yapabileceğini sorar ve kürsüden iner.

Bazı araştırmacıların yazdıklarına göre, Meclis'in bu oturumunda, Şükrü Bey'in kürsüden inmesiyle, konuşmacıya saldıranlar olur, Bakan Vasıf Çınar araya girer ve Meclis'in havası normale döner. Ama, Bakan dahi bu konuda bir cevap veremez ve soru cevapsız kalır.

Aydın veya "Aydın" geçinen bazı

gruplar içinde, yazımda reform ve Arapça yerine Latin alfabesi konularının yandaş ve karşıt olarak konuşulduğu günlerde, Saraçoğlu Şükrü Bey'in Meclis'deki bu konuşması ve gerici bazı milletvekillerinin gösterdikleri tepki, anında basına da yansır. Latin harflerinin uygulanmasına taraftar olanlar bir umut ışığı görüp kaleme asılırken, Arap harflerinin savunucuları da hemen karşı atağa geçerler.

Latin harflerinin kullanılmasında taraf olduğunu her fırsatta dile getiren yazar Hüseyin Cahit (Yalçın), Tanin gazetesindeki "Necat Yolu" başlıklı bir yazı ile ortaya atılır ve Latin harflerinin uygulamasının "bizim için bir necat (kurtuluş) yolu olduğunu" söyleyerek, asırlara dayanan cehaletimizden kurtulmanın bir yolu olduğunu savunur.

Arapça dan bir türlü vazgeçemeyen

bazı yazarlar da boş durmazlar. Resimli Gazete'de İbrahim Alaettin (Gövsâ) hemen Hüseyin Cahit'e bir cevap vererek, "Acaba Latin harflerini kabul etmekle Hüseyin Cahit Bey'in iddiaları veçhile hakikaten Türkiye tılsımlı bir asanın tesiriyle ân-ı vahidde (bir anda) esasından değişecek midir?" diye sorgular.

Bu yandaş ve karşıt akımların dengeli bir tarzda okuyucuya aktarılması amacıyla yazdığını söylediği "Latin Hurufu (harfleri) Lisanımıza Kabil-i tatbik midir? (uygulanabilir mi?)" adını taşıyan 32 sayfalık bir kitabı yayınlayan Ali Şeydi, aslında satırlar arasında gayet akıllı polemik yapar ve Arapça'yı da bir güzel savunur.

Dil ve tarih konusunda çok sayıda ve çok kıymetli eserler vermiş olan Bilâl N. Şimşir, "Türk Yazı Devrimi" adlı kitabında, kişiliğinde ve yazılarında, Latin Alfabesine karşı çıkan "O günlerde sık sık görülen bulanık Osmanlı kafasının örneklerinden biri" olan Ali Seydi'ye geniş yer vermiştir.

Ali Seydi'nin 1924 yılında İstanbul'da yayınlanan kitabında özetlenen ve Şimşir'in yeni Türkçe ile aktardığı şu kısımlar, "Aydın" geçinen ufak bir kitlenin tutumunu açıklığa çıkarır: "Diye- lim ki, Latin yazısı resmen alındı. Hükümet, eski yazıyı yasaklayacak mı? Özgür bir ülkede böyle şey olur mu?" Ali Şeydi, kendisinin sorduğu bu soruya cevap verir: "Buna hiç ihtimal veremem. Yasaklandı diyelim. Yürür mü? Eskiden Avrupa saati alınmıştı. Yürümemisti. Latin yazısının alınması daha kötü sonuçlar doğurur. Türkiye iki yazılı, iki dilli olur çıkar. Latinci Tanin, İleri gazeteleri okuyucu yitirir. Okuyucular, eski yazıyla çıkan İkdâm, Tevhid, Vatan gibi gazetelere kayarlar."

Ali Şeydi, işi daha derinlemesine götürerek, milli gururu da işin içine sokar: "Latin yazısını almak ulusal gururla da bağdaşmaz. Birkaç kişinin yanılığı yüzünden eski kültür yapıtları kurban edilir mi? Bu arada birkaç bin 'bedbaht' (talihsiz) Türk çocuğu, kitapsız, önder-siz, bilgisiz 'kör cahil' yetişir. Eski yapıtları okuyamaz. Latin yazısıyla yazılmış kitap da bulamazlar. Tarihimizde böyle bir boşluk, böyle bir kopukluk yaratmaya ulusal vicdan nasıl izin verir?"

Ali Şeydi, kitabında işi alay etmeye kadar vardırı ve yazı değiştirme fikrinin bir kapris'ten mi yoksa filolojik bir gereksinmeden mi doğduğunu sorar. Ali Seydi'nin buna da cevabı hazır: "Filolojik gereksinmeden kaynaklanıyorsa, neden Ermeni Alfabesi değil de Latin Alfabesi alınmak istenmektedir. Öyle ya,

36 harfli Ermeni Alfabesi hayvan seslerini bile taklide müsaittir" der!

Saraçoğlu Şükrü Bey'in Meclis'de sorduğu soru, o gün toplantının ortasına bir bomba gibi düşmesine rağmen, cevaplandırılmamıştır. Gerçek cevabını kimsenin bilemediği bu konu üzerinde, yetkili bir kişi olarak ufak bir araştırma yaptıran Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar, öğretmenlerin yüzde 96'sının Latin yazısına karşı olduklarını saptar.

Latin harfleri olayının kamuoyunda uyandırdığı ilgi "Aydın" kesimde ve basının bir bölümünde ateşli taraftar ve karşıtların yazıları ile sürerken, Mustafa Kemal'den hiç bir yankı gelmemektedir. Gazi, kendi kafasındaki programı, zamanı ve yeri gelince uygulamaya sokacaktır.

Bu arada, İnkılap süresi devam etmektedir ve 1517'den beri Osmanlı Padişahlarının kişilikleri ile simge-len Halifelik de, 3 Mart 1924 günü, Meclis'de alınan bir kararla kaldırılır. Aynı gün kabul edilen başka bir kanunla da Tevhid-i Tedrisat adlı bir yasa ile tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanır. Böylece, dini öğretim yapan medreselerde kaldırılmış olur. Bu arada, 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teskilat-ı Esasiye'nin (Anayasa) ufak değişiklikler görmüş bir şekli de 20 Nisan 1924'de Meclis tarafından onaylanır.

Cumhuriyet Türkiye'si, birbiri ardına yapılmış savaşlar ve egemenlik için verilmiş kanlı çarpışmaların sonunda yaralarını sarmaya çalışmaktadır. Mustafa Kemal, Mazhar Müfit'e verdiği listedeki maddeleri, yeri ve zamanı geldiğinde yapmak üzere mutlaka kafasında sıralamıştır,

Ama, 1925 yılının Şubat ortasında ortaya çıkan Şeyh Sait ayaklanması, tüm program ve çalışmalara ara verdiren büyük etken olur. İki ay içinde isyan bastırılır ve Haziran sonunda Şeyh Sait ve 46 yandaşı idam edilir.

Bu arada Mustafa Kemal boş durmamıştır. Kastamonu'ya giderek, topluma şapka giyilmesinin bir uygarlık örneği olduğunu anlatır. Ankara'da Hukuk Mektebi adı ile savcı, yargıç ve avukat yetiştirecek yüksek okul açılır. Kasım sonunda tekke ve türbelerin kapatılması ve tarikatların kaldırılması kanunları kabul edilir. Aralık ayının sonunda da uluslararası takvim ve saat konularındaki kanunlarla inkılaplar zincirine bir halka daha ilave edilir.

Ülke biraz barış yüzü görünce, alfabeye tartışmaları tekrar başlar. Latin harfleri ile yapılacak bir Türk Alfabesi konusunda karşıt taraflar yerlerini alırlar,

Köprülüzade Fuat, Milli Mecmua'da "Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki garp (batı) medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül (girmek) edebiliriz. Halbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili (değişimi) ve Latin harflerinin kabulüyle kabil olmaz" diyerek 1926 yılındaki tavrını açıklar. Aynı Köprülüzade Fuat, bu sefer Fuat Köprülü olarak, 1938'de, harf inkılabının 10. yıldönümünde Ülkü dergisinde ise 12 yıl önceki fikirlerinin tam tersini savunacak ve "Türkler'in kültür tarihinde bu kadar azametli, bu kadar şümüllü (geniş) bir dönüm noktası var mıdır, bilemeyiz. Bir milletin alfabesini bırakıp yeni bir alfabe kabul etmesi, eski bir kültür dairesinden çıkıp yeni bir kültür çevresine girmesi demektir. Arap Alfabesi'ni bırakmakla, Ortazaman Şark (doğu) kültüründen silkinip muasır (çağdaş) Garp kültürüne girmek iradesini göstermiş oluyor-duk... Bu yeni Türk Alfabesi sayesinde o zamana kadar kendi hususi hüviyetlerini (kimliklerini) saklatan Arap ve Fars kelimeleri artık dilimizde bulunamayacaklardır" sözlerinin altına imzasını atabilecektir.

Türkiye içinde, kendi düşüncelerini dile getirerek karşıt fikirlerle çatışan yazarlar yanında, Latin harfleri ile bağdaşacak bir Türk Alfabesi'nin ortaya çıkmasından korkan başka gruplar da vardır. İlginçtir, Latin harflerinin kullanılması tartışmalarının Türkiye'de devam ettiği süre içinde, Kafkas Türkleri de olayı büyük bir merak ve dikkatle izlemektedirler. Tiflis'de 1924 yılında yayına başlayan Işık Yol gazetesi, yan yarıya Latin Alfabesi'ni kullanmaya başlamıştır ve Türkiye'deki, birbiri ardına yapılan yenilikçi hareketleri öven yazılar yayınlamaktadır. Latin harflerinin kullanılmasına karşı çıkan gazetelere değinen bir yazı ile Akşam, Tevhid-i Efkâr ve İkdâm gazetelerinin anti-Latin Alfabesi tutumunu yeren Işık Yol yazarı, Şimşir'in "Türk Yazı Devrimi" kitabındaki alıntısında, durumu tüm açıklığı ile anlatır: "Bu gazeteler yazarlar ki köhne Arap elifbası (Alfabesi) Arab'ın değil, asıl Türk milletin elifbasıdır. Fasihtir (düzgün ve açıktır). Gözeldir ve Latin hurufatından (harflerinden) her cihetçe yahşidir (güzelidir). Bu tarifi baştan ayağa yalan olduğunu ispat eylemek, artıktır, çünkü Türkler işlettiği (kullandığı) elifbanın Arap elifbası olduğu hamıya (herkesçe) malumdur. Burada görünür ki köhne kafalı gazeteler bile bile gözümüzün içine yalan diyorlar."

Türkiye'deki bu olumlu çalışmalar

Kafkaslar'da dahi büyük bir umut ışığı olarak karşılanırken, bazı çevreler, bu olaya bambaşka bir açıdan bakmakta ve kuşku duymaktadırlar. Latin harflerinin kullanılma olanağı, Türkiye'deki Türkçü-Turancı kesim kadar Rusya Türkleri arasında da büyük tepkiler yaratır. Bu konuyu ele alan yazarlar, Latin harflerinin kullanılması ile Anadolu Türkleri ve Rusya Türkleri arasında bir uçurum yaratılacağını ve iki kesim arasında "medenî ve iktisadî münasebetlerde müşkülât (zorluk)" çıkacağını savunurlar.

Türkçü-Turancı liderlerden Zeki Velidi (Togan), Latin harflerinin kullanılmasına kesinlikle karsıdır. Fikirlerini "Türk Yurdu" dergisinde şöyle dile getirir: "Sureti katiyyede bilmeliyiz ki Latin hurufatının lisanımıza tatbiki imkansızdır ve muzurdur (zararlıdır). Hurufat meselesi Latin harflerini kabul etmek suretiyle halledilecek olursa bu yolun bir devlet içerisinde dört-beş aydan fazla ömrü olmaz."

Türkçü-Turancılar, Türkiye'de Latin yazısının kullanılması ile dış Türklerle kültürel bağların kopacağına ve Türk dünyasının dağılacağına inanırlar. Ama, 1926 yılında Sovyet Türkleri'nin Latin yazımını kabul edecekleri kararlaştırınca, bu çevreler direnmeyi bırakarak yeni Türk yazım devrimini desteklemeye karar verirler.

Latin harfleri konusunun devam eden tartışmaları bir ara durulur. Zira, ülkede beklenmedik bir anda, Mustafa Kemal'e İzmir'de yapılacak bir suikast haberi tüm dikkatleri bu olay üstüne toplar. Haziran ortasında yapılması planlanan bu hareketin içindekiler toplanır, İstiklal Mahkemeleri sanıkları yargılar ve bir ay içinde verilen kararla 10 kişi idam edilir.

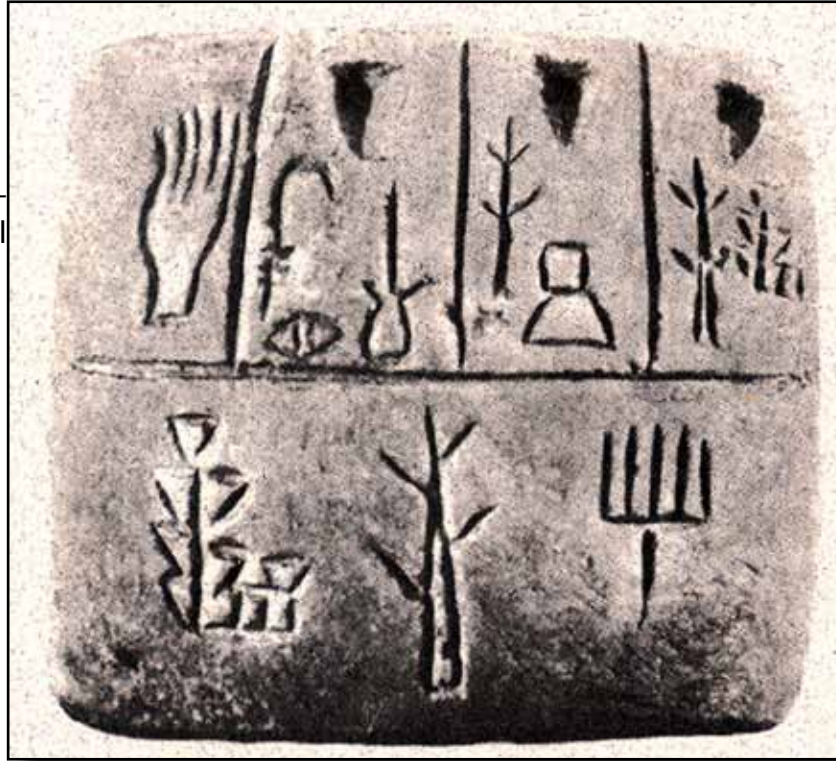
Ülke böyle bir çalkantı içinde sarsılırken, Mustafa Kemal boş durmaz ve Medeni Kanun ve Türk Ceza Kanunu'nun Meclis tarafından onaylanmasını da sağlar.

Mustafa Kemal, kafasına koyduğu inkıpların gerçekleşmesinde mutlaka kendi programını uygulamakta, zamanı ve yerini kendi seçmektedir. Latin harfleri konusunda, yandaş ve karşıt olan grupların çatışmalarını görüp, alabileceği destek ve gelebilecek olumsuz tepkiyi de rahatlıkla sezebilmektedir.

Geriye baktığımızda, Mustafa Kemal'in Latin harfleri konusunda neden 1928 yılına dek bir bekleyişe girdiğini anlamak güç olabilir. Ama, tarihin

sayfalarını açtığımızda, Şeyh Sait isyanı ve kendisine yapılması planlanan suikast nedeniyle, bu konuyu biraz daha ileriye bırakmasının nedenleri ortaya çıkar.

Büyük bir düşünürün, mecazî anlamdaki "Büyük adamlar tarih yapmaz, tarih yazarlar" sözüne uyarcasına Mustafa Kemal 1927 yılını, Cumhuriyet'in temel bir belgesini hazırlamak için ayırmış gibidir. Temmuz başında, askerlik arkadaşı olan İsmet (İnönü) ve Kazım Özalp'le birlikte, ordudan resmen ayrılmaları kararlaştırılır. Üç yıl önce, Halk Fırkası (Partisi) adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştiği partinin 31. Kurultayı'nda 15-20 Ekim arası okuduğu "Büyük Nutuk" nedeniyle, Mustafa Kemal'in 1927 yılını, Türk tarihinin bu parlak sayfalarını hazırlamak için ayırmış olması, tarihte-

MÖ 4000 yılında bir Sümer Yazısı.

ki yerini kendi bulan bir lider'den beklenen bir davranıştır.

Diğer taraftan, hükümet içinde ve devlet yönetiminde Latin harflerinin kabulü konusunda olumlu bir eğilim görmemesi de Mustafa Kemal'in kararını geciktiren unsurlar arasında yer almış olabilir. Zira, her zaman yanbaşıda olan İsmet Paşa dahi, Latin harflerinin kabul edilmesi konusunda, ara sıra da olsa, olumsuz tavrını ortaya koymaktadır. Hükümetin başında bulunan İsmet Paşa'nın Latin harflerinin kabul edilmesi ile doğacak kargaşa ve bunun yönetime yansıyacak ters tepkilerini düşündüğü ve bu konuda yıllar sonra dahi "Atatürk devrimleri içinde karar verilmesi en çok düşünülen konu" idi tarzındaki ifadesi de, Mustafa Kemal'in etrafındakilerin dahi harf devrimine karşı açıkça tavrı

almamalarına rağmen, kısmen de olsa bunu destekler bir tutum almadıklarını göstermektedir.

Buna rağmen, pek çok konuda olduğu gibi, karar verildikten sonra İsmet Paşa, bu sefer de olumsuz tavrını bir tarafa iterek, harf devrimini sonuna kadar destekleyecektir.

Bu arada, bir yazarın da belirttiği gibi, üniversitedeki öğretim üyeleri de, sanki eski "ulema" sınıfının baş kaldırması gibi "Latin harfleri kabul edilirse protesto mâkanında bir tek satır yazı yazmayacaklarını, kalemlerini kıracaklarını" bildirmekten geri kalmazlar.

Bir toplumda en ileri görüş sahibi olması gereken üniversite öğretim üyelerinin bu ters tutumuna karşın, kişisel de olsa, bazı eli kalem tutanlar, Latin harfleri tartışmalarını sürdürürler ve yakıl-

mış alevin söndürülmemesine çalışırlar. Bazı yazarlar, sırf kendi çalışmaları sonunda vardıkları sonuçları kitapçıklar içinde yayınlırlar. Bunlardan bazıları yeni Türk Alfabesi'nin 29 diğerleri ise 35 harften oluşmasını ileri sürer. Bazı gazeteler de bu konulara sayfalarında yer verirler ve hatta yeni Alfabenin harflerini dahi okuyucularına tanıtmaya başlarlar. Alfabe konusunda, tam bir kargaşa ve bir kör doğuşu yaşanmaktadır. Latin harflerinin kabul edilmesini isteyenler arasında bir birlik yoktur. Ama, düğmeye basılması işi yine de bir otoriteye kalmıştır. O otorite, o karar makamı da, Mustafa Kemal'den başkası değildir.

Bu arada, Ağustos 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Hasan Bey, Latin harflerinin kabul edilmesinin uygun olacağını bildirerek, hükümet'in bu konudaki tavrını, dolaylı da olsa açıklar. Bir kaç ay sonra, İsmet Paşa bir konuşmasında, tavrını değiştirdiğini göstererek, yazım devriminin düşünüldüğünü söyler. Bu durum, hükümetin de ikna olduğunu gösterir. Mustafa Kemal, çeşitli konuşmalarında yakın arkadaşı İsmet'i de ikna etmiştir.

Ocak 1928'de ise, çarkın dişlileri artık dönmeye başlamıştır. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) ve Başbakan İsmet Paşa, aynı gün yaptıkları konuşmalarda Latin harflerinin gerekliliğini savunurlar. İsmet Paşa, daha da ileri gidecek, o gün dil konusundaki çalışmaları ile tanınan bazı kişilerle biraraya gelir. Bu arada, kurulan bir komisyon da Latin harfleri konusunu incelemeye koyulur.

Mustafa Kemal, büyük bir sabırla beklediği kamuoyunu oluşturma taktiğinin doruğa geldiğini anlamıştır. Ama, bundan önce yapılması gereken birkaç is de kanunlaştırmaktan geri kalmaz. Anayasa'nın "Türkiye Pevleti'nin dini, Din-i İslamdır" maddesi kaldırılır. Bu suretle, yeni Cumhuriyetin laikleşme yolunda ilk adımı da atılmış olur. Bu arada, hutbenin Türkçe okunması da İstanbul'da gerçekleşir.

Mustafa Kemal, usta bir rejisör gibi hareket etmektedir. Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Ankara'ya geldiğinde ziyaret ettiği Meclis toplantısında "Uluslararası rakamların resmen kabulü" hususundaki kanun tasarısı hızla kabul edilir. Kendi yaptığı devrimleri komşu ülkelerle de paylaşmak isteyen Mustafa Kemal, sanki Amanullah Han'a bir ders vermek değil ama örnek göstermekte ve Türkiye'nin kendi tabiriyle "muasır medeniyetlere yakınlaşması" için nelerin nasıl yapıldığını anlatmak istemektedir.

Uluslararası rakamların kabulü sırasında Meclis'de söz alan ve en yaşlı olmasına ilaveten, "ulema" sınıfının da temsilcisi olan Hasan Fehmi Bey, oyunu uluslararası rakamların kabulü için vereceğini söyleyerek, kendinden pek beklenilmeyen bir tarzda, "Acaba hükümetimiz beynelmilel (uluslararası) harflerin kabulünde ne mahzur görüyor? Bu cihet hakkında hükümet izahat versin" diyerek, Meclis'deki havanın ne kadar değiştiğini de simgeler.

Hükümet adına konuşan Milli Eğitim Bakanı Necati Bey de, kürsüye çıkarak, çalışmaların başlatılmış olduğunu, dikkatle takip edildiğini ve geliştirilerek Meclis'in onayına sunulacağını anlatır.

Yabancı gözlemciler bu olayı, Latin harflerin kabulü için önemli bir adım olarak görmekle birlikte, yazım devriminin pek kolay olamayacağı ve epey uzak bir tarihte gerçekleşebileceğini ifade etmekten kaçınmazlar.

Kamuoyunun oluşması yanında Meclis'de de bu konunun ele alınması için soruların sorulduğu o günlerde, hükümetlerine durumu rapor eden bazı Batılı Büyükelçiler, Türkiye'deki bu değişimin, ülkenin geleceği için çok büyük bir adım olduğunu belirtirken, Latin harflerinin kabulü ile işin bitmeyeceğini ve Türk halkının Latin harflerini öğrenme sürecinin 5-15 yıllık bir zaman dilimini kapsayacağını ve bunun dahi çok büyük bir aşama olduğunu bildirirler,

Meclis içinde ve dışında bu konuda büyük bir çalışma başlar ve 10 Haziran 1928 günü, zaman zaman "Dil Heyeti",

"Dil Encümeni" ve "Dil Komisyonu" diye adlandırılan bir kurulun faaliyete geçtiği haber verilir. Üç milletvekili, üç Milli Eğitim Bakanlığı görevlisi ve üç dil uzmanından oluşan, dokuz kişilik bu kurul çalışmalarına başlar.

Encümen, Latin harflerinin kabulüne uyumla bakan kişilerden kurulmuştur ve ilk iş olarak da Latin yazısı ile yazılmış 20 kadar değişik alfabeyle ele alır. Encümen üyelerinden Milletvekili ve yazar Falih Rıfkı, sonraları adı Ulus olarak değiştirilecek Hakimiyet-i Milliye'de Latin harflerinin faydasına pek çok kişinin inanmasına rağmen, bundan çekindiklerini ve "Hepimiz henüz yazıya başlayan çocuklar haline gelmekten ürküyoruz" diyerek, toplumdaki çekingenliği dile getirir. Falih Rıfkı, o kendine özgü ifadesi ile Latin Harfleri İnkılabı'nı gelecek kuşakların huzur ve mutluluğu için yapmanın gerektiğini anlatır ve "Diktığımız ağacın gölgesinde bizden sonraki nesillerin (kuşakların) başı serinleyecek, bizim ömrümüz bu fidanı sulamak, yetiştirmek ve hüsnürü muhafaza (iyi korumak) etmekle geçecektir, inkılap devirlerine rastgelmiş olanların mukadderatı (alın yazıları) ve şerefi budur" der.

Komisyon üyeleri, işe canla başla sarılırlar. Esas tartışma harflerin seçiminde ortaya çıkar. Bazı üyeler sadece Türk kelimelerini esas tutarak harflerinin seçimini öngörürken, diğerleri Osmanlıca'daki yabancı kelimelerin bütün söyleniş seslerini de verecek harflerin alınmasını ileri sürerler. Falih Rıfkı, bu konuda, "Biz Türkçü ve Türkçeciler sade bir alfabe istiyorduk. Arap söyleyişinin de, eğer Arapça kelimeler Türkçe içinde kalacaksa, bu yeni kalıp içinde eriyip kaybolmasının doğru olduğunu iddia ediyorduk. 'Q' harfini bu sebeple reddetmiştik. Türkçe kelimeler için 'K'1 yetiyordu" der.

Bu arada, bazı aşırı hevesliler, işi aceleyle getirip, kendi buldukları alfabeyle kullanarak gazetelerde yazı yazmaya başlamışlardır bile. Arapça'daki "kaf" veya "kef" karşılığı "k" ve "q" harfleri, "i" yerine "y" ve "ş" yerine de "x" harflerini kullanarak hazırlanan bir alfabe ile yazılmış haber Milliyet gazetesinin 26 Haziran 1928 tarihli sayısında, gazetenin hem Fransızca hem de Türkçe baskılarında yayınlanır.

Latin harflerinin kullanılması konusunda yeşil ışık yakılınca, ortaya bir başıbozukluk hakim olmaya başlar. Komisyon hemen bir bildiri ile çalışmaların sürdüğünü ve gazetelerde yayınlanan alfabelerin kabul edilecek örnekler olmadığını açıklamak gereğini duyar. Sa-

"EQMEQ UCUZLAJACAK

"Xehir emaneti unur-u iktisadyije müirijeti eqmegi ucuzlatacak cezi çareleri taharri ile mexgul olmaktadır. İktisad müdiri Qemal Onor Bey bunun için lazım gelen mütehassyslarla görüşmekte olduğunu söylemiş ve xunları ilave etmiştir..."

Milliyet Gazetesinde çıkan bir yazı.

bırsızlıkla beklenen haber 12 Temmuz günü açıklanır ve üzerinde karar kılınan alfabe'ye "Türk Alfabesi" adı verilir.

Mustafa Kemal, en azından 20 yıldır kafasında taşıdığı Latin harfleri ile donatılmış bir Türk Alfabesi'nin uygulanması için beklediği ortamı yaratmıştır. Latin Alfabesi'nin kullanımı konusunda kendine 1922 Eylül'ünde soru soran yazar Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'e cevap dahi vermemiştir, Çankaya'daki kütüphanesinde, rafları dolduran kitapları gösterek, Yahya Kemal (Beyatlı) Bey'e "Bu kitaplar güzel ama, bütün halkımıza okutmak, öğretmek güç bu harfleri. Onun için bazı yenilikler düşünülmeli ve Latin harflerini kabul etmeli" anlamında bir öneri atar. Yahya Kemal ise, tüm geçmişimizi kültür hazinelerinin Arapça yazıldığını, bunlardan kopmanın imkansızlığını ileri sürerek, Latin harflerine karşı çıkar. Mustafa Kemal, Yahya Kemal'in tavrını anlar ve susar.

Ankara ve İstanbul'daki yabancı diplomatlar ve gazeteciler, 1928 yılı içinde birden alevlenen Latin Alfabesi konusunun bu kadar çabuk ele alınıp işlenmesi karşısında şaşırılmışlardır. Türk Toplumunun yeni alfabe ile okumayazma öğrenme süreci konusunda, yabancılar türlü tarih kesimleri ile tahmin yürütürler. İngiliz Büyükelçisi, bunun için beş yıllık bir süreden bahsedildiğini hükümetine rapor ederken, The New York Times gazetesine haber veren Amerikalı bir gazeteci, yeni alfabeyle alışılması için 15 yıllık bir sürenin gerektiğini vurgular. Amerikan Büyükelçisi ise, bunun gerçekleşmesi için, okullarda yedi yıllık bir öğrenim gerektiğini ve tüm toplumun ise 15 yıl içinde yeni alfabeyle sökebileceğini rapor eder.

Dünyanın en tanınmış ve inanılır gazetelerinden biri olan The New York Times, daha Nisan ayı içinde, Türkiye'deki muhabirinden aldığı bir haberde, o günlerde Türkiye'de yaygın bir kanıyı dile getirerek, gazetelerin yarı yarıya Arap ve Latin harfleri ile çıkacağını, La-

tin harflerinin kesin olarak kullanımı için 15 yıllık bir süre tanınacağı ve bu süre sonunda zorunlu olarak yeni alfabenin kullanılacağını bildirir.

Latin harfleri ile donanmış yeni bir Türk Alfabesi'nin hazırlanmasında çalışan milletvekilleri, yazarlar ve dil uzmanları da, topluma uzun bir süre tanınması konusunda sanki ağız-birliği yapmış gibi davranmaktadırlar. Bu nedenle, 1 Ağustos günü Dolmabahçe Sarayı'ndaki Dil Encümeni'nden iki çalışma arkadaşı ile Mustafa Kemal'e durumu anlatmak için giden Falih Rıfkı da aynı fikirdedir. İşin ilginç tarafı, daha önceden kaleme aldığı için, 2 Ağustos günü Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan makalesinde dahi Falih Rıfkı, bu sürenin en azından beş yıllık bir zaman dilimini kapsaması gerektiğini iddia eder.

Ama, Mustafa Kemal, hesabını yapmıştır ve kafasına koyduğunu da uygulayacaktır. Falih Rıfkı'ya verdiği cevap, Mustafa Kemal'in nasıl bir lider, halkını ne kadar iyi bilen bir devlet adamı ve zamanı gayet iyi kullanmasını bilen bir inkılapçı olduğunu gösterir.

Ağustos ayının ilk günü Mustafa Kemal, Falih Rıfkı'nın sunuşunu dinler ve yeni alfabe'nin uygulanması için kafasında oluşturduğu süreyi açıklar. "Bu ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz!"

Falih Rıfkı, bu olayı anlattığı Çankaya kitabında, aldığı cevap karşısında neler düşündüğünü anlatmamış. Ama, onun da, 7/8 Temmuz 1919 gece yarısı, Erzurum'da Mustafa Kemal'in listesini duyduğunda şaşırıp kalan Mazhar Müfit kadar şaşırdığını düşünmek gerçeğe yakın bir varsayım olacaktır.

Mustafa Kemal kararını vermiştir ve uygulamaya geçilecektir. Ama, bazı ufak tefek noktalar hala askıdadır. Falih Rıfkı'nın tasarısı Mustafa Kemal'e sunduğu günün akşamı, sofrada bulunan Kazım Faşa (Özalp), "Ben adımı nasıl yazacağım? 'Q1 harfi lazım" der. Mustafa Kemal'in de "Bir harften ne çıkar? Kabul edelim" sözü ile konuşma kapanır. Ertesi gün, Mustafa Kemal'in yanına giren Falih Rıfkı, 'Q' harfinin gereksizliğini anlatır. Genelde, o günlerde yeni alfabede küçük harf kullanan Mustafa Kemal, imzasında kullandığı miniskül (küçük harf) 'q'yü beğenmez.

Falih Rıfkı, bu olayı aktardıktan sonra, ilave eder: "Bu yüzden 'q' harfinden kurtulduk. Bereket Atatürk 'q'nün majiskülü (büyük harf) olan 'Q'yu bilmiyordu. Çünkü o, 'q'nün büyülmüşünden daha gösterişli idi."

Bu olay dahi alfabenin hazırlanma-

sındaki kişisel katkıların önemini ve etkisini açıklamaya yeter.

Bu arada, yeni yazıyla beraber gelen bazı kargaşalıklar görülür, bunlar düzeltilir. Dil Encümeni tarafından hazırlanan 25.000 sözcüğü kapsayan İmla Lügati da tamamlanır. Askeri birliklerde yeni yazının, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitilecek öğretmenler tarafından öğretilmesi için çalışmalara başlanır. Basın için yeni harflerin dışardan getirtilmesi işlemine başlanır.

Tüm hazırlıklar yapılmıştır. Milletvekillerinin tatilden dönmesi ile Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1928 günü toplanır ve Mustafa Kemal açış konuşmasında hemen konuya girer ve "Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma-yazma anahtarı ancak Latin esassından alınan Türk Alfabesi'dir. Basit bir tecrübe Latin esassından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde, yaşı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkartmıştır" der.

Meclis, Başkan ve Başkanlık Divanı'nın seçilmesinden sonra "Türk Harfleri Yasası"nı ele alır. Heyecan doruk noktasındadır. Meclis daha komisyonlarını dahi seçmemiştir. Seçimler ve görüşmeleri sonraya bırakılır. Yasa'yı incelemek üzere hemen bir komisyon kurulur. Onbeş kişiden oluşan komisyona, yasayı incelemek için 15 dakika verilir. Sürenin sonunda Başbakan İsmet Paşa bir konuşma yapar ve "Bu kanun layihasıyla (tasarı) Türk milletinin fikri hayatına yeni bir devre açıyorsunuz" der. İki milletvekili de tasarayı desteklerler. Ve böylece, 11 maddelik 1353 sayılı kanun, 3 Kasım 1928'den itibaren uygulanmak üzere, Meclis'in tüm üyeleri tarafından kabul edilir.

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun

Kanun No: 1353

Kabul Tarihi: 1 Teşrinisani (Kasım) 1928

(Resmî gazete ile neşir ve ilânı: 3 Teşrinisani 1928)

"Madde 1- Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Lâtin esassından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk Harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

"Madde 2- Bu kanun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfleriyle ya-

zılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

"Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelâtına tatbiki tarihi 1929 Kânunsanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbu muamelât cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askeri hüviyet ve cüzdanları 1929 Haziran iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

"Madde 4- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziran'ının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kânunuevvelinin iptidasından itibaren Türkçe hususî veya resmî levha, tabelâ, ilân ve sinema yazıları ile keza Türkçe hususî, resmî bilcümle mevkut, gayri mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

"Madde 5- 1929 Kânunsani iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

"Madde 6- Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

"Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilât ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

"Madde 8- Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelâtına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kânunsanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından mezkûr müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

"Madde 9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

"Madde 10- Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

"Madde 11- Bu kanun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur."

Yüzyıllar Boyunca Galata

Galata'nın tarihi ilk çağın sonlarına kadar gitmektedir,

Çelik Gülersoy

Hayat Tarih Mecmuası. Şubat 1974, Sayı: 2. Sayfa: 48-53

Galatada Sykai (İncirlik) adını taşıyan bir küçük yerleşim yeri bulunuyordu ve I. Konstantin surları yapılırken burası da bir duvarla çevrilmiş ve II. Theodosius zamanında şehire eklenmiştir. Bu devirde, hattâ Cenovalılar'ın yerleşmesine kadar, bu kıyılarda bir miktar ev ile birkaç küçük kiliseden başka şey bulunmadığı ve surların denize cephesinin iki-üç yüz metreyi geçmediği, Tophane ucunda da, sadece Haliç zincirinin bağlı olduğu Kule'nin bulunduğu, kabul edilmektedir. Bugün mahzen kısmında Yeraltı Camisi'nin bulunduğu bu kule, Bizans elinde bulunmakla beraber zaman zaman Cenova'ya da geçmişti.

Galata'nın tarih sahnesine asıl çıkışı ve resimlere konu olabilecek hâle gelişi, Cenovalılar'ın buraya yerleştirilmesi ile başlar.

1203'de İstanbul'un Haçlılar tarafından alınışı ve yağmalanmasında yerli halkın tepkisinden korkan bir çok yabancıların, daha o sırada Galata'ya göç ettiği ve burada yerleştiği bilinmektedir. Haçlılar'ın tarihçisi Ville Hardouin, bunların sayısını on beş bin tahmin ediyor.

Cenova kolonisinin gelmesi, zaten, Pisa, Amalfi ve Venedik gibi soydaşlarına göre daha geç tarihlere rastlar ve onların yerleşik halkın direnmesi ile karşılaşmıştır. Haçlı yağmasında onlara katılmayan Cenovalılar, daha sonra Paleologlar'ın şehri geri alışında Bizans'a yardımcı olmuş, bu sayede bir çok ticaret ve yerleşme imtiyazı elde etmişlerdi. İstanbul içindeki yerleri bugünkü Sirkeci ile Sarayburnu arasındaydı. Ancak imparator VIII. Mikhael'in Haçlı deneyiminden sonra Cenova'ya da güveni tam olmadığından ve onlar da pek rahat durmadığından, koloni Galata'ya yerleştirildi; mevcut surlar yıktırılarak bir Bizans garnizonu bırakıl-

dı. Şehrin çevresinde sadece bir hendek kalmasına izin verildi.

Duvarları olmayan Galata, güvenli bir yer sayılmazdı. Nitekim 1296 yılında Venedik donanması gelip Galata'yı yaktı. Bu deneyimle Cenovalılar, XV. Yüzyıl başına kadar yavaş yavaş, Bizans'ın çöküşüne paralel olarak, koloni sınırlarını genişlettiler ve duvarlarını ördüler. İmparator II. Andronikos Paleologos zamanında (1282-1328) henüz bugünkü Bankalar Caddesi, Karaköy Meydanı ve Kalafatyeri dörtgeni ile şekil içine sıkışmış bulunan şehir, XV. yüzyıl başında, bugünkü anlamları ile Azapkapısı - Şişhane - Galata Kulesi - Bitpazarı - Tophane sınırlarına erişmişti. Bizans'a karşı bir hile ile, dışa bakan yüzleri penceresiz kale gibi evler yapmak, sonra bunları duvarlarla birleştirmek gibi çözümlere

de gidildiği rivayetleri vardır.

Latin yağmasından bu yana 200 yıl boyunca, Bizans'ta Venedik'in yerini Cenova almış, birçok imtiyazlar ve gümrük muafiyeti ele geçirmiş ve bütün kaynakların birlik olarak anlattığı gibi, «devlet içinde devlet» hâline gelmişti. Çağın tarihçisi Nicephore Gregoras'a göre Bizans'ın gümrük geliri güçlükle otuz bin altın iken, Galata gümrüğünün iki yüz bin altını buluyordu. Böylece Türkler'in gelişine kadar Galata, Cenova'lı bir Podesta'nın idaresinde, cumhuriyet esasları ile yönetilen, kiliseleri, ticarethaneleri, rıhtımları ile tam bir Latin şehriydi: Magnifica Communità di Pera.

Şehrin alınışından 5 gün sonra Galata'ya giren Fâtih Sultan Mehmed, kuşatma sırasındaki tarafsız, hattâ yar-

1800'lerde Karaköy rıhtımı.

Galata Kulesi ve Küçük Hendek Caddesinin 1800'lerdeki görünümü.

dımcı tutumlarından dolayı koloniye karşı yumuşak davrandı. Evlerin sayımını istedi. Sahipleri İtalya'ya kaçmış olan yapıların açılmasını, eşyaların deftere bağlanmasını, üç ay içinde geri dönecek olanlara verilmesini emretti. Galata surlarının bir kısmını ise, —egemenlik işareti olarak— yıktırttı.

Cenova'nın bir çok ayrıcalıkları sürdürüldü ise de, koloninin Karadeniz'deki üslerinin ve Sakız adasının elden çıkması, İstanbul'daki varlığına zarar vermiş ve önemini azaltmıştı. Bu ekonomik sebeplerle daha sonraki yüzyıllarda Galata Cenovalıları, yerlerini Rum, Ermeni ve Musevî gibi azınlıklara bıraktılar.

Önce nüfus tam bir karışımdı: Bizans uzun süre şehrin bir bölümünü ve bu arada kıyıda büyük kuleyi elinde tuttuğundan, bir ölçüde Bizanslı kalıyordu. Fakat nüfus bu yerli unsurla kalmıyor, Cenova'nın etkisi altındaki İtalyan

şehirleri olan Nervi, Sestri, Chiavari, San Remo gibi limanlardan gelen ve her zaman geldikleri İtalya ile ilişkilerini devam ettiren İtalyanlar Galata'ya yerleşiyor, iş tutuyor, hareketli bir ticaret hayatı bunlara bir çok Araplar'ı, İspanyol ve Katalanlar'ı, Ruslar'ı, Bulgarlar'ı, Çerkeş ve Gürcüler'i katıyordu. İtalyan noter kayıtları, birbirleriyle evlenen, ticaret yapan, üreyen bu karma nüfusu, bütün teferruatı ile göstermektedir.

Son durumunda Galata'yı, Tophane'den başlayıp yukarı, kuleye çıkan ve oradan Azapkapısı'na inen bir duvar çeviriyordu. Deniz kıyısı da surla kaplı idi. Surların içinde, şehri bir narın içindeki zarlar gibi bölen ara duvarlar vardı ve hepsinden öbürüne, kapılarla geçilmekteydi.

Kapıların Bizans çağındaki adları bilinmiyor. Cenova adlarının bir kısmı ile Türklerin verdiği adlar, Evliya Celebî ve Hadîka'nın listeleri ile bugüne kalmıştır.

Bugünkü Karaköy meydanının belki ortalarına gelen bir yerde, surların Karaköy kapısı bulunmaktaydı. Yani şehrin deniz tarafı bugünkü gibi açık değildi ve içeriye, iki tarafı duvar olan bir kapıdan giriliyordu. Bu surlarla denizin arasında bir sahil şeridi vardı. Kayıklar ve gemiler buraya yanaşıyor ve yüklerini indirip bindirebiliyorlardı. Kıyıların bugünkü gibi derin olması, en büyük teknelerin yanaşmasına elvermekteydi.

Surların içindeki şehrin, karşıdaki İstanbul'un hem Bizans, hem de Türkler çağında aynı kalan bir özelliğinin aksine olarak, yeşilliksiz, bahçesiz ve bostansız bir şehirdi. Şehri İtalya'deki Ortaçağ şehirleri gibi, kaleler, evler, mağaza, ticaret ve idare yapıları dolduruyordu. Galata daha sonraki Türkler çağında da, tek düzenli caddesi olmayan, bu karakterdeki yapıların dünyası idi. Yalnız Türkler'in elinde, özellikle son yıllara doğru, Azapkapısı tarafları ahşap Müslüman mahallelerine sahne olmuştu. Bu bölümün İstanbul tarafına benzediği kabul edilebilir.

Surlar, uzun süre varlığını korudu. Bir İtalyan rahibi 1778'de İstanbul'dan gönderdiği mektuplarında, Pera'ya çıkmak veya sandala binmek için bu kapılardan geçildiğini bildiriyor. Çok daha sonraki tarihlerde gelen yabancılar da aynı şeyi yazarlar.

XIX. yüzyıl ortasında kurulan Beyoğlu Belediyesi (6. Daire) şehri düzenlerken, 2.800 metre uzunluğundaki surları ve kapılarını, pek az iz bırakarak ortadan kaldırmış, hendekleri doldurarak ev yapımına izin vermiştir. Sur ve kapıların bir çok kitabesi, uzun süredir İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir. Bugün mevcudu kalan izler, Tophane ucunu gösteren ve 1956 imarında ortaya çıkmış bir duvar, Perşembe Pazarı'nda bir kıyı parçası ve iç geçitlerden biri olan Yanık Kapı'dır. Galata kulesi çevresinde de bir-iki parça vardır ki, Abdülhamid zamanına ait renkli kartpostallarda hepsi ayakta görülmektedir.

Türkler'in idaresindeki Galata'nın nüfusu, yine Frenkler, Türkler, Rumlar ve Ermeniler'den, biraz da Araplar'dan meydana geliyordu. Garip olan şey, Alman Elçisi Sinzendorff ile gelmiş olan Protestan vaizi Salomon Schweigger, Galata'da bir tek Yahudî görmediğini yazar.

Osmanlılar devrinde Galata'nın görünüşünün en güzel, şiirli ve renkli resmi, yine bizim Evliya Celebî çizer. Evliya Çelebi'nin Galata'yı anlatan anıları aşağıdadır:

«DER-EVSÂF-I DEKÂKÎN-İ ŞEHR-İ GALA-

TA

«Cümle üç bin seksen dükkândır. Sekiz çarşısı, yağ pazarı, aktarları vardır. On iki kubbeli kurşun örtülü Fâtih Bedesteni vardır ki, bir çok metaı vardır. Bir demir kapısı vardır. Dükkân sahipleri ekseriyetle Rum ve Frenk'tir. Lâkin leb-i der-yada Orta Hisar'da iki yüz adet kat-kat harâbethâneler, meygedeler vardır ki, her birinde beşer altışar yüz fâsık, lış-ü iş-ret idüp hanende ve sâzende-gân ile bir hây-ü huy iderler ki, dillerle tarifi mümkün değildir. Zira meyva, me'kûlât ve meşrubatın en âlâları buralarda bulunur. Adam canı, ruh gıdası, kuş sütü, hep Galata'da bulunabilir şeylerdir.

«Şehir içindeki han ve kârbân - saray-lar

«Bu Galata'nın zemini leb-i derya-dan şimal canibinde kule kapısına varınca kadar bir saat yokuş yukarı kat-kat kâr-gir Ceneviz binalarıdır. Sahrahla-rı satrançvârî tarh olunmuş, tarîk-i anı-ların cümlesi bin yüz altmış sokak addolun-muştur...

«Tarz ve ahvâl-i âhâlî-i Galata

«Galata kavmi birkaç fırkadır. Birinci fırkası gemiciler, ikincisi tüccarlar, üçüncüsü sanatkârlar, dördüncü marangoz ve kalafatçılardır. Ekser ahalisi Cezayir elbisesi giyerler. Birçoğu Arabistanlı'dır. Meyhanecileri Rum, satıcıları Ermeni, meyânecileri Yahudi'dir. Ulûfecileri ise Yahudi idi. Meyâneci ve ulûfecilerin işleri ise rezalettir.»

«Gaiata'daki me'kûlât ve meşrubatın memduhları

«Evvelâ has ve mütebeccel francala ek-meği. Şekerciler çarşısında katremîs şişeler içinde nice bin renkte miskli, anber-li hünkârlara lâyık şekerleri vardır ki, eşi bir diyarda yoktur. Meğer Şam'da ola. Mütebeccilerin münekkaş varaklı bahar helvası, baharlı simidi, sanayiden pusula satçıları, cam, billur, saat, rimmel fûruht ider kefare aktarları vardır. Meşrubattan bade-i gûnâgûnlarının memduhu harabatiler arasında meşhur olan Taş Merdiven Meyhanesi'nde, Kefeli'de, Manyeli'de, Mihaiâki'de Keşkoval'da, Sünbüllü'de Konstantin'de, Saran'da nam meyhanecilerdeki, lalgün katresi haram, her türlü misket şarapları (enkone, sakoze, Mudanya, Edremit, Bozcaada, şarab-ı nâb'ları vardır. İste Galata esnafları bundan ibarettir. Şehrin havasının letafetinden mahbub ve mahbubeleri çoktur. Ahalisi âlüfte-meşreb ve dervîşân-ı meslektir.»

Evliyâ'nın bal akan kalemiyle çizdiği bu tablo, yani meyhaneli, çarşılı, gemili Galata, XIX. yüzyıldan bu yana değişmeye başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökme-

ye başlaması ile kendini gösteren yabancı ekonomi egemenliği, Galata'nın fizyonomisinde de etkisini gösterdi. Galata, Beyoğlu ile, Levantenler'in başlıca merkezi oldu.

I. Dünya Savaşı'ndan ve Cumhuriyet'ten sonra birçok Batılı işletme kamulaştırılınca ve XIX. yüzyılın atmosferi kalmayınca, Avrupa kapitali de Galata'dan büyük çapta çekildi. Avrupa fabrikalarının temsilcilikleri arasına, azınlıkların yanında, bir oranda Türk firmaları da girdi. O yüzden XX. yüzyıl ortalarına doğru Galata'da yabancı dillerde tabelalar görünmez oldu.

GALATA RIHTIMI!

Galata köprüsünden Tophane'ye kadar olan sahilin geçmiş yüzyıllarda Yeraltı camisine kadar olan bölümü, denize karşı surlarla kaplı bulunuyor, onun da önünde toprak ve kumsal bir sahil uzanıyordu. Tekneler buraya yanaşmış-

tı. Galata kısmının gümrüğü de bu kıyıda bulunduğundan, burası her zaman yoğun bir yükleme-boşaltma trafiğine sahne oluyordu.

İstanbul'un kıyıları hakkında en ilgi çekici kaynakların Bostancıbaşı Defteri olduğu bilinir. Saltanat kayığı ile padişahlar bir yerden bir yere giderlerken önünden geçtikleri kıyılar ve yalılar hakkında bilgi edinmek ihtiyacını duyarlardı. Bunların sorularını cevaplandırmak zorunda bulunan bostancıbaşılar bütün İstanbul'u akılda tutmak imkânı bulmadığından bir tarihten sonra bütün sahilleri deftere geçirmişlerdir. Bu suretle şahane bir meraktan, sağlam bir tarih belgesi doğmuştur.

Bu defterlerin Karaköy-Tophane arasına ait kısımlarına baktığımız zaman kapı-kapı verilen bilgilerle, burada, önce birçok yağcı dükkânlarının bulunduğunu, sonra gümrük yapılarının geldiğini, Tophane'ye yaklaştıkça mes-

İstiklal caddesinin Galatasaray kısmı.

Karaköy Meydanı'nda, Aziziye Karakolu.

kenlerin, yani yalıların başladığını görüyoruz. Bu bilgiler, eski İstanbul'da Galata'nın bir ticaret merkezi olması ve Tophane'den itibaren de sayfiye şehri olan Boğaziçi'nin başlaması durumuna, uygun düşmektedir.

19. yüzyılın ortasında İstanbul'a deniz yolundan gelişlere ait pratik bilgiler veren bir kılavuza göre, gemilerden rıhtıma kayıklarla geçilmekteydi ve ücret 4 kuruştı. Tophane'ye taraf bir yerde yolcu gümrüğü bulunuyordu. Memurlara (tarifesi 8 kuruş olan) bir rüşvet verildiğinde muayeneler fazla uzun edilmeden geçirilebiliyordu. Gümrüğün arkasındaki yolda kiralık atlar olurdu, İstanbul'un inişli-çıkışlı yollarına ve her zaman bozuk olan kaldırımlarına alışık olmayan Avrupalılar'ın Beyoğlu otellerine çıkabilmeleri için. Bir çıkış ücreti 2 kuruştı. Daha sonra cami-pazar ziyareti için atı savmayarak günlüğüne tutmak da kabildi. Beyoğlu'nun sayısı beşi-onu geçmeyen otellerine çıkan yolun, Boğazkesen'den İtalya sefareti yanından Galatasaray lisesine giden yokuş olduğunu sanıyorum. Rıhtım, otellerin davetçi çığırtkanları ile ve müşterilerini kaynağında tutmak isteyen tercüman rehberlerle dolup taşardı.

Bu atlar, gümrükçüler, rehberler ve turistler kalabalığını gözümüz önüne getirebiliriz. Preziosi'nin suluboyalarının birinde, hamalın sırtına yüklenmiş olarak meşin valizler, meşin şapka kutusu, koloniyal şapka, şemsiye ve metal elbise sandığı ile bir XIX. yüzyıl turistinin eşyalarının otele taşınması görülür.

Kırım Savaşı dolayısıyla İstanbul'a Türkler devrindeki tarihinde ilk defa olarak çok sayıda müttefik Batı askeri geldi. Bunları getiren gemilerin, askerleri

ve malzemeleri sandallarla kıyıya çıkarılması çok zorluk gösterdiğinden, gerek savaş sırasında, gerekse 1856 barış konferansında bu rıhtımların gemi yanaşır hâle getirilmesi yolları araştırıldı. O za-

man her gemi, bir firmaya ait şamandıraya bağlanırdı.

İstanbul rıhtımlarının yapımı imtiyazı, 1857'de Fenerler imtiyazını almış olan Marius Michel adındaki bir Fransız'a verildi (1879). Mösyö Michel bunun üstüne Michel Paşa oldu. Ancak bu kıyılardaki toprak dayanıksız olduğundan rıhtım hâline getirilmesi epeyce masrafı gerektiriyordu ve imtiyaz sahibi yeni paşa bu az gelirli işe ortak bulamadı. 1890 yılında İmtiyaz yenilenip süresi 1975'e kadar uzatılmakla beraber işi finanse edebilmek üzere bir şirket kurulması düşünüldü. Şirket 1891'de 23 milyon altın frank sermaye ile kuruldu. İmtiyaz sahibi, imtiyazını 3 milyon franklık pay karşılığında şirkete devretti. Yeni imtiyaz anlaşması, şirketin rıhtımlarından başka bazı idare binalarını da inşa etmesi borcunu getiriyor, buna karşılık denizden doldurulacak arazinin şirket mülkiyetine geçmesi ve şirketin çeşitli resim ve ücretleri alabilmesi haklarını tanıyordu.

Rıhtımların yapımı faaliyetlerine

Yüksek kaldırım caddesi.

Karaköy Caddesi.

Tophane'den Köprü'ye doğru olmak üzere 1892 Nisan ayında başladı. Yapım işi zor oldu. Rıhtımların geometrik çizgisi değişik derinliklerden geçiyor ve bazı noktalarda 35 metreyi buluyordu. Toprağın altı bir kısım yerlerde yoğun bir çamur çıkıyor, bazı yerlerde ise dik eğimlerle iniyordu. Zemini takviye için Marmara adası ile Hayırsız adalardan ve Karadeniz girişindeki taş ocaklarından getirilen malzeme kullanıldı. Araya şiddetli kışlar ve kolera salgını girdi. Bir yandan vapur trafiği işlemekteydi. 1894 depremi burada da büyük zarar verdi ve çöküntüde bir çok kişi öldü.

1895'te rıhtımların büyük bir kısmı bitmişti. Ancak bu sefer başka bir engel ortaya çıktı: Gemilerden kıyıya yolcu ve yük taşıyan kayıkçıların ve mavnacıların çıkarları, yeni düzende gürültüye gitmekteydi. Bunların çıkardığı kargaşalık etkili oldu, gemilerin rıhtıma yanaşması bir irade ile yasaklandı.

Fakat bir taraftan gemilerin yanaşması için rıhtım yapılmak üzere anlaşma yapıp imtiyaz verilmiş, öbür yandan bu husus yasaklanmış oluyordu. Tabii bu çelişkiden zarar görenlerin başında gelen şirket kayıkçıların kâhyalarını (günümüzdeki yerleri ile sendika başkanları-

nı) razı etti. Yeni bir irade ile bu son durumu onaylandı.

1895 Eylül ayında gelen Messagerie Maritime Kumpanyasına ait Memphis vapurunun yeni rıhtıma yanaşabilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat başlarının izninden habersiz, ya da hoşnutsuz olan kayıkçıları ve deniz işçileri yine olaylar çıkardılar ve tarihte arasıra görüldüğü üzere ancak askerlerin müdahalesi ile sükûnet sağlandı.

1895 Ekim'inde teknik bir komisyon, 15 milyon altın franka çıkan 758 metre uzunluğundaki rıhtımın kesin kabulünü yaptı.

Daha sonraki yıllarda rıhtım ve antrepo resimlerinin (vergi) ödenmesi konusunda bir çok anlaşmazlıklar çıktı ise de şirket taahhüd etitği yapıları da bu kıyılarda yükseltti. Bunların başlıcaları, hâlen Kadıköy vapur iskelesinin karşısına gelen ve Liman Başkanlığı olarak kullanılan yapıdır. Ondan sonraki meydanın basında o zamanlar Denizcilik Bankası olarak kullanılan Merkez Rıhtım Hanı ve gümrükler Başmüdürlüğü olan Çinili Rıhtım Hanı'dır. Çinili Han 1910'da, Merkez Rıhtım Hanı ise 1912-1914 arasında yapıldı.

!. Dünya Savaşı'na Fransa'ya karşı

olarak girmemiz, bu şirketi de güç durumunda bıraktı. Fransız müdür ailesiyle Anadolu'ya sürüldü. Savaş bitince şehri işgal eden Fransız ve İngiliz kuvvetleri de, rıhtımı ücretsiz kullanarak ve depolardan istediklerini alarak, şirket ortaklarına iyi bir gelir ödenmesine yardımcı olmadılar. Yılan hikâyesi hâline gelen rıhtım idaresine, 1935 yılında devletleştirme ile son verildi.

MEYHANELER

Galata rıhtımında bir süre kahveler ve meyhaneler türünde gazinolar yerleşmişti. Bu salaş yapıların çoğunun işleticisi Yunan uyrukluymuştu. Onun için ve Osmanlı toleransı ve Şark rahatlığının tipik örnekleri olarak, çoğunun duvarlarını Yunan Kralı Yorgi'nin, devlete isyan ettiği için başı kesilen Tepedelenli Ali Paşa'nın Rum sevgilisi Vasiliki'nin, Banker Averof'un resimleri süslerdi. Gazinolar arasında ayrıca, dolma, midye tavası, dalak haşlaması satan seyyar satıcılar mekik dokurdu. Kadıköy'ün, Adalar'ın ve o zamanlar vapur işleyen Bakırköy'le Ayastefanos'un (Yeşilköy) yolcuları, yandan çarklıların pervaneleri dönmeye başlayınca kadar buralarda demlenirdi.

Abdülhak Şinasi Hisar, şair Ahmed Haşim'in her seferinde vapuru kaçırdığını ve kıpkırmızı bir yüzle karşıda Cenyo'nun birahanesinde öbür vapuru bekleyerek «hayatın pratik yönlerinde hiç-bir başarıya ulaşamayacağına hükmettiğini» yazar.

Köprü yapılmış olmasına rağmen, kışın yağmur ve kar, yazın da güneş altında bu uzun caddeyi yürümek İstanbul rehabetine pek uymadığından, sandalla Karaköy'den Eminönü'ye geçiş uzun süre devam etmiş, meteliği köprü tahsildarına vermektense kayıkçıya verip bugünkü dolmuş otomobillerinin ecdağı olan kayıklarla dolmuş usulü karşıya geçmek, ekonomik olarak da makûl sayılmıştır.

Karaköy Meydanı resimlerinde Halic iskelesi başında, sonraları yerine Denizyolları idaresi binası yapılmış olan bir karakol görülür. Eskiden onun yanında çadır bezinden ve tahtadan bir «Alhambra Tiyatrosu» varmış. Bayramlarda çocuklara gösteri yapan kumpanya orada çalışmış.

Rıhtım caddesinin başındaki bugünkü Ziraat Bankası, Wiener Bank (Avusturya Bankası) binası olarak yükselmişti. 1937 yılında da Merkez ve Çinili Hanlar arasına Yolcu Salonu binası yükselti- lerek Galata Rıhtımı oluştu.

Osmanlılarda Padişahların Lakapları

G.İnciciyan

Osmanlı Devletinde (Devlet-i Aliye-i Osmaniye), Avrupalılar'da olduğu gibi bir takım anlamlı simgeler kullanılmazdı. Padişahın marka gibi yazılmış isminden başka bir şeyi olmayan, daima aynı şekli koruyan tuğrası kullanılırdı. Bayrak ve başka şeyler üzerinde ise "mâh-ı alem" yani ay bulunurdu. Bazıları bunun Bizans'tan alınmış olduğu sanmaktadırlar. Çünkü genellikle görüldüğü gibi Bizans paralarının üzerinde de, ay şekli bulunmaktadır. Ancak Türkler'de ayın kullanılması İstanbul'un fethinden, hattâ Türkler'in Müslüman olmalarından da öncedir.

Padişahın çıkarıp imzaladığı yazılara Hatt-ı Hümayun ya da Hatt-ı Şerif denilir. Kapı tarafından çıkarılanlara da Sah denilir.

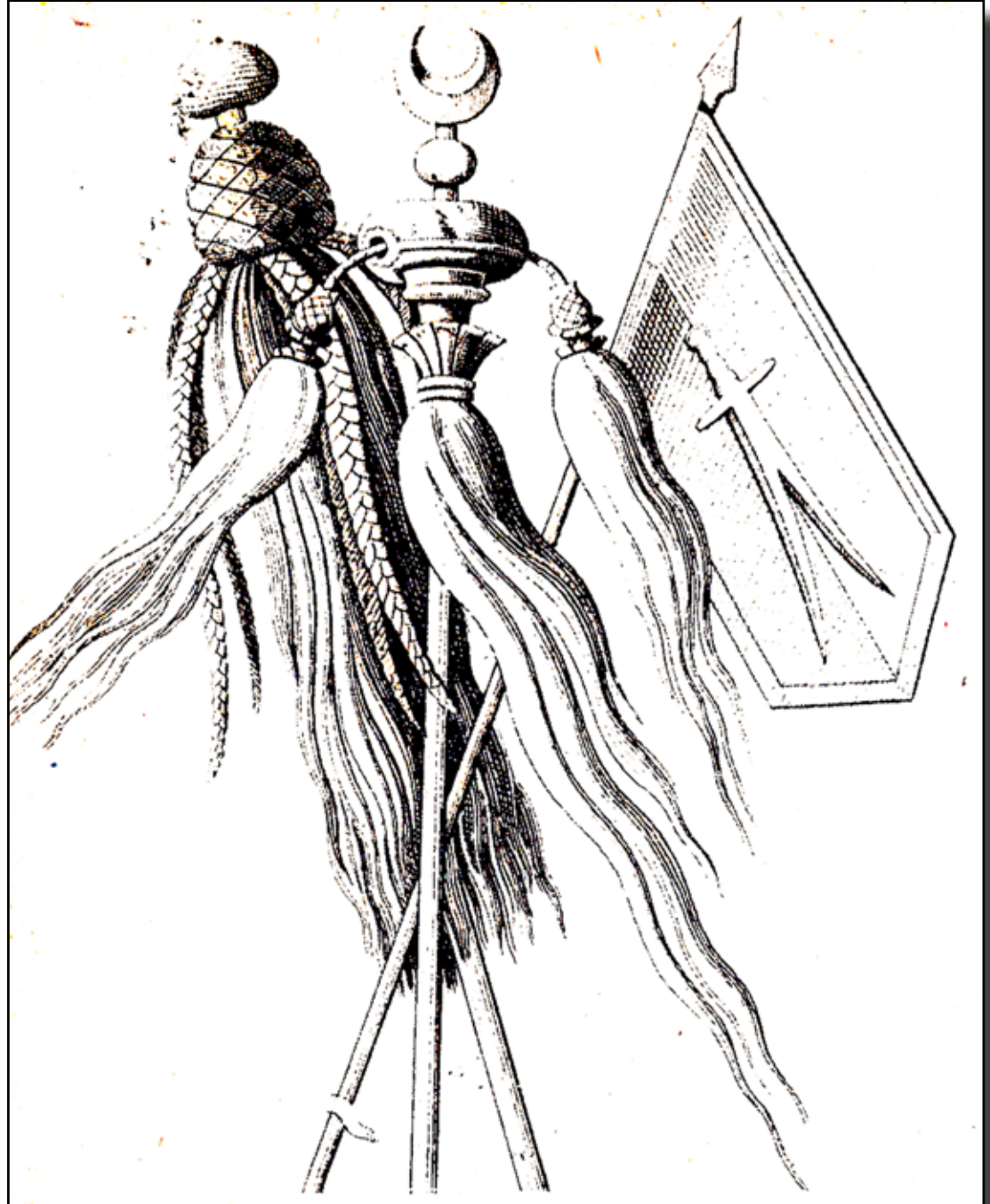
Osmanlı gemileri üzerine çekilen bayrakların renkleri çeşitli olup kırmızı, yeşil veya birçok renk birden bulunur ise de, Cezayirli Kaptan Hasan Paşa, I. Sultan Abdülhamid'in devrinde yeşil bayrağı yalnız devletin savaş gemilerine ve kırmızıyı da diğer devlet gemilerine uygulamaktaydı. Padişah sefere gittiğinde onun ve serdar ünvanını taşıyan sadrazamın arkasından çeşitli renklerde yedi adet bayrak çekilirdi. Şöyle ki:

1. Baş Alem, ki beyaz olur, 2. Yeşil, 3. Kırmızı, 4. Sarı, 5. Beyaz ile yeşil, 6. Yeniçeri bayrağı olan kırmızı ile sarı, 7. Kırmızı ile beyaz. Vezirlerin bayrağı kırmızı olup sadrazamlarınkı yeşil olduğu gibi, şehzadelerden sefere gidenler olursa onların bayrağı da yeşildir. Osmanlılar'da büyük bir makam alâmeti olan tuğ, bir sırik ucundan asılı at kuyruğundan ibaret olup, sırığın başında altın yaldızlı bir top bulunurdu. Bazıları bunun Hazret-i Davud'un temsilinden alınmış (yani topu Golyat (Câlût)'un kellesi ve at kuyruğunu da onun sakalı) olarak tefsir ederlerse de, bunun aslı yoktur. Ayrıca, Koronelli'nin Mora anılarında anlatılan nedenler de doğru olmayıp Osmanlılar'dan önce Bulgarlar, putperest bulundukları zaman tuğ kullanırlardı. Nitekim Papa Nikola tarafından Bulgarlar'ın Bekuris, yahut Vego- ris kiralına gönderdiği mektupta savaş alâmeti veya bayrak olarak at kuyruğu yerine Hazret-i İsa haçının kullanılması tavsiye ediliyor. At kuyruğunun Orta Asya Türklerince kullanılmış olma-

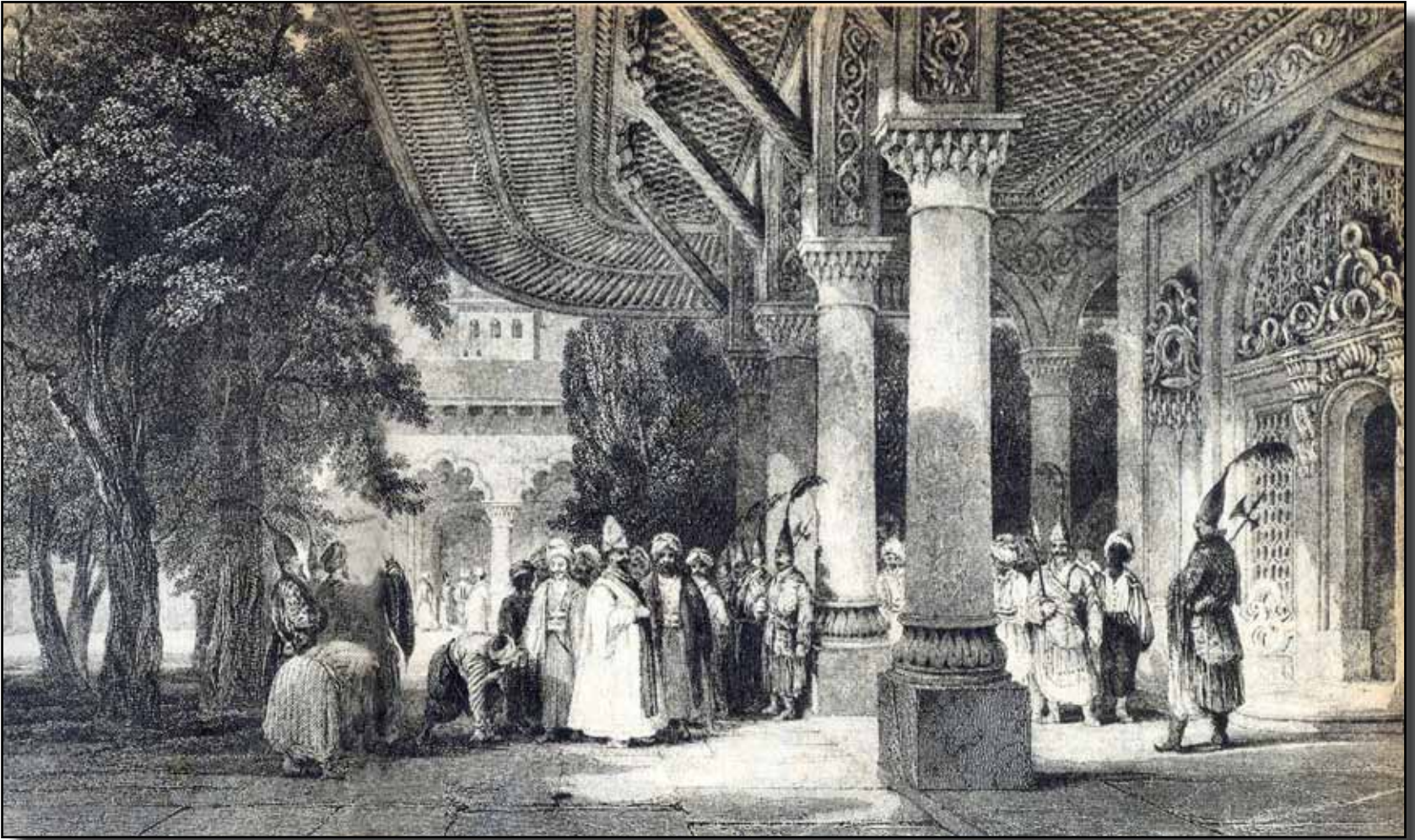
sı çok muhtemeldir. Büyük bir makama delil olan tuğ, seferde süvari alaylarının sayısını gösterir. Şöyle ki, paşaların sahip bulundukları tuğ adeti miktarında sipahi alaylarına ve dolayısıyla bu sipahilerin yerleşmiş bulundukları arazinin hepsine emir ve hükmettikleri anlaşılır. Bundan dolayı, padişah sefere gidecek olursa İstanbul'dan ayrılışından bir ay, yahut on beş gün önce tuğlar içeriden çıkarılarak, saray-ı hümayunda bulunan arz odasının önüne getirilir ve orada tulûdan önce toplanmış bulunan bütün erkân ve vezirler bu tuğlardan alırlar, ikisini Bâb-üs-Saâde kapısına asarlar. Orada Şeyhülislâm Efendi, yahut Nakibüleşraf Efendi veyahut padişahın hocası veya saray şeyhi geleneksel

olan duayı okur. Padişah'tan başka vezirler de sahip bulundukları tuğları kendi konaklarının üzerine savaş hazırlıkları işareti olarak asarlardı. Bir ve iki tuğlu paşalar arasında en itibarlı olanlara üç tuğ verilirdi. Padişahın peşinden ise dört tuğ götürülüp eski geleneğe göre Şeyhülislâma birinin başı topsuz olmak üzere iki tuğ ve kazaskerlere dei başları topsuz birer tuğ verilirdi.

Padişaha genellikle ve özellikle yazı dilinde sultan denilir. Bu kelime Arapça olup padişahın kızına, kız kardeşine ve annesine de sultan lâkabı verilir. Şu kadar ki; kadınlar için kullanıldığı zaman sultan kelimesi asıl isimden sonra gelir: Örneğin Valide Sultan, Beyhan Sultan, Hadice Sultan gibi. Padişah-

Sancak ve tuğlar.

hın kız torununa da Hanım Sultan denilir. Halk dilinde kullanılan padişah kelimesi ise Farsça Pad ve Şah kelimelerinden oluşur. Şah, Hakan ve Pad muzurluklar veya kötülüklerden koruyan anlamındadır. Böylece Padişah, dünyayı koruyan dernektir ki, Avrupalılar'ın imparator isminin karşılığıdır.

Padişaha çok zaman Hünkâr da derler ki, herşeyin sahibi anlamında olan Hudavendigâr kelimesinin kısaltılmışıdır. Padişahın ünvanları şunlardır: Alametlû, Şevketlû, Heybetlû, Kudretlû, Şecâatlû, Kerametlû, Padişah-âlempenah, Padişah-ı alem vs... Hakan ismi Farsça sözlüklerinde "Turan Padişahlarına verilen bir ünvan" diye gösterilmekte ise de aslında hakan, padişah anlamındadır. Hakanın kısaltılmışı olan Han da aynı anlama gelir. Tatar, ya da Türkistan Padişahlarına bu ünvan veriliirdi. Ancak Osmanlı Padişahları'nın en şerefli lâkabı Halife'dir. Şam ve Bağdat'ta bulunanlara Peygamber'in halefleri olarak Halife adı verilir ve bütün İslamlar'a hükmederlerdi. Halife ünvanını sahip olan Osmanlı Padişahları da yeryüzünde yaşayan İslamlar'ın din işlerine hâkimdir. Padişahlara Şehenşah, Şehliyar, Kayser, Kistrâ veya Husrev de denmektedir.

Yazı dilinde Padişah-ı Zîcâh, yahut Alicah, Padişah-ı Zillullah, Padişah-ı Ruy-i zemin, yahut Heft ıklım, Padişah-ı Rub'-ı Meskûn (Dünyanın kara kıtaları) lakapları da vardır.

Padişahın isim ve lakapları çeşitli şekillerde yazılırdı. Paraların üzerinde Sultan-ül-berreyn (yani Anadolu ve Rumeli Sultanı) ve Hakan-ül-bahreyn (yani Akdeniz ve Karadeniz Sultanı), Essultân ibn-üsultân, Sultan Selim ibni Mustafa Han, dâme mülkehu, Darabe fi İslâmbol, yahut Kostantiniyye ibaresi kazanırdı.

Ferman ve anlaşmalarda daha açık yazılırdı:

(Kiblegâh-ı akvam olan Mekke, Medine ve Kuds-i Şerif mübarek ve mukaddes şehirlerinin hadim ve sahibi, İstanbul, Edirne ve Bursa şuhûr-ı selâsesinin hâkim-i mutlakı, Bağdad'ın, Şam cennet-i muattarının ve bâemsal Mısır'ın ve umum Arabistan, Halep, Antakya'nın ve sair mahal emsar ve teb'ay-ı mutî'ahın rahîm ve kudretlû Sultanı.

Sultan Selim tarafından 1800 yılında Rusya ile Cezayir hakkında yapılan anlaşma şöyle başlamaktaydı:

(Bütün Müslümanlar'ın kiblegâhı ve mukaddes mahalli olan Mekke ve Medine şehirlerinin ve Kuds-i Şerif ile Mescidülaksâ'nın hadim ve âmiri, Halife-i Muazzam ve Rumeli ve Anadolu'da, Bahr-İ Sefid ve Siyahta Arabistan ve Acemistan'ın vâsi hududu dahilinde kâin şehir, kal'a ve istihkâmların hâkim-i mutlak ve mesudu mağbut Padişah-ı âlem, essultan ibnüssultan essultan Selim ibni Mustafa Han ibni Ah-med Han.)

Böyle görülüyor ki Osman-

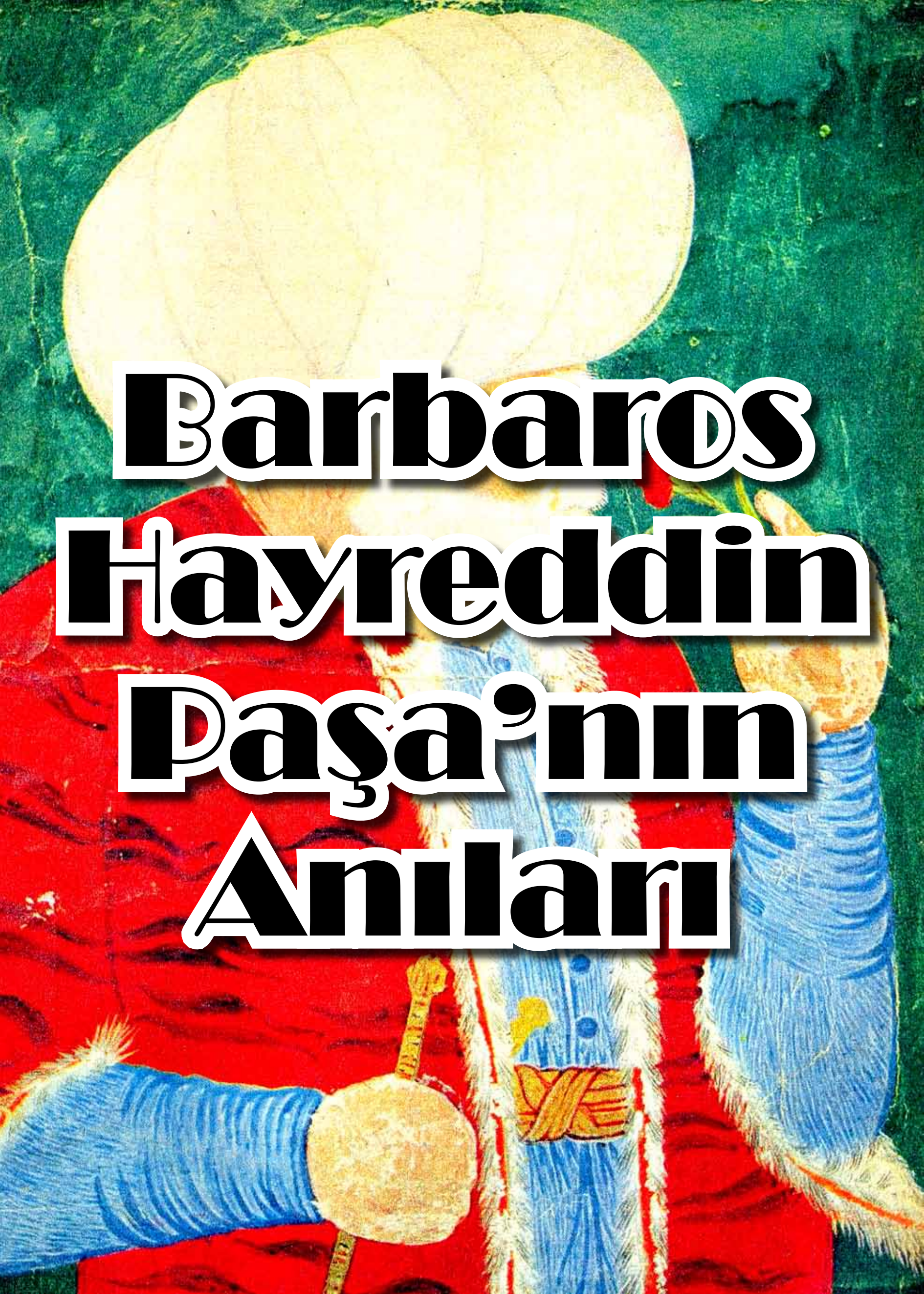
lı Sultanları'nın lakapları daha çok dînî olup önce Medine, Mekke ve Kudüs şehirlerinin hâkimi ve halife bulundukları söylenmektedir.

Askerler ve halk tarafından padişahlara verilen dilekçelerde aynı lakaplar yazılmakla beraber benzetme ve övgü dolu birçok eklemeler de yapılır. Şöyle ki:

«Eâzırn-ı selâtiyni zaman ve ekrem-i havâkıyn-i devrân, Sultanu'l-Berreyn ve Bahreyn, hakanu'l-maşrıkiyn ve'l-mağribiyn, hâdimü'l-harameyniş şerîfeyn, aynü'l-insan ve insânü'l-ayn, bâis-i emn-u amân-ı â'tem'yân ve mû'cib'l-itmi'nân kulûb-ı edmiyân, el-muzafer bi te'yidü'l-mülkü'l-müsteîn, ve'l-mansûru bi-nesrelazülmennân, azametlû ve şehâmetlû ve şevketlû ve kudretlû padişahımız Sultan Mehmed Hân-ı la yezletüssilsile, Hilâfeti mümtid, ilâ -âhırüzamân hazretlerinin melâz-ı salâtiyn-i izam ve merci'-i havâ-kıyn-i kiram olan sūdde-i seniye-i saâdet-medâr ve atabe-i aliyyei- izzet-kararları».

Diğer örnek:

Sultan-ı selâtiyn-i Şark ve Garp, sâhibkiran-ı memâlik-i Rûm-u Acem ve Arap, kahramân-ı kevn-u mekân, nerîmân-ı zemîn-u zaman, bâis-i emn ü aman-ı âlemyan, mucibi itminanı kulûb-ı cihanyan olan kudretlû efendimiz, Padişahımız Mehmed Han, ebedallahı-teala ömre ve devlete ilâ inkırazı zaman Hazretleri»,

Barbaros Hayreddin Paşası'nın Anıları

Kapdân-ı

Derya Barbaros Hayreddin Paşa, anılarını, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle yazdırmıştır. Paşa anlatmış, söylediklerini, Murad-ı Sinan Reis kaleme almıştır.

Hayat Tarih Mecmuası. 1965. Sayı: 1-5. Ocak-Mayıs

Türk tarihinin önemli kaynaklarından biri olan bu çok değerli anılar, günümüze kadar kitap olarak yayınlanmamıştır. 5 elyazması nüshası vardır. Bunların biri Topkapı Sarayı'nda, diğer dördü ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmalar bölümündedir. Barbaros, önce ağabeyi Oruç Reis'ten söz etmekte, sonra «Hayreddin Paşa» olmadan önce taşıdığı «Hızır Reis» adıyla yaptığı faaliyeti anlatmaktadır.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN EMRİYLE HÂTİRALARIMI YAZDIRMAYA BAŞLADIM

Bir gün Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han ile görüşürken, hakanımız, bana şöyle ferman buyurdular:

—«Sen ve karındaşın Oruç, nasıl Midilli adasından çıkıp Cezayir'i fethettiniz? Bu ana gelinceye kadar denizde ve karada ne çeşit gazalar yaptınız? Bütün bu hâdiseleri, eksik ve fazla söz söylemeksizin bir kitap halinde yazdır. Kitap bitince, bir nüshasını da, hazineme konulmak üzere bana getir.»

Bu emri alınca, birçok deniz çenginde arkadaşım olan zaminımızın kalem sahiplerinden Murâdî'yi çağırttım. Padişahımızın fermanını söyledim. Derhal işe giriştik. Ben söyledim, Murâdî yazdı.

BABAM YÂKUB AĞA'NIN MIDİLLİ'YE YERLEŞMESİ VE ANNEMLE EVLENMESİ

Fâtiḥ Sultan Mehmed Han Hazretleri, Midilli'yi kâfirlerin elinden fethedince, adaya Türkler'in yerleşmesini buyurdu. İlk yerleşenler arasında babam da vardı. Babam Yâkub Ağa, bir sipahinin oğlu idi, kendisi de sipahi idi. Selanik civarında Vardar Yenicesi'nde tımarı vardı. Midilli'ye yerleşince, Şevketlû Fâtiḥ Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin emriyle kendisine adada bir tımar verildi. Bu suretle yeni dirliğine kavuşan babam, ada halkından bir kızla evlendi. Babam, yakışıklı bir yiğitti. Anam ona dört oğul doğurdu. İshak, dört oğulun ulusu idi. Sonra ağam Oruç, sonra ben Hızır, sonra İlyas doğdular. Cenâb-ı Hak her birimize

uzun ömürler, nece cengler ve zaferler ihsan buyurdu.

Ağam ishak. Midilli kalesinde otururdu. Ağam Oruç'la ben, derya seferlerine merak sardık. Oruç Reis, bir gemi edindi, onunla ticaret maksadıyla denize açıldı. Ben de 18 oturak bir tekne edindim. Önce Selanik ve Ağrıboz'a gidip geldik. Midilli'ye mal getirip satıyorduk. Fakat ağam Oruç, bu yakın seferlerle kanaat etmedi. Şam Trablusu'na gitmek istedi.

Bir gün, küçük karındaşım İlyas'la beraber, Trablus'a gitmek üzere Midilli'den ayrıldı.

AĞAM ORUÇ RODOS KÂFİRLERİ'NE ESİR DÜŞÜP NECE YIL ELLERİNDE ESİR KALDI

Ağam Oruç, Şam Trablusu'na varamadı. Yolda Rodos gemilerine rasladı. Büyük cenk oldu. Karındaşım İlyas şehit düştü. Tanrı rahmet eylesin! Kâfir gemileri cengi kazandı. Oruç Reis'i gemisiyle beraber esir aldılar. Zincire vurup Rodos adasına götürdüler. Bu haber Midilli'ye erişince çok üzuldüm. Kanlı gözyaşları döktüm. Fakat hemen ağam Oruç'u kurtarmak çarelerini düşünmeye başladım.

Krigo isminde bir kâfir tacir var-

dı, dostumdu. Rodos'la ticaret yapardı. Krigo'yu tekneme alıp Bodrum'a geldim. Kendisine dedim ki:

— «Dostluk bugünde belli olur. Al sana 18.000 akça. Ağam Oruç'u kurtarmak için bana yardım et. Sen Rodos'a git, zemini yokla. Ben seni Bodrum'da bekleyeceğim.»

Krigo: «Baş üstüne» deyip Rodos'a gitti. Orada Oruç Reis'i bulup görüştü. Oruç'a dedi ki:

— «Sana karındaşın Hızır Hayreddin Reis çok selâm ve dualar eder. Senin kâfir elinde esir olmana çok üzülmemekte, gece gündüz ağlamaktadır. Beni sana gönderdi. Şimdi karındaşın Bodrum'dadır. Bir hayır haber beklemektedir.»

Oruç, Krigo'dan bu sözleri duyunca sevincinden ağladı. Dedi ki:

— «Hemen karındaşım Hızır'a selâm söyle. Ne maksatla adaya geldiğini değil kâfirlere, sırtındaki gömleğe duyurma. Yine ilk fırsatta görüşelim.»

Oruç Reis'in, Rodos'ta Santurluoğlu namında bir tanıdığı vardı. Adı sanı bilinen bir kâfirdi. Arada gelip Oruç'la görüşür, hatırını sorardı. Oruç, Santurluoğlu'na dedi ki:

Barbaros'un savaşlarından birini gösteren bir gravür.

— «Bu Rodos Şövalyeleri, beni karındaşım Hızır'a satmazlar. Belki sana satarlardı. Sen de beni adadan kaçırsın. İle ride sana borcumu öderim.»

Santurluoğlu'

— «Emrin canıma minnet, dedi; satarlarsa seni alayım. Fakat doğrudan doğruya müracaat edip seni satın almak istesem şüphelenirler. En iyisi sen şehre indiğin bir gün, benim dükkânımın önünden geç. Fakat sakın dükkâna doğru bakma ki, seninle tanışıklığım olduğu anlaşılmasın. Sen geçerken, ben tesadüfen seni görmüş olurum. Çok beğendiğimi söyler, şövalyelere seni bana satmaları için rica ederim.»

Oruç Reis, bu sözleri duyunca, azat olmuş gibi sevindi. Esirlik hayatı o kadar acıydı. Günlerden bir gün Santurluoğlu, Rodos kaptanları ile dükkânının önünde oturmuş, sohbet ediyordu. Güya bir hizmete gidercesine dükkânın önünden geçen Oruç'u gördü. Yanındaki kaptanlara dedi ki:

— «Şu geçip giden esir kimindir? Her zaman buradan geçtiğinde görürüm. Ateş gibi hizmet eder. Sahibi şu esiri satsaydı alırdım.»

Bunun üzerine kaptanlardan biri:

— «Sahibi benim,» dedi; «istersen satarım.»

— «Söyle, ne istersin?»

— «Bin altın isterim.»

— «Çok para!»

— «Peki, 800 altına bırakırım.» Fakat satış muamelesi olmadan işler bozuldu. Şövalyeler Oruç'un namı bir tacir olduğunu öğrendiler:

— «Karındaşı Hızır Hayreddin Reis, Bodrum'dadır, dediler; ağası için 10.000 altın vermeye hazırdır. 10.000 altın verilen bir esir 800 altına satılır mı?»

Santurluoğlu'nun parasını iade edip Oruç'u geri aldılar. Şövalyeler, Oruç'un gerçek değerini, Krigo'dan öğrenmişlerdi. Krigo, Hızır Reis'in verdiği 18.000 akçayı dolandırdığı gibi, benim Oruç'u kurtarmaya hazırlandığımı Sövalyeler'e bildirmişti.

Bunun üzerine Rodoslular, Oruç'u yer altında bir zindana attılar. Tâ ki ben fırsat bulup kurtarmıyayım. Eskişinden fazla eziyet etmeye başladılar. Eline, ayağına ve boğazına kadar zincir vurdu. Ancak ölmeyecek kadar ekmek veriyorlardı. Oruç, bu hale fazla tahammül edemedi. Kapatıldığı zindanın kumandanı ile görüşmek istedi. Kumandanın karşısına çıktı. Kumandan:

— «Neye geldin?» dedi.

— «Bana bu kadar eziyet etmekten maksadınız nedir?»

— «Ey Türk, anla bakalım, 800 altın

verip kurtulmaya çalışmak nasıl olurmuş. Karındaşın Hızır Hayreddin Reis, dünyanın malı ile, seni kurtarmak için Bodrum'da bekler. Bundan haberimiz yok mu sanırsın? Yoksa sen bizi budala mı zannedersin?»

— «Beni serbest bırakmak için kaç akça istersin?»

— «Ya sen ne kadar verirsin? Kendine ne paha biçersin? De bakalım.»

— «Ben kendime değer olarak bütün Rumeli'ni arpalık, Anadolu'yu cep harçlığı verir, üstüne 100.000 altın öderim.»

— «Bre divane, sen hele maskaraca sözler söylemekte devam eî bakalım, akıbetin ne ola.»

Oruç'un kendisiyle alay etmesine kızan kumandan, ona eskisinden kötü muamele edilmesi için zindancıbaşına emir verdi, Oruç, bu halden çok sıkıldı. Bir gece zindanda tek başına ağladı:

— «Yârab, diye dua etti; bîkes (kim-sesiz, koruyucusuz) kalmışlara derman senden olur! Habibin Hazret-i Peygamber hakkı için ben biçare kuluna meded eyle, beni tez zamanda bu kâfirlerin zulmünden kurtar!»

O gece dua ede ede takatsiz kaldı, balçıklı zemine düşüp uyuyakaldı. Rüyasında parlak çehreli bir ihtiyar göründü:

— «Ey Oruç, dedi; gönlünü ferah tut. islâm dini uğruna çektiğin eziyetlere katlan. Mahzun olma. Kurtulman yakındır.»

Oruç bu rüyadan büyük bir sevinçle uyandı. Gamı, kasaveti dağıldı. Gönlü

açıldı. O sabah, bütün Rodos kaptanları toplanmış, Oruç hakkında görüşüyorlardı. Bu mecliste kaptanlardan biri:

— «Derya işleri belli olmaz, bugün Oruç'a olan, yarın bizedir. Bu Türk'e fazla eziyet etmek doğru değildir.» dedi.

Bunun üzerine Oruç'un zindandan çıkarılmasına karar verildi. Bir tekneye küreğe çaktılar. Oruç, forsa oldu. Fakat o:

— «Yer altında olan eziyete göre derya üzerinde küreğe çakılmak nimettir, Yârabbi şükürler olsun, dünya yüzünü gördüm.» diyordu.

AĞAM ORUÇ RODOS ŞÖVALYELERİ'NİN GEMİSİNDEN KAÇIP KURTULUYOR

O zamanda Sultan Korkut (1), Antalya'da otururdu. Orada vali idi. Her sene Allah aşkına Rodos'tan 100 Türk esirini satın alıp azat etmeyi âdet edinmişti. O yıl da kapıcıbaşısını Rodos'a gönderdi. Rodoslular, 100 Türk esirini ayırıp kapıcıbaşıya teslim ettiler. Yapılan anlaşmaya göre esirler, bir Rodos gemisiyle Antalya sahillerine çıkarılacaktı. Hak Taâlâ'nın hikmeti, Türk esirlerinin nakli için, Oruç Reis'in çakılı olduğu tekne seçildi. Oruç çok kıymetli bir esir olduğu için Rodoslular onu, kurtulacak 100 Türk'ün arasına katmamışlardı.

(1) II. Sultan Bâyezid'in 3. oğlu ve Yavuz'un ağabeyi olan Türk şehzadesi ki, Türk denizciliğini geniş çapta himayesi ile meşhurdur.

Oruç Reis'in hapsedildiği Rodos Kalesi.

Oruç Reis, hoş mizaçlı bir adamdı. Her lisanda mahirdi. Bilhassa Rumca'yı emsalsiz şekilde konuşurdu. Sık sık gemisine gelen Rodoslu kaptanlarla sohbet ederdi. Bir gün bu kaptanlar Oruç'a dediler ki:

— «Ey Türk, sen bir güzel sözlü kişisin. Bahusus bizim lisanımızı âlâ bilirsin. Müslümanlık'ta ne buldun? Gel bizim dinimize gir, içimizde sen de adı, sanı belli adam olursun.»

Oruç:

— «Ey akılsızlar» diye cevap verdi. «Herkesin dîni kendine tatlı gelir. Hazret-i Peygamber'den üstün peygamber var mıdır ki, ona inanayım.»

— «O halde var bu halinde kal. Bakalım peygamberin seni bizim elimizden nasıl halâs eyler? Şimdilik küreğini çeke-dur.»

ORUÇ'TAN SAKINMAK GEREK

Oruç'un çakılı olduğu teknede bir papaz vardı. Rodoslu kaptanlara dedi ki:

— «Bu Oruç, dedikleri adamdan sakının. Onunla fazla konuşmayın. Okumuş ve bilmiş bir adama benzer. Müslümanlık üzerindeki bilgisi, benim Hristiyan dinindeki bilgimden fazladır. Gaflet etmeyin. Sizin cümlelerinizi tepetaklak etmeye kadir bir dinsizdir.»

Rodos gemisi, Antalya yakınlarında ıssız bir yere yanaştı. Sultan Korkut'un kapıcıbaşı ile 100 Türk esiri buraya çıkarılıp bırakıldı. O gece rüzgâr muhalif esiyordu. Hareket etmeyip sabahı beklemeye karar verdiler. Teknenin sandalını indirip, balık avlamak üzere açıldılar. Bu sırada büyük bir fırtına koptu. Sandal gemiye yanaşamadı. Uzakça bir yerde sahile demir attı. Oruç Reis, bu fırsatı ganimet bildi. Göz gözü görmüyordu. Her yer karanlık ve fırtına içindeydi. Zincirlerinden boşandı. «Bismillahirrahmânirrahîm» deyip kendisini denize attı. Yüze yüze sahile çıktı. Selâmete erişti. Yüzünü toprağa sürüp Tanrı'ya hamdeyledi. Yola çıkıp bir Türk köyüne geldi, iki tarafına bakınırken bir kocakarık önüne çıkadı: «Ey oğul, müşkül yoldan gelmiş benzersin. Gel, bu gece bana konuk ol.» dedi.

— «Ey oğul, müşkül yoldan gelmiş benzersin. Gel, bu gece bana konuk ol.» dedi.

Kocakarık Oruç Reis'i evine götürdü. Önüne yemek getirdi. Yedirip içirdi. Urbacığını (elbise) değiştirdi.

Oruç Reis o köyde 10 gün eğlendi. Köylüler, geceleri Oruç'u konuk etmek için birbiriyle kavga ettiler.

Rodoslular'a gelindikte, sabah olunca, Oruç'un kürek yerini boş gördüler. Kaçtığını anladılar. «Rodos'a ne

Barbaros kardeşlerinin çocukluklarının geçtiği Bodrum Limanı'nın bir gravürü.

yüzle gideriz?» diye telâşa başladılar. Amma Oruç'u bulamadılar. Keder içinde Rodos'a döndüler. Teknenin papazı, Oruç'un sihir bildiğini ve bu yüzden kaçtığını söyledi.

Oruç Reis, kocakarıcığa veda edip köyden ayrıldı. Midilli'ye gitmek istiyordu. 3 günde Antalya'ya geldi. Antalya'da Ali Reis namında bir kalyon kaptanı vardı, İskenderiye ile Antalya arasında işler, ticaret yapardı. Oruç Reis'in şöhretini işitmişti

— «Hoş geldin, safa geldin, oğul, Gemi benim değil, senindir.» diye Oruç'u karşıladı.

Böylece Oruç Reis, Ali Reis'in teknesine ikinci kaptan oldu.

Bu esnada ben, Bodrum'da beklemekten ümidimi kesmiş, Midilli'ye dönmüştüm. Ağam Oruç, İskenderiye'ye varınca, oradan Midilli'ye name (mektup) gönderdi. Macerasını anlatıyordu. Ağamın kurtuluşuna son derece sevindim.

AĞAM ORUÇ MISIR SULTANI'NIN HİZMETİNE GİRİYOR

Ağam Oruç'un şöhretini Mısır Sultanı da işitmişti. Kendisini çağırdı, huzuruna kabul etti, hizmet teklif eyledi. Sultan'ın emeli, Hind taraflarına donanma göndermekti. Oruç'u bu donanmaya serasker tâyin etti. Adana valisine ferman yazdı. İskenderun Körfezi'nde Payas limanına 40 pare gemi yapmaya yetecek kereste göndermesini bildirdi. Adana (2) valisi, keresteleri hazırlattı, Payas'a gönderdi. Oruç Reis, bunları alıp Mısır'a getirmek üzere yola çıktı, 16 pare gemiyle Payas'a geldi.

(2) O zaman Adana, Ramazanoğulları denilen bir Türk prensliğinin elindeydi. Bu prenslik, Mısır-Suriye Türk-Memlûk imparatorluğuna bağlı idi.

Rodoslular, Oruç'un Mısır Sultanı'nın

seraskeri olduğunu duymuşlar, fırsat gözetiyorlardı. Ağamın Payas'a geldiğini haber alınca, büyük donanma ile bastırdılar. Oruç Reis, vaziyetin vehametini anladı. Cümle gemilerini baştan kara ettirdi, karaya oturttu. Leventlerini alıp içerilere çekildi. Leventler dağılıp memteketlerine gittiler. Ağam gene Antalya'ya geldi. Antalya'da 18 oturak bir tekne yaptırdı. Rodos sahillerini bastı. Kâfire aman vermedi. Rodos Şövalyelerinin üstâd-ı âzami (Rodos delvet başkanına verilen isim);

— «Oruç Reis namında bir korsan zuhur eylemiş. Aaltında 18 oturak teknesi var. Uçar kuşa hükmeder. Malımızı alıp memleketimizi yakar. Nece defa oğullarımızı esir eyleyip Şam Trablusu'na götürdü, pazarda sattı. Onun şerrinden denize çıkamaz olduk. Ben size bu Türk'ü yeraltındaki zindanından çıkarmamanızı söylemişim, beni dinlemediniz, gemiye forsa olarak çıktınız. Şimdi tez varın, hakkından gelmeye çalışın.» dedi.

Rodoslular, 5-6 parça yürük (3) tekneyi Oruç'un peşine taktılar.

(3) Çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden

Türk korsanını liman liman, bucak bucak aramaya başladılar. Sonunda bir limanda bastırdılar. Teknesini yaktılar. Oruç Reis, leventleri ile kurtulup kaçtı. Gene Antalya'ya döndü. Oruç'un teknesi Rodos limanına getirildi, halka teşhir edildi. Fakat Oruç'un esir alınıp Rodos'a getirilememesi, Ustâd-ı âzam'ı çok kızdırdı:

— «Tekne Oruç'un amma, kendisi içinde yok!» diye gürledi.

Oruç Reis, Antalya'ya döndüğü zaman, zamanın padişahı II. Sultan Bâyezid'in oğullarından Sultan Korkut, Antalya'dan Manisa'ya hareket etmişti. Kendisine Teke (Antalya) vilâyeti yerine Saruhan (Manisa) vilâyeti verilmiş-

ti. Sultan Korkut'un «Piyâle Bey» adında bir hazine vardı. Evelce Oruç Reis, bu Piyâle Bey'e bir frenk oğlancığı hediye etmişti, ikisi arasında dostluk vardı. Şimdi Oruç Reis'in başına bu haller gelip teknesiz kalınca, Piyâle Bey, efendisi Sultan Korkut'a vaziyeti anlattı:

— «Oruç Reis, bir mücahit kulunuzdur. Gece gündüz kâfirle cenk edip nece zaferler kazanmıştır. Şimdi teknesini kaybetmiştir. Gerektir sultanım, bu mücahit kuluna bir tekne ihsan ede.» dedi.

Sultan Korkut, Oruç Reis'in şöretini biliyordu. Dileğini memnuniyetle kabul etti. Ağam Oruç'u huzuruna çağırdı. Konuştu, görüştü. Çok ikram ve ihsan etti:

— «Hemen başın sağ olsun,» diye tescilli etti; «ben seni teknesiz komam. Elem üzre olma.»

Sultan Korkut, hemen İzmir kadısına bir emir yazdı:

— «Fermanım sana gelir gelmez, Oruç Reis oğlumuza, dilediği üzre mükemmel bir kalite yaptırasın. Varsın dinimiz uğruna kâfirlerle savaşsın. Öcünü atsın. Hanedanımı rahmetle ansın.»

Piyâle Bey de İzmir Gümrük Emîni'ne name yazdı:

— «Oruç Reis, dünya ve âhiret karmadaşımdır,» dedi; «size geldikte, hemen himmetinizi eksik etmeyin. Her türlü yardımınızı esirgemeyin. 22 oturak bir tekne yapılmasına nezaret edip tez zamanda Oruç Reis'e teslim eyleyin. Teknenin donanması için her türlü masrafı, efendim Sultan Korkut'un hesabına yazın.»

Oruç Reis, İzmir'e geldi. Tez zamanda kendisine iki tekne verildi. Biri Sultan Korkut'un şahsına olan hediyesiydi. Diğer tekne de Piyâle Bey'in malıydı. O da Oruç'un emrine verildi. Oruç Reis, tekneleri donattı, leventlerini topladı, Foça'ya geldi. Oruç'un gemisi 24 oturak, Piyâle Bey'in ki 22 oturaktı. Bu iki tekne üç buçuk ay içinde inşa edilip donatıldı. Foça limanına demir attı. Oruç Reis, Foça'dan Manisa'ya geldi. Piyâle Bey'in konağına indi. Burada üç gün misafir kaldı. Uç gün sonra, Sultan Korkut'un huzuruna çıktı. El öptü. Sultan Korkut çok iltifat etti:

— «Cenâb-ı Hak seni her işinde mansûr ve muzaffer eylesin.» dedi.

Oruç, Manisa'da Sultan Korkut'a ve Piyâle Bey'e veda etti. Foça'ya döndü. O gece dua ve ibadet etti. Ertesi gün erkenden teknelerine demir aldırdı.

Birkaç gün sonra derya üzerinde iki Venedik gemisine rasgeldi. İkisi de zaptedildi. Gemilerde 24.000 altın vardı. Bu para vesair eşya ganimet alındı. Bir-çok

levent zengin oldu. Nasıl zengin olmasınlar ki, Osmanoğlu Sultan Korkut'un duasını aldılar. Padişah duası alanın akıbeti hayrolur. Padişah bedduası alan, felâketten felâkete uğrar.

Oruç Reis bu çengini Pulya sahillerinde (4) yapmıştır. Oradan Rumeli sahillerine geldi. Ağnboz adası açıklarında üç Venedik gemisine daha rasladı. Venedikli kâfir. Oruç Reis'in gemilerini görünce, top ateşi açtı. Oruç leventlerini güzel sözlerle teşci etti. Venedik gemilerine yaklaştılar. İki taraftan atılan güller deryayı cehenneme çevirdi.

(4) *İtalya'nın güneydoğusundaki «Apuglia» eyaletine, Türkler «Pulya» derler.*

Gemiler birbirine yanaştı. Leventler, kâfir gemilerine atladılar. Sonunda Venedik gemileri zaptedildi. 285 Venedikli esir alındı. 120 kadar Venedikli de öldü.

Düşman gemilerindeki mallar. Oruç Reis'in teknelerine aktarıldı. Tekneler o derece doldu ki, kaplumbağaya döndü; kımıldamaya iktidar yoktu. Şenlik içinde Midilli'ye geldiler. Ben Hızır Hayreddin, ağam İshak'la beraber, karındaşımız Oruç Reis'i limanda karşıladık. Bütün hısım ve akrabamız bizimle beraberdi. Öpüşüp kucaklaştık. Oruç Reis, Midilli'den çıkalı yıllar olmuştu. Bu kadar zamandan beri birbirimize hasret çekerdik.

Oruç Reis, Midilli'den İzmir'e gitmeye, velinimetini Sultan Korkut ve karındaşlığı Piyâle Beyle görüşmeye karar verdi. Fakat tam bu sırada Midilli'ye bir haber erişti: Sultan Selim Han Hazretleri tahta oturmuş. Karındaşı Sultan Korkut'la hasım olmuş. Sultan Korkut ziyadesiyle korkup kaçmış. Oruç Bey bu haberi alınca pek üzüldü. Büyük karındaşı İshak Reis, ağam Oruç'a dedi ki:

— «Var imdi buralarda durma. Bu kışı İskenderiye'de kışla. Bakalım ne ola? Elindeki tekne Sultan Korkut'un ihsanıdır. Ola ki sana zarar erişe.»

Oruç Reis, daha hasret gidermeye vakit olmadan hepimizle vedalaştı. Midilli'den hareket etti. Kerpe adası açıklarında 7 düşman gemisini zaptetti. İskenderiye'ye geldi. Mısır Sultanı, Oruç Reis'in Yahya Reis'le beraber 7 parça ganimet malı tekneyle İskenderiye'ye geldiğini haber aldı. Oruç, Mısır Sultanı'ndan gayetle sıkılırdı. Onun verdiği gemileri Payas'ta Rodoslular'a kaptırdığı için mahcuptu. Kendisini Sultan'a affettirmek için ganimet mallarından muhteşem parçalar ayırdı. 4 cariye ile 4 köle seçti. Sultan'a sundu. Sultan, pek memnun oldu. Oruç Reis'i ve yoldaşları-

nı konakladı. Ağam Oruç'a dedi ki:

— «Ey Oruç Kapdan, seni affettim. Cenâb-ı Hak, affedici kullarını sever. Gerçi benim 16 pare teknemi yaktırdın. Ama içinden bir tek levendin burnunu kanatmadın. Hepsini kurtardın, kâfire bir tek esir vermedin. Ben gemilerimin yanmasına kızmadım. Cenk ahvalidir, her şey olur. Senin dönüp yanıma gelmediğine kızdım. Ancak şimdi seni affettim. Hemen sağ olasın. Tekrar hatırımı aldın.»

Böyle deyip ağama çok ikram etti. Ağamın getirdiği hediyelerden fazla peşkeş verdi. Oruç ağam izin aldı. Kahire'den İskenderiye'ye döndü. Sultan, İskenderiye valisine emir yazmıştı. Vali, ağamı ve levendlerini ağırladı. Bir miktar safa ile vakit geçti. Bahar geldi. Oruç Reis, Sultan'a name gönderip gazaya çıkmak için izin istedi. İzin çıktı. Ağam, Kıbrıs sularına doğru açıldı. O sularda 5 aded Venedik teknesini ganimet aldı. Oradan batıya gitti. Tunus sahillerinde Cerbe adasına geldi. Ganimet malını Cerbe tacirlerine sattı. Her levendin payına 25 zira Venedik çuhası, 4 tüfek, 4 tabanca ve 171,5 altın düştü. Oruç, İskenderiye'ye giden bir gemi buldu. En âlâsından çuha, tüfek, tabanca ile 13-14 yaşlarında bir kâfir oğlancığı ayırdı. Mısır Sultanı'na gönderdi. Sultan:

— «Dünyada nimet hakkın gözeten ve iyilik bilir adam varsa, oğlum Oruç Kapdan'dır.» dedi.

Bu minval üzre ağama çok dualar etti. Aralarında muhabbet bir iken bin oldu. Ağam, Cerbe sularında avlanmaya devam etti. 5-10 parça gemi daha zaptetti.

«SANDIM Kİ DÜNYALAR BENİM OLDU!»

Biz gelelim memleket ahvaline. Sultan Selim Han tahta oturunca, karındaşı Sultan Korkut'la aralarında ihtilâf çıktı. Sultan Selim, karındaşının üzerine asker gönderdi. Aramadık yer komadı, fakat Sultan Korkut'u bulamadı. Ol zaman kapdanpasa, İskender Paşa idi. Gayetle zalim bir adamdı. Akdeniz'e çıkıp derya üzre iki kürekte bir kayık gezdirmezdi. «Sultan Korkut'un adamıdır» diye kaptanlara çok zulümler eyledi. Ben bunları işitince, Midilli'den ayrılmaya karar verdim. Bir tekneye buğday yükleyip alelacele Şam Trablus'una gittim. Buğdayı siyah arpa ile değiştirip Preveze'ye geldim. Burada arpamı sattım. At, kısarak ve katır satın aldım. Preveze'nin karsısında Ayamavri adasına demir attım. Ummanda yatar 24 oturak güzel bir gemi gördüm. Hayran oldum. Sorup öğrendim.

Fettah Kapdan nam bir Türk'ün tekne-siymiş. Fettah Kapdan yakınlarda ölmüş. Vârisleri, gemi satılsın diye buraya gön-dermişler. Bu teknenin âşık-ı seydâsı ol-muştum. Ne isterlerse verecektim. Ni-hayet 6 kese akçaya uyuştum. Gemi-yi satın aldım. Sandım ki dünyalar benim oldu. Yeni tekne-me bindim. Diğer gemi-lerimi de aldım. Akdeniz'i kuzeyden gü-neye baştan başa geçtim. Cerbe adası-na geldim, Ağam Oruç'la buluştum, iki karındaş «Nereye gidelim?» diye düşü-nürken, Tunus'a gitmeye karar verdik. Dedik ki: «Ömrün âhırı mademki ölüm-dür, bari gaza yolunda can verelim.» Ben, ağam Oruç ve Yahya Reis, her biri-miz bir gemiye binip Tunus'a geldik. Tu-nus sultanına çıktık. Peşkeşlerimizi sun-duk. Dedik ki:

— «Bize ülkenizde bir yer verin. Ge-milerimizi orada barındıralım. Hak yolu-na gaza edelim. Aldığımız ganimeti Tu-nus pazarlarında satarız. Müslümanlar faydalanır, ticaret gelişir. Size de gani-met malından sekizde bir hisse veririz.»

Tunus Sultanı:

— «Pek mâkul söylersiniz gaziler. Hoş geldiniz, safâlar getirdiniz. Ocak si-zindir.» dedi.

«GAZAN MÜBAREK OLAI,..»

Sultan bize Halku'l-Vâd limanını ver-di. Kış bu limanda geçirdik. Baharda deryaya açıldık. 5 pare gemimiz vardı. En büyükleri benim tekne-mi. Sardun-ya adasına vardık. Bir korsan gemisini zaptettik, içindeki 150 kâfiri esir aldık. Tam bu sırada ufukta bir gemi göründü ki, neûzubillah Bursa'nın Keşişdağı (Ulu-dağ) kadar cüssesi vardı. Gemilerimiz-den birinin kapdanı Deli Mehmed'di. Çok yiğit bir delikanlı idi. Benim sağ ko-lumdu. Bize dedi ki:

— «Ey kapdan babalarım, izin verin, emredin, gidip bu gemiler devini ben alayım.»

Deli Mehmed'in şevkini kırmamak için izin verdim. Fakat onun teknesi, düşmanın teknesinin yanında fındık ka-buğu gibi kalıyordu. Biz de Mehmed'in arkasına takıldık. Düşman teknesine yanaştık, içinde bir tek can yoktu. Me-ğer uzaktan birim gemilerimizi görmüş, sandallarına binip kaçmışlar. Tekneye çıktık. Ağzına kadar buğday yüklüydü. Deli Mehmed'i selâmladık:

— «Gazan mübarek ola,» dedik.

Ertesi sabah iki gemi daha zaptettik. Birinde bal, zeytin, peynir vardı. Diğ-e-ri bir Ceneviz teknesiydi. Demir yüklüy-dü. Dağ gibi ganimetle top, tüfek atarak Tunus'a geldik. Cümle gaziler doyum ol-dular. Sultan'ın hissesini ayırdık. Fakir

fukaraya da çok mal sadaka ettik. Çok dualar aldık.

KÂFİRLER KORKMAYA BAŞLIYOR

O kış gene Tunus'ta geçirdik. Ba-har gelince sefere çıktık. 13 günde Mora'da Anapoli limanı açıklarına gel-dik, İspanya'ya giderken büyük bir kâfir teknesine rasladık. İçinde 3-4 yüz cenk-çi vardı. Altın işlemeli sancaklarımızı çe-kip toparımızı ateşledik. Yedi defa düş-man teknesine yanaşmak istedik. Yedin-cisinde yanaştık. Azîm cenk oldu. Fakat kâfir teknesini zaptettik. 150 yoldaşı-mız şehit oldu. 86 levend yara aldı. Öğ-rendik ki, kâfir teknesinde 525 kişi var-mış. Bunlar'ın 183'ünü esir aldık. Geri-si ölmüştü, içlerinde İspanya'da büyük bir memleketin valisi de vardı. Bir gemi daha zaptedip Tunus'a geldik. Ağam Oruç yaralanmıştı. Tunus'ta tedavi gör-dü, dinlendi. Ganimet malımız arasında 70-80 papağan ve 20 doğan kuşu vardı. Bunları Tunus Sultanı'na verdik. Bu se-ferden sonra namımız bütün kâfir mem-leketlerine yayıldı. Bizi ortadan kaldır-mak için kâfirler ittifak eylediler. Dedi-ler ki:

— «Oruç ve Hızır Hayreddin namın-da iki Türk payda olmuş. Bu Hristiyan düşmanı yılanlar ejderha olmadan, ba-salım, isimlerini yeryüzünden silelim. Şimdi fırsat verirse, belli ki bu Türkler başımıza çok iş açar.»

İspanyol kâfiri bu minval üzere 10 pare mükemmel kadirga donattı. Mak-satları bizi yakalamaktı. Fakat onlar gel-meden biz deryaya açıldık.

Ceneviz'e gitmek istiyorduk. Rüzgâr muhalefetinden Cezayir sahillerine vurduk. Becâye nam Cezayir kalesi-nin önünde demir attık. 10 pare İspan-yol kadirgası da bizi Ceneviz tarafların-da bulamayınca Becâye'ye geldi. Sahil üzerinde cengi kabul etmek çok tehli-keliydi. Hemen deryaya açıldık. Kâfir ka-dirgaları kaçtığımızı sandılar, peşimi-ze düştüler. Kâfi derecede sahilden açılınca ağam Oruç, hemen dönüp ka-dirgalara yaklaşmamızı emretti. Böyle bir şey beklemeyen düşman çok şaşır-dı. Büyük cenk oldu. Hemen kadirgala-rın kapudâne teknesi olanına yanaştık. Koca kadirgayı ve diğer üçünü zaptedince ötekiler kaçtı.

Varıp Becâye kalesi altına sığındılar. Oruç Reis, kale altına girip kadirgala-rı yakalamak istedi. Ben mâni olmak is-tedim.

Ağamın emri, çok tehlikeliydi. Tedbir bu idi ki, aldığımız 4 kadirga ile Tunus'a dönelim, 6 kadirgayı kendi haline bira-kalım.

4 GEMİ, 14 GEMİ OLMUŞTU!

Fakat çok atak olan ağam Oruç beni dinlemedi. Taarruza karar verdi. Halbuki Becâye kalesinde çok İspanyol kâfiri var-dı. 6 kadirgadaki İspanyol, tek-nelerini boşaltıp, kaledeki yoldaşlarıyla birleşti-ler. Ağam, kaleye hücum etti. Sahile çık-tık. Kaleden üzerimize yağmur gibi top gülleleri ve tüfek misketleri yağıyordu. 60 şehit, bir o kadar yaralı verdik. Bel-ki kaleyi düşürebilirdik. Fakat cengin en kızgın anında ağamın sol koluna bir misket isabet etti. Düşman bunu gör-dü. Kaleden çıkıp levendlere saldırdı. Ağamın ağır şekilde yaralanmasına çok üzölmüştüm.

O hınçla 3-4 yüz levendle kâfirlere öyle bir giriş girdim ki, melunları kıra kıra kale kapılarına kadar sürdüm. 300 kafiri öldürdüm, 150'sini esir ettim. Daha fazla kale önünde durmak münasip değildi. Ağam Oruç yarasının şidde-tinden kendinden geçmişti. Levendle-ri toplayıp gemilere bindirdim. Kâfirler kaleden gemilerimize gülle yağıdırıyor-lardı. Fakat Allah'ın inayetiyle hiçbirisi isa-bet etmedi. 14 parça gemiyle Tunus'a döndük. Oruç Reis'in yarasını cerrahlar hoşça tımar edip sardılar. Amma ıstı-ra-bı günden güne arttı. Cümle cerrahlar toplandılar, bana geldiler:

— «Eğer karındaşının kolu kesilmez-se akıbet vahîm olur,» dediler; «sonra bizden bilmeyesin.»

Tunus halkı 4 gemiyle sefere çıkıp 14 gemiyle döndüğümüzü görünce ziya-de şad oldu. Ancak Oruç Reis'in kolcağı-zının haline cümle Müslümanlar ağladı. Cerrahlara dedim ki:

— «Ağam Oruç'un kolunu, kim kur-tarırsa, onu terazinin bir kefesine otu-rtaçağım. Diğer kefesine altın koyup ih-san edeceğim, isterse beğendiği 10 esi-ri vereceğim.»

AĞAM ORUÇ'UN KOLU KESİLİYOR

Cerrahlar tekrar toplandılar. Meş-veret ettiler. Fakat ağamın kolunu kes-mekten başka çare bulamadılar.

İzin verdim. Ağamın kolcağızın şe-hit edip kestiler. Tımar eylediler. Hüngür hüngür ağladım. Dedi ki:

— «Niçin böyle âh edip ağlarsın? Takdîr-i Rab-bânî böyleymiş. Elden ne gelir? Elhamdülillah ki kolumu gazada kaybettim. Bu saadet bana yeter.»

Gelecek Sayımızda: Cezayir'de Bir Devlet Kurduk

Osmanlı' devrinde Kollukçu Zabit ve Kollukçu Çavuş

Kollukçu Zabit

نور المصطفى عبادي

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harboku Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleriyüz

Kollukçu Zabit ve Kollukçu Çavuş

Yeniçeri ağası eskiden başkentin zabıtasına bile baş olduğundan şehrin önemli yerlerindeki karakolhanelerde yeniçeriden yeterli sayıda asker bulundurulur ve yerlerinin önemine göre her birine yeteri kadar zabıt ve çavuş verilir.

Kolluklara me'mur olan zabıtların adı olaylarda yandaki resimde görüldüğü gibi başlarına kalafat türünden astarsız kavuk ve arkalarına dar kollu ve açık önlü hafta ve bunun altına nimtin ve şalvar giyip bellerine bir kuşak bağlar ve ince bir bıçak sokarlardı.

Kollukcu çavuş da yandaki resimde görüldüğü gibi başlarına aynı şekilde bir kalafat ve arkalarına dolama tabir olunan hafta ve bunun altına entari ve şalvar giyip kuşaklarını hafta üstünden bağlar ve zabıt tutmaya memur olduklarından kuşaklarının içine daima bir divit sokarlardı.

Kollukcu çavuşunun zabıt tutmalması için eline kalem ve kağıt aldığı halde zabıtın karşısına nasıl kaldığı ve kollukcu zabıtın de tesbihi elinde tuttuğu halde çavuşa emir verdiği bu iki resimde gösterilmiştir.

Kollukçu Çavuş

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Galata Mevlevîhânesi

Bu tekkenin yapımcısı bu yıl ölen ve Sultan Üçüncü Mehmed Han hazretlerinin Gilmân-ı Hassalar'ından (97) bulunan İskender Paşa'dır. Yapımına [el-resuh 1491] tamlaması ile tarih düşülmüştür.

(97) *Gilman-ı Hassalar: Padişah sarayında hizmet gören gençler. Padişahların özel köleleri. Bunlara ilk zamanlarda "İç oğlanları", daha sonraları da "İç ağaları" da denilirdi.*

Dergâh geçen zaman içerisinde harap olarak boş kalmış ve bir süre sonra Halvetî Zâviyesi olmuş ise de Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin yapımcısı olan Sarı Abdi Dede Efendi burasının mevlevîhâne olduğunu kanıtlamış ve kendilerine verilmiştir. Ölümünde yerine mesnevihân Mahmud Dede Efendi 1548'de Postnişin (98) olmuştur. O kişi Cezâyir'de gömülüdür. Mahmud Dede'den sonra İsmâil Dede Efendi şeyh oldu. 1631'de ölmüş ve dergâha gömülmüştür. Ölümüne aşağıdaki mısra ile tarih düşülmüştür.

(98) *Postnişin: Postta oturan, tekkenin şeyhi olan kimse.*

Söndü cema'n Rûşen çerağı

Anlamı:

Câminin güteryüzlü çırası söndü

Sonra Âdem Dede Efendi şeyh olup Hicaz'a gitmiş ve dönüşünde Mısır'da ölmüştür. Ölümüne Mustakimzâde bu târihi söylemiştir:

Adem Dede raks ederek erdi cinâna

Anlamı:

Âdem Dede raks ederek Cennet'e ulaştı

Onun yerine Ârızî Mehmed Dede Efendi şeyh olmuştur. O zamanın şairlerinden merhum Nisârî aşağıdaki tarihi

söylemiştir:

Değildir devr-i âd. Geçdi budur

Mehmed'dir

Anlamı:

Bu devrin adeti değildir. Geçti bu Mehmed'dir

Mehmed Dede 1664'de ölmüş ve dergâhda bağımsız bir türbeye gömülmüştür. Ölümüne Müstakimzâde aşağıda tarihi söylemiştir:

Selefden imtiyâzın fikr ederken dil dedi târih

Tekyede vüsal hazrete arz-ü bîş irtikadır

Anlamı:

Yerine geçenden farklılığını düşünürken gönlüm tarihini söyledi

Hazrete ulaşmak için yakarıştâ daha yükseğe varmaktır

Yerine babası Nâci Ahmed Dede şeyh olmuştur. Ahmed Dede, Şeyh

Âdem Efendi'den tarîkata girme izni almış ve şeyhi ile beraber Hacca gidip, dönüşünde Mısır'da Âdem Dede Efendi'nin ölümünde İstanbul'a gelerek Mehmed Dede Efendi'nin hizmetinde bulunup 1660 yılında Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuş ve 1662 tarihinde Kırım tarafına seyahat ettiğinde şeyhliği Yusuf Dede'ye verilmiştir. Sonra 1664 yılında İstanbul'a gelip, Derviş Çelebi yerine Galata Şeyhi olmuş ve yedi yıl sonra şeyhliği kaldırılmış ve yerine Mevlânâ'nın çocuklarından Çelebi Derviş Efendi şeyh olmuştur. Bir yıl sonra Ordu ile Kaniye seferine görevli olarak giderken Hacı Oğlu Pazarı isimli yerde ölmüştür.

Sonra şeyhlik Gavsî (99) Ahmed Dede Efendi'ye verilmiştir. Bu kişi Ahmed Bican soyundandır. Ölümüne merhum Nâzım aşağıdaki tarihi söylemiştir:

(99) *Gaysî: Dalgıç.*

Galata Mevlevihanesi

Galata Mevlevihanesinin kapı kitabesi.

Ahmed ola azm-i huld-i berîn
1109

Anlamı:

Ahmed'in niyeti kutsal Cennet olsun
1697

Yerine damat Nâyî (100) Osman Dede Efendi şeyh olmuştur. Bu kişi 1729 yılında ölmüş ve ölümüne merhum Vehbi Efendi aşağıdaki tarihi söylemiştir:

(100) Nâyî: Ney çalan, neyzen.

Şeyh-i Galata Nâyî terk etdi damını
Etdi muttalî veled-i âşığı
Vehbi dedi târihin ânın mülhem gayb
Osman Dede göçdü ola saray-ı pâkî
1142

Anlamı:

Galata şeyhi Nâyî evini terk etti
Haber aldı tarikat mensuplarından
Vehbi onun içine doğan kayıp tarihini
söyledi

Osman Dede göçtü, sırrı devamlı olsun
1729

Diğer tarih:

Değişdi pâk ile devr-i fânîyi Dede Osman
1142

Anlamı:

Ebedilikle ölümlük devrini değiştirdi Osman Dede
1729

Yerine oğlu Abdülbâkî Efendi geçmiştir. Ölümünde Tatar Rahmi Mustafa Efendi bu tarihi söylemiştir:

Cihandan gitdi sırrı, adı bâkî kaldı
dünyâda
1164

Anlamı:

Cihandan gitti sırrı, adı ebedi kaldı dünyada
1750

Diğer:

Bâkî Dede devr eyleyerek gitdi bekâya
1164

Anlamı:

Bâkî Dede devr ederek gitti ebediliğe
1750

Babası ile diğer akrabalarının yanında gömülmüştür. Yerine Kasımpaşa zâviyesi şeyhi iken Yenikapı Mevlevihânesi'ne geçen ve Şeyh Mûsâ

Dede'nin yerine şeyh olan oğlu Mehmed Şemsettin Dede Efendi şeyh olmuş, sonra Hacca gidip dönüşünde yolda ölmüştür. 1760.

Yerine kardeşi Üveysî Dede yargıçlığı terk ederek şeyh olmuştur. Bunların zamanında bu tekke yanmış ve 1765 yılında Sultan Üçüncü Mustafa Han hazretlerinin yüksek iradesi ile Yeni Şehirli Osman Efendi inşaat sorumlusu tayin edilerek, Ocak 1766'da Abdülkadir-i Rûmî tekkesi ile birlikte yenilenmiş ve mü-kemmelleştirilmiştir. Üveysî Efendi on yıl kadar şeyhlikte bulunup 1771 yılında ölmüş ve bu dergâha gömülmüştür. Ölümüne merhum Müstakimzâde aşağıdaki tarihi söylemiştir:

Nâsa târihin eder imlâ Müstakim kalem
Döne-döne vardı rûhânîlere Üveysî Dede
1185

Anlamı:

İnsanlara tarihini yazar hatasız kalem
Döne döne ulaştı ruh âlemine Üveysî Dede
1771

Yerine eniştesi Selim Dede geçmiştir. 1777 yılında ölmüş ve dergâha gömülmüştür. Yerine Mehmed Sâdık Dede Efendi Kasımpaşa dergâhından getirilmiş ve bir yıl sonra vebadan ölmüştür. Yerine Abdülkâdir Çelebi, Mısır şehliğinden getirilmiştir. Ölümünde 1782'de Bakkalzâde şeyh olmuştur. Bu kişinin Konya'da bir bakkal oğlu olup ismi Ali Efendi'dir.

1786 yılında şeyhliği kaldırılıp yerine Üsküdar Mevlevihânesinden, mevlevihanenin yapımcısı bulunan Nûman

Semahane.

Semahanenin tavan süslemesi.

Bey şeyh olmuştur. Sonra Nûman Bey Galata şeyhliğini terk etmiş ve şeyhlik Abdullah Dede isminde bir kişiye verilmiş fakat İstanbul'a gelirken yolda ölmüş ve şeyhlik gene Bakkalzâde'ye kalmıştır. 11 Haziran 1791 günü Sultan Üçüncü Selim Han hazretleri Şeyh Gâlib Efendi'yi öğrendiğinde, onu bu şeyhliğe getirmiştir. O zamanın şairlerinden Debbağzâde Mehmet Reşid Efendi bu güzel tarihi söylemiştir:

İhtilâf-ı el-hâs fi meşihat ve cûlûs el-gâlib mahkûken

1205

Anlamı:

Şeyhlikte insanlar arasındaki anlaşmazlık Gâlib ile düzeltildi

1791

Onun eksiksiz, düzenli bir divânı vardır. Ölümünde tekkeye gömülmüştür. Orta boylu, zarif ve düzgün yüzlü bir kişiydi.

Sonra Konya'dan Şeyh Rûhi Dede post-nişin olmuştur. Bu kişi kâtiplerden olup Allah'tan gayrısını terk ederek dergâha Hazret-i Mevlânâ ile Galata şeyhliğine ulaşmış ve uzun bir süre bu dergâhta doğru yolu aramıştır. Ölümünde dergâha gömülmüştür. Şiirleri de vardır.

Sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Şeyh Yusuf Efendi'nin akrabasından olup onun damadı bulunan Şeyh Mahmud Emin Dede Efendi'ye şeyhlik verilmiştir. Kendisi Şam-Trablus halkından olmasına rağmen ilimde üstün olgunluk derecesinde, gururlu bir kişi olup 1816 yılında kayınpederi olan Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Dede

Efendi'nin ölümünde Galata dergâhını terk ederek onun yerine şeyh olmuştur. Bunun yerine de 1817 yılının Mayıs ayının ortasında Kudretullah Efendi makama gelmiştir. Yenikapı tekkesi aşçı başısı olup yakınında bulunan mezarlıkta gömülü olan Seyyid Sahih Dede'nin oğludur. Merhum için Hâlid Efendi bağımsız bir türbe yaptırmıştır.

7 Ekim 1871 cumartesi günü Kudretullah Efendi gül bahçesindeki saraya gitmekle (ölerek) oğlu bulunan Abdullah Dede Efendi bu tekkeye şeyh olmuştur. Mevlevîhâne günümüzde post-nişin bulunan o hazretidir. Bu kişi güzel ahlaklı ve yüksek insanıyeti ile fa-

ziletli ve olgunlukta olup, günümüzün ilmî ve fen bilgisine sahiptir. Lisan bilgisi olduğu gibi şiir ve nesirde de üstün hünleri bulunduğundan kendisiyle iftihar edilen yüksek faziletli lerdendir.

Bu tekke 1791 yılında mekânı cennet olsun Sultan Üçüncü Selim Han hazretleri tarafından yenilenerek semâhane, mutfak ve hücrelerin de yerleri değiştirilmiştir. Aslında semâhane şeyhlerin kaldıkları yerde imiş. Tekkenin yenilenmesi hakkında söylenen tarih kapının iç tarafının üzerine işlenmiştir.

Mâh ilm-i tâb evc-ü saltanat

Dâver-i devr-i zamân Sultan Selim

Kahraman vel yevm-i bend-i rüzgar

Cem haşem âyandır Dârâ güçlü

Kim ânın zât-ı bülendidir henüz

Merkûz pürgâr çerh-i müstakim

Rekin dindir ol esâs-ı ma'delet

Fikr-ü nev îcâdîdır arş-ü kadim

Müntezardır ehl-i dil-i teşrîfine

Geldi dîn-ü devlete hem-cü Selim

Hak budur bulmuşdu erkânı Halil

Eşledi tanzimine hay-i azîm

Habbezâ erva'ı ehlullahdan

Oldu te'yid alh-i müstedim

Başladı tecdid adl-ü re'feti

Koydu dâ-i hassa bünyad-ı kadim

Hazret-i molla Rûmî hürmete

Kıldı dervîşâne ihsân-ı ümîm

Göründü bu hankâh olmuş harâb

Müsbeta'd ihyâya çok azm-i remîm

Lutf edüb yapı kim yapsun ânın

Kâfi amelin hüdâvend-i âlemin

Bağ-ı firdevs bir ben ve sen bî-kusur

Oldu hakka sakf-ı zerdivârı sîm

Bir nazarda etdi ol gân-ı kerîm

Seng-i cevher toprağı şemim

Gösterüb gûyâ kerâmet-i âlime

Semazenler bir sema ayininde..

Müzedede sergilenen mevlevi aletleri.

Kudret izhâr etdi ol şâh-ı kerîm
Andan aldı feyz erbâb-ı sülûk
Kalmasun nâkısın etvârı nîm
Zâhir-ü batında şâh oldur ki cân
Berdevam etsün ânı rab-ül-rahim
Lafzen ve mânen didi târihini
Şeyh Gâlib abd-ü dâî-yü kadim
Yapdı bu dergâhı pek ve hem cedîd
Bin iki yüz altıda Sultan Selim
1206

Anlamı:

Dünyayı aydınlatan ay, saltanatın en yük-seği
Devr eden zamanın doğrusu Sultan Selim
Kahramanlığıyla kötü rüzgarları engeller
Cem huylu açıkça görünür Dârâ güçlü
Ki onun yüce kişiliğidir ancak
Gücün merkezi, doğruluktan şaşmayan
Dinin ağır başlı direği, o adaletin temeli
Fikriyle eski damı yeniden yaptırdı
Beklenen gönül adamı şereflendirerek
Din ve devlete geldi hem de çünkü Selim
Adalet budur, meselelerin çözümünü bul-muştu
Azametli huyu ile düzenlenmesine
Ne güzel evliyaların ruhundan
Her şeye gücü yeten Allah'dan doğrulandı
Merhamet ve adaleti ile başladı yenile-meye
Cömertliğiyle eski binayı
Molla Rûmî hazretlerine hürmet ederek
Dervişine ihsanını dağıtarak
Bu dergâh harap olmuş görünüyordu
Bozulan yerleri tesbit edilerek azimle ye-nilemeye
Lutf edip yaptı ki yapsın onun
Alemin hükümdarı yeterli çalışmayla
Yeterlidir istediği Allah'dan
Cennet bahçesi, oğlu ile ömrü artsın
Oldu doğrusu damı, soluk duvarları gü-müş
Seng-i cevher toprağı şemim

Taşı mücevher, toprağı güzel kokulu
Sanki öz toprağı anber kokulu
Sanki âlimlerin kerametini gösterip
Kudretini gösterdi o cömert padişah
Ondan feyz aldı dindar kişiler
Yarıda kalmasın noksanı olanların tavır-ları
Görünen ve görünmeyen de padişahdır
ki, hayatını
Devam ettirsin onun, âlemlerin yaratıcısı
Lafla ve gönülden tarihini söyledi
Şeyh Gâlib'in eski kölesi ve duacısı
Bu dergâhı temiz ve hem de yeniden yaptı
Bin iki yüz altıda Selim
1791

Bu tekke mekanı cennet olsun Sultan
İkinci Mahmud Han hazretlerinin pari-şahlığı zamanında da yenilenerek tamir olunmuş ve dış kapısı üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır:
Himmet-i Mahmûd Han bu dergâhı
Eyledi âbâd-ı şevketle hemân
Sâye-i adlîde ma'mur olmadı
Sû-be-sû heb cilve-gâh-ı âşikân
Hak-teâlâ eylesün ol dâveri
Böyle çok hayra muvaffak her zaman
Yapdı bu dengâha zîbâ-yı cedîd
Beyt-ü târihin leb-â-leb bitdi beyân
Bir hesabda düştü ma'nâ lafz ile
Bin iki yüz elli'de Mahmûd Hân
1250

Anlamı:

Mahmud Han'ın himmetiyle bu dergâhı
Kudretiyle mamur etti hemen
Adaletli yardımıyla mamur olmadı
Her tarafa hep aşıkların cilve yerleri
Allah eylesin o hükümdarı
Böyle çok hayrlara, her zaman başarsın
Bu dengâhı güzel ve yeni yaptı
Lebib tarih beyitini bitirip açıkladı
Bir hesapta düştü anlamı söz ile
Bin iki yüz ellide Mahmud Han

1834

Tekkenin içerisinde bulunan çeşme-nin üzerinde kayıtlı olan tarihi aşağıda-dır:

Fa'iz-ül ayn inâyet menbâ âlâ nehâr cûd
Ebrû-yi ma'delet şâh-ü cihan Abdülmecid
Âlem-i feyz-i zülâl-i adl ile ihyâ eder
Olalı mâ-i hayât-ü şevket her an mezîd
Matbah emîni Hasan Ağa yapub bu çeş-meyi
İki yüz sâl ikdak etmişdi bu cây-i müstefid
Sonra dahî bu zeyl-âb olmuşdu su bu
vakde dek
Hayr-ı cârî sâhibin eyledi dervişân-ı amid
Hamdullah ola şehinşâh-ı cihan bu çeş-menin
Lutf edüb suyun akıtdı, oldu feyz-ü bedîd
Eylesün Hak tâ ebed serâb-ı feyz-ü salta-nat
Haşre dek olsun o hâkan vâsıl ömrü
medîd

İki târi-i güher fer buldu Ziver suyunu
Olalı bahr-i rimelde zerre nazm-ı mezid
Bak Hasan Ağa-yı zamân eyledi icrâ ile
cûd
Çeşmesine su akıtdı lutf-u Hân Abdülme-cid
1268

Anlamı:

Bolluk pınarının lütuf kaynağından akan
cömertliğiyle
Adâlet yüzü ile cihan padişahı Abdülme-cid
Alemi su gibi akan adaleti ile güçlendirir
Hayat veren su var oldukça, her an kudre-ti çoğalsın
Mutfak emini Hasan ağa bu çeşmeyi ya-pıp
İki yüz yıl önce çalışmıştı bu istifade edi-len yerde
Sonra da su bu zamana kadar akmazdı
Hayırını akıtan sahibi dervişlerin başı
Allah'a şükür ki cihan padişahı bu çeşme-nin
Lutf edip suyunu akıttı, bolluğu ortaya
çıktı
Allah mahşere kadar akan suyuyla salta-natını sürdürsün
Mahşere kadar ulaşsın o padişahın ömrü
uzasın
Ziver noktalı harflerle parıldayan iki tarih
buldu suyuna
Kum denizinde tertibi çoğalan tanedir
Bak Hasan Ağa'nın zamanında cömertli-ğiyle yaptığı
Çeşmesinde su akıttı lutfuyla Abdülme-cid Han
1851
Semâhâne kapısı üzerinde yazılı olan ta-rih aşağıdadır:
Lafzen ve mânen iki mısra'da üç târihle
Üçler âsa kutb-ü devrânı eder Ziver şâna
Bin iki yaz yetmiş altı sâli içinde bihîn

Semazenler.

Kıldı bu dergâhı Şah Abdülmecid âlâbinâ
1276

Anlamı:

Sözle ve gönülden iki mısradan üç tarihle
Üçler gibi Osmanlı padişahını Ziver öve-
rek

Bin iki yüz yetmiş altı senesi içinde âlâ
Yaptı bu dergâhı Şah Abdülmecid yüce
bina
1859

Mutfağın ocağı üzerinde yazılı olan
tarih aşağıdadır:

"Yâ hazret-i âteşbâr-ı velî"
Rûz-ü şeb gelübânın hayrı çekilir
Şâh-ı âlem etdi tecdid binâ
Yâr olurlar luf-u Mevlânâ ile
Gelse hû irşâ' olan bunca gedâ
Sa'î edüb Aşçı Dede ikmâline
Söyledi târihini derviş Ziyâ
Sırrı aşkı âşıkân tatmak için
Matbah Menlâ kûşad oldu salâ
1269

El-fakîr derviş Mehmed Atâ

Anlamı:

"Yâ ateş yağdıran velî hazretleri"
Gece-gündüz gülbangın (101) faydası gö-
rülür
Alemlerin padişahı binayı canlandırdı
Aşık olurlar Mevlânâ'nın lutfu ile
Gelse Allah diyen bunca fakir
Çalışarak Aşçı Dede tamamlanmasına
Tarihini söyledi derviş Ziyâ
Aşkın sırrına âşıklardan tatmak için
Mutfak mollası salavat ile açtı
1852

Aciz derviş Mehmed Atâ

(101) Gülbeng: Tekkelerde, âyin sıra-
sında, saraylarda muayyen merasim sıra-

sında hep bir ağızdan yüksek sesle oku-
nan ilâhi veya dua.

Gavşî Dede'nin sandukası üzerinde
yazılı olan tarih aşağıdadır:
Gavsî Dede ol peder ka-i râh hidâyet
Sâliklerini tekye-i gamda kodu bî-keyf
Ruhi ak zâviye-i dâr-ü nâime
İzz-ü ezayla davet edüb eyledi hem seyf
Görünse nola berk-ü hazân sûret-i mün-
ker

Âyine-i pür cevher idi sînesi çün seyf
Gûş eyleyerek rihletin ol gavş-ı enânın
Hatîf dedi târihini fikr eyler iken tayf
Fikr etmeye dün kutb-ü cihan söyledi
târih
Devan kodu Ahmed Dede'siz tekyemizi
hayf

Anlamı:

Gavsî Dede o dolunayda hidayet yolunda
Aynı yolda gidenleri üzüntüde bıraktı ke-
yifsiz

Cennet yeri zaviyedeki temiz ruhu
Güçlü bir eziyetle Allah davet edip hem
yazın

Görünse ne olur sonbahar yıldırımı ile gö-
rüntüsü

Aynası tüm mücevher idi kalbi kılıçtı çün-
kü

Çağırarak yolculuğun o yaratılanları ça-
ğırının

Hatîf tavaf edip tarihini düşünürken
Düşünürken dünyanın hakimi söyledi ta-
rihini

Felek, tekkemizi Ahmed Dede'siz bırak-
tı, yazık

Tekke İçerisinde Gömülü Tanınmış Kişiler

Aynî – Mahmud Bedreddin – Hanefî
âlimlerindendir. Antep'de doğmuştur.
Bâb-ı Âlî hocası olmuş idi.

Aynî'ye ömrü gelmedi lehm-ü beser kadar
Anlamı:

Aynî'ye ömrü gelmedi patlayan sivilce ka-
dar

mısra'sının gösterdiği ölüm tarihi
1838'dir. Mevlevî idi. Basılı dîvânı vardır.

Gâlib – Şeyh Mehmed Es'ad Dede

– Övünülecek Osmanlı şâirlerindendir.
[Eser-i Aşk] tamlamasının gösterdiği-
ne göre 1757'de Yenikapı Mevlevîhânesi
civarında oturan kâtiplerden Musta-
fa Râşid Efendi'nin soyundan dünya-
ya gelmiştir. Annesi Emine Hâtun'dur.
Bir süre Dîvân-ı Hümâyûn kalemi-
ne devam ettikten sonra bu tarika-
ta girerek Konya'ya gitmiş ve hem ora-
da ve hem de İstanbul'da Yenikapı
mevlevîhânesinde çilesini tamamlamış-
tır. Geçen zaman ile şeyhliye ulaşmıştır.
Basılı divanı vardır. Darb-ı mesel (özlü
söz) sırasına geçmiş olan;
Kâmil hatâ eder ki câhil eylemez

Anlamı:

Fazilet sahibi hata yapar ki cahiller yap-
maz

sözü onundur. Eseri olan [Hüsn-ü
Aşk] şiir kitabını 26 yaşında iken yaz-
mıştır. Dilimizde düz yazı tarzında yazıl-
mış şiirleri diğer şairlerinininkine göre en
güzellerinden sayılır. Ender bir şair olan
onun;

Geçdi Gâlib Dede candan yâ hû

Anlamı:

Gâlib Dede candan geçti yâ Allah
mısrasından anlaşıldığı-

na göre 1798'de ölmüştür. Galata
Mevlevîhânesi'nde türbesinde gömülü-
dür. Güzel ahlaklı, sözü dinlenir bir kişi-
di. Konya'da gömülü olan Ahmed Dede
isimli kişinin [el-tuhfâ-i el-behiye-tü fî
tarikat-i el-Mevleviyyet] ismindeki ese-
rini [el-sahîfe-tü el-sâfiyet] adıyla tercü-
me etmiş ve şerh düşmüştür. Şu cümle
şiirlerindendir:

Kim kadere ilac eylemeğe hükm-ü kad-
derdir

Târihi imiş Gâlib zârın eser-i aşkı

Anlamı:

Kim kadere ilaç yapmaya kudretli ve muk-
tedirdir

Dermansız Gâlib'in tarihi aşk eseri imiş

Başı üzerinde asılı olan levhada yazılı
beyitler aşağıdadır:

Çerh geçer ve Galata düşdü yine

Kıydı ehl-i dile âh ol bed-hû

Cevr-ü derdiyle hemveş oldu derya'

Galata şeyhi kim nâdire gû

Gâlib mutlak olurdu sözde

*Etse merdan (muradın) sahn-ı â'ka gelû
Kıldı eflâka edüb rûhu ürûc
Şeb-ü ma'r acdı azm-i minû
Mislini zîr-ü Felek'de bulamaz
Etmesün yok yere devran tek vepu
Çile-i lehde çekildi gitdi
Erba'sın içre o merd-ü nigû
Âh sırrı dile dedim târihin
Geçdi Gâlib Dede candan yâ-hû
1213*

Anlamı:

*Devir geçer Galata düştü gene
Kıydı gönül ehline ah o kötü huylu
Sıkıntı ve derdiyle göz yaşları aktı, yazık
Galata şeyhi ki güzel söz söyleyen
Söz söylemekte kesin galip olurdu
Mertler meydana çıksalar
Ruhu yukarılara çıkıp göklere gitti
Gece çıplak atası Cennet'e azmetti
Benzerini Felek'in aşağısında bulamaz
Yok yere koşarak devr etmesin
Kendi çilesinde çekildi gitti
Çarşamba içinde o mert ve güzel
Ah gönülden dedim tarihini
Gâlib Dede candan geçti yâ Allah
1798*

Avni Dede – Ahmed – Mehmed diye sahibi Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin kardeşi Ahmet bin Cânîk soyundan bir mevlevî şâiridir. Bir kaç yıl Bursa'da Sâlih Dede'nin hizmetinde bulunduktan sonra Hazret-i Pîr'in büyük tekkesine yüz sürmek şerefine ulaşmak üzere Konya'ya gitmişti. Bir süre sonra İstanbul'a gelerek Galata Mevlevîhânesinde mesnevî-han olmuştu. Sonunda Galata dergâhı şehliğine ulaşarak 21 yıl o makamda bulunmuştur. Ariflerin ermişi olarak isimlendi-

Avludaki kitabe.

rilmiş bir kişiydi. 1697'de öldü.

Şerh-i Mesnevî İsmâil Dede –

Ankaralı'dır. İstanbul'a gelip ve mevlevî olup bir ara Galata Mevlevîhânesinde mesnevî-hân oldu. Sonra Abdi Dede'nin yerine oraya şeyh olmuştur. 1630 tarihinde öldü.

Bilgi sahibi, şeriat âlimi, şuurlu, derviş ve edib idi. 1620'de yazılan Mesnevî'nin yedinci cildi bunların onayıyla değerlendirilmiştir. Mesnevî'yi şerh ettiği için Şârih adını kazanmıştır.

Başı üzerinde asılı bir levhada yazılı olan beyitler aşağıdadır:
Ey kâşif-ü esrâr nihan hazret-i Şârih

*Rev-pûş tecelli ayan hazret-i Şârih
Yanur iken saliken etvar-ı hakikat
Sâhim-ü kadem keşf beyan hazret-i Şârih
Olmuş lakabın âlem-ü lednide resuhi
Arifin ile memdûh-ü cihân hazret-i Şârih
Hemnâm zabih olduğ-ki eyledi icrâ
Remzim gibi bu nâtik revân hazret-i Şârih
Var ise senin cevher tahkikler kadar
Reşk-i âverim gıpta-i kâin hazret-i Şârih
Te'vil ki tevfiğe hayran olur âdem
Pür feyz-ü hüner nare dan hazret-i Şârih
Hakîkî şerî'atda tarikatde mislerdir
Etmek ile def'-i helecan hazret-i Şârih
Her beyt birer mühr-ü ânın pertevi şerhin
Eyler nice dilde lem'an hazret-i Şârih
Müşkül komayub Mesnevî-i pîrde hakka
Başdan başa yâkut-ü zümrüd ile komuş-
du
Cân-ı ka'besine senin nişân hazret-i Şârih
Geçdi nice devran dahî alenen (âlâen)
yine sen sine
Sırrı kafla nükte veren hazret-i Şârih
Tafsil eden icmâlini tefsil eder elhak
Anlar bunu zemdân zaman hazret-i Şârih
Sultan-ı semâ'nin edüb dergahın ihyâ
Tâ arişda (arsada) etdi devran hazret-i
Şârih
İskender-ü hâzır âb-ı hayât isteyen âşık
Gel bundadır etme cevelan hazret-i Şârih
Gâlib sana bir bende-i nâcizdir elhak
İrşâd ki olmuş nigran hazret-i Şârih
Lütf ile o mahcubu bırakma nazar geden
Ey kâşif-ü esrâr-ı nihân hazret-i Şârih*

Anlamı:

*Ey gizli sırların kâşifi Şârih hazretleri
Yüz örtün açıkça görünür Şârih hazretleri
Yanarak aynı yolda giden dervişlerin sa-
dakati davranışları
Rütbe sahiplerini bulup açıklar Şârih haz-*

Hamuşan (Seszezler-Susmuşlar Yeri) "Kabristan"

Mevlevihanenin bahçesindeki çeşme.

retleri
Manevi bilgi âleminde lakabın olmuş
Rûsûhî (102)
Ârifler ile cihanın övücü Şârih hazretleri
Zebih (Hz. Abdullah) ile aynı isimde oldu
ki yaptı
Zemzem gibi akarak konuşur Şârih hazretleri
Varsa senin marifetlerin incelenir gider
Varlığını gıpta ederek kıskandığım Şârih hazretleri
Düşüncesinin anlamına hayran olur herkes
Az bulunan, bilgi ustalık dolu Şârih hazretleri
Şeriat gerçeğinde, tarikatde örnektir
Ekmek ile savuşturur heyecanını Şârih hazretleri
Her beyit mühürü ve onun şerhinin ışığıdır
Birçok dilde yaptıkları parıltısıdır Şârih hazretleri
Engel çıkartmayıp Mesnevî şeyhliğinde gerçekten
Halletti şüphesiz hepsini Şârih hazretleri
Baştan başa yâkut ve zümrüt ile koymuştu
Ruh kâbesine senin nişanın Şârih hazretleri
Ne çok devir de geçti bundan sonra gene sensin
Topluluğun başı mânâlı sözler söyleyen Şârih hazretleri
Özetini açıklayan, hakkıyla anlatır
Anlar bunu zamandan zamana Şârih hazretleri
Semâi sultanının dergâhını canlandırıp
Devir ilerledi Şârih hazretleri
İskender hazretlerinden hayat boyu isteyen âşık
Gel buradadır dolaşma Şârih hazretleri

Gâlib sen âciz bir kulsun doğrusu
Baka-kalanlara doğru yolu göstermiş ki
Şârih hazretleri
Lutfun ile o utangacı bırakma bakanlardan
Ey gizli sırları keşf eden Şârih hazretleri
(102) Rûsûhî: Sağlam, güçlü, becerikli, yetenekli.

Diğer bir levha üzerinde yazılı olan beyitler şudur:
Yüz sürüb merkade nemnam zebîullah'a
Aç gözün sıddıkla tut gûş-i seydi anaya
Ne gibi âh ederek yâra ki şerh et leylâ
Şârih Mesnevî-yi hazreti Mevlânâya
Anlamı:
Kabrine yüz sürüp isimdaş zebih-ullah'a
(Hz. Abdullah)
Aç gözünü sadakatle tut kulak verseydi anaya
Ne biçim ah edilen yaradır ki anlat Leylâ
Mesnevî'yi şerh etti Mevlânâ hazretlerine

Diğer bir levhada yazılı olan beyitler aşağıdadır:
Ey hazret-i münîlâdan olan himmet
Ser çeşme-i tahkîk bulub eyle vuzu'
Gertâb olursan inşirâh-ı sadre

Edeble gel merkad-i Şârihdir bu

Anlamı:

Ey molla hazretlerinden gelen himmet
Çeşme başında araştırıp açıkla
Gir, istiyorsan gönlünü ferahlatmaya
Edebinle gel Şârih'in kabridir bu

Diğer bir levhada yazılan beyitler şudur:

Var ise dilde eğer şâibe-i irfânın
Semh-i cân ile işit hoşca sedâsın nâyın
Merdûm çeşme çıkub revzesi hâkîn sâbet
Şarh-ı mesnevî-i hazret-i Mevlânâ'nın
1303

Anlamı:

Gönlünde eğer dîni gerçeklerde şüphen varsa
Candan kulak ver işit hoş sesini neyin
Gözlerim çeşme olsa, Allah'ın bahçesinde, sabittir
Mesnevî'nin şerhi, Mevlânâ hazretlerinin
1885

Diğer bir levhada yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Bundan zevâ-i ma'arif mesnevî mâ'nevî-yi serhat
Edince oldu revmine muntasır esrâr-ı Mevlânâ
Mukaddes türbe-i âliyâsını Zîver ziyâret kıl
Ki bunda Şems veş oldu âyan anulur Mevlânâ

Anlamı:

Bunda anlatımı Mesnevî'nin mânevî şerhi sona erdi
Yayınlanınca amacına ulaştı Mevlânâ'nın sırrı
Kutsal yüce türbesini ziyâret et Zîver
Ki bunda güneş gibi oldu gözlerde Mevlânâ'nın nûru
Türbenin yanındaki kapı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Râh-ı Mevlânâ'da ey Gâlib budur şeyh-ül şeyh

Hazret-i Şârih resûhi kudve-i ehl-i resûh
1227

Anlamı:

Mevlânâ'nın yolunda ey Gâlib budur şeyhler şeyhi
Yolunda gidilen, ilim sâhibi Şârih hazretleri

1812

Çeşmenin kitabesi.

Mevlevihanenin dış giriş kapısı.

Fâsih Dede – İstanbul'da yetişmiş açık, düzgün söz söyleyen şâirlerden, Mevlevîye bilginlerindendir. Alımlıydı. Galata Mevlevihânesinde bir hücrede otururdu. Hat sanatı ile meşhur olduğundan yazı yazmakla geçinirdi. Aşağıdaki şiiri meşhurdur;

Mekânın Cennet ede fâsihin Mevlâ

Anlamı:

Açık sözlülüğünle mekânını Cennet etsin Allah

Bu mısradan anlaşıldığı gibi 1699'da ölmüştür. Düzenli dîvânından başka [Gül ve mül, Hüsrev ve Şirin, Mahmud ve Ayaz] isimlerinde üç şiiri vardır.

Esrar Dede – İstanbul'da yetişmiş şâirlerdendir. Galata Mevlevihânesi'nde hücrede oturanlardan idi. Şeyh Gâlib ile anlatımları çok yakın olduğundan birlikte çok güzel vakit geçirirlerdi. Şiirlerinde çok dikkatliydi. Dîvânı basılıdır. Serveri'nin;

Hayıflar göz yumub Esrar Dede sırrı oldu

Anlamı:

Yazıklar olsun, Esrar Dede yöz yumup sırrı oldu

mısrâsından anlaşıldığına göre 1796'da ölmüştür.

Es-Şeyh Mustafa Dede – Mustafa Dede ölümünü altı gün önce açıklayarak eşlerine haber vermiştir:

Kendi târih-i zehâbım söyledim Saklıbâna gitdi dergâhdan dedim

Anlamı:

Kendi gidiş tarihini söyledim

Eğlendirmeye gitti dergâhdan dedim

Mezarı belli değildir. Onun [İtiyâd-ı sab'a-i mâh-ül mîre] adında manzum bir eseri vardır ki 1645'de tamamlanmıştır. Günümüzde Galata Mevlevihânesi kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şeydâ Dede – Mevlevî olup 1727 tarihinde ölmüştür. Üstün yetenekleri vardır.

Neyzen-başı Ak Molla Ömer Efendi – Ömer Efendi, Şeyh Murat tekkesi şeyhi Sarı Ali Efendi'nin halifesidir. 1777'de ölmüştür.

Halili Derviş Mehmed Dede – Bu kişi neyzen-başıdır ve ölüm tarihi belli değildir.

Hâlit Efendi – Mehmed Sa'id – Meşhur kadılardan cömert Hüseyin Efendi'nin oğludur. Hariciye Nâzırı Mehmed Râşid Efendi'nin başkanlığında mühürdar yardımcılığı yaparken o hizmeti bırakarak kethüdâ yardımcısı olarak Yeni Şehir Feneri'ne gitmişti. Dönüşünde büyük dairede kâtiplik yapmaya başladı. Bir ara beklediği Mevlevî kesedarlığına memûr olarak hocalığa girmiş ve bir süre sonra elçilikle Pâris'e gönderilmişti. 1807'de Dîvân-ı Hümâyûn (103) dîvân kalemi şefliği rütbesine ve iki ay sonra padişah maiyeti başkanlığı ile görevlendirildi. Bu yılın sonlarında Kütahya'ya gittiyse de bir yıl sonra gene önemli bir görevle Bağdat'a gönderildi. Dönüşünde ödül olarak kendisine padişah maiyeti kethüdâlığı veril-

di. Bir kaç yıl sonra Dîvân-ı Hümâyûn nişanı makâmını kötüye kullandı. 1822'de Konya'da öldü. Yahyâ Efendi dergâhında gömülüdür. Mezarı caddeye bakmaktadır. Mezar taşında hizmetkârlarından olan İzzet Molla'nın şu beyti vardır:

İzzet bu mısra'ı tam târih-i mâtem olsun Hâlit Sa'id Efendi pîrâne-i hemdâm olsun

Anlamı:

İzzet bu mısra ile tam mâtem tarihi olsun Sa'id Efendinin hâli dostlarına yakışır olsun

(103) Dîvân-ı Hümâyûn: Saray müstahdemini yetiştirmek için kurulan teşkilât.

Kendisi merhum Şeyh Gâlib Efendi'nin hak yoluna çevirdiklerinden olup yüce yola girenlerin ve özellikle Mevlevî tarikatında bulunanların gönünü alır ve bir çok ikramlarda bulunurmuş. Bu tekkenin kapısı yanına bir sebil ve üzerine güzel bir kütüphane yaptırıp tekkenin avlusuna da mermer taş döşettirmiştir. Meczup olan kardeşi de bu tekkenin arazisinde gömülüdür. Kütüphanede bulunan kitapların kafesi üzerinde aşağıdaki beyit yazılıdır:

Elhi cemh'-i kitab gerde ehl-i vahdet râ Beda bedsiret yümş kitâb-ı hâlet râ

Anlamı:

Allah'a ulaşan kitap yazarlarından

Hayret Kur'an-ı Kerîm'i yutmuş

Ahmed Paşa – Varda Kosta – Kendisi aslen Avrupalı olup hidâyete ermiştir. Gayretli olup hizmetlerine ödül olarak kapıcı-başı ve komutan olmuştur. Sonra Vidin savaşında görevlendirilmiştir. 1795'de aldığı yaralardan ölmüştür. Müzikte üstün becerisi vardı. Çok sayıda şarkı bestelemiştir.

Ahmed Ağa – Armutlulu'dur. Enderûn'da (104) yükselerek Aralık 1795'de Tülbent Ağası ve sonra Üzen-gi Ağası ve Hükümdar Kapıcısı ve sonra Musâhib (105) de olmuştur. Mayıs 1797'de ihrac edildi. 26 Şubat 1804'de ölmüştür.

(104) Enderun: Topkapı sarayının bir bölümü ve bu bölümde bulunan padişahın hizmetine bakan vazifeliler teşkilâtı. Bu vazifelilerin yetiştirildiği saray mektebi.

(105) Musahib: Pâdişâhların özel işlerinde bulunanlardan her biri.

**Gelecek Sayıda
Galata Kulesi**

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven

Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

Bizans Yapıları İle Aynı Devirde Olan Müslüman Yapıları

Hicri Yıl	Mîlâdi Yıl	
«	608	Kâbe'nin yapımı
21	642	Şam'da Ömer Camisinin yapımı
23	643	Küdüs'de Ömer Camisi
49	669	Kudüs'de Aksa Camisi
84	703	Tunus'da Kirvan Camisinin yapımı
132	750	İstanbul'da Kortoba Halifeleri
137	755	İran'da Rey Mezarları
142	760	İsfahan'da (İran) Cuma Mescidinin Yapımı
174	790	Cezire'de Reka Sarayları
261	875	Şiraz'da Cuma Camisi
264	878	Kahire'de Tolon Camisi
361	971	Kahire'de El-Azhar Camisi
408	1017	Erdebil Kebir Camisinin Yapımı
471	1079	Melik Şah Tarafından İsfahan Camisinin Büyütülmesi
555	1160	Konya'da Selçuklu sarayı
567	1171	Kahire'de İmam-ı Şâfi' Hazretlerinin Türbesi
587	1191	Musul Kebir Camisi
596	1199	İspanya'da İşbilye Kasrı
607	1210	Kılıç Arslan ve Birinci Keyhüsrev'in Mezarları
613	1261	Ak Şehir'de Taş Medrese
617	1220	Konya'da Sultan Alaaddin Camisi
627	1229	Sultan Hanı Kervansarayı
628	1230	İspanya'da Elhamra Sarayının Yapımı
640	1242	Konya'da Sırçalı Medrese
647	1250	Akşehir'de Taş Medrese'nin Tamamlanması
659	1361	Konya'da Sahib Ata Türbesi
669	1270	Sivas'da Çifte Minare ve Gök Medrese
672	1273	Konya'da Celâleddîn-i Rûmî Hazretlerinin Camisi
693	1294	Tebriz'de Gazan Han Türbesi
704	1304	Sultâniye'de Olcayto Câmi'i (İran)
725	1325	Bursa'nın Türkler Tarafından Fethi
755	1354	Bursa'da Sultan Orhan'ın Türbesi
755	1354	İspanya'da Elhamra Sarayının Arslanlı Aavlusunu
757	1356	Kahire'de Sultan Hasan Camisi
758	1356	Bursa'da Avlu Camisi
768	1366	İn-önü Camisi
780	1378	İznik'de Sultan Birinci Murad Han Tarafından Yaptırılan Yeşil Cami
780	1378	İstanbul'da İlk Cami
786	1384	Kahire'de Berkok Camisi
791	1389	İznik'de Nilüfer Sultan Hamamları
818	1415	Bursa'da Avlu Camisinin Yapımının Tamamlanması
818	1417	Kahire'de El'Muaviye Camisi
823	1420	Sultan Birinci Mehmet Han'ın Türbesi (Bursa'da) Yeşil Türbe
840	1436	Kahire'de Kâ'id Bey Camisi
855	1451	Rumeli Hisarı'nın Yapımı